

U ŹRÓDEŁ NATURY

**NATURA 2000
I INNE FORMY
OCHRONY
PRZYRODY
– MATERIAŁY
DLA NAUCZYCIELI**

REDAKCJA: Gosia Świderek

AUTORZY POSZCZEGÓLNYCH ROZDZIAŁÓW:

Przemysław Chylarecki
Robert Cyglicki
Radosław Gawlik
Krzysztof Gorczyca
Rafał Jasiński
Marta Jermaczek-Sitak
Krzysztof Smolnicki
Monika Szyrmer
Adam Wajrak
Marta Majka Wiśniewska

SCENARIUSZE ZAJĘĆ: Gosia Świderek

KONSULTACJE MERYTORYCZNE: Marta Jermaczek-Sitak

KOREKTA: Magdalena Marczyńska

SKŁAD: Agnieszka Surmacz

WYDAWCA:

Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”
90-602 Łódź, ul. Zielona 27
tel. 042 632 03 11, fax 042 291 14 50
edukacja@zrodla.org, www.zrodla.org

ISBN: 978-83-928246-?-?

Wydanie pierwsze

Łódź 2009

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons „Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska” (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>). Treści zawarte w książce wolno kopiować i rozpowszechniać w celach niekomercyjnych pod warunkiem podania ich źródła i autorstwa.

Internetowa wersja publikacji: natura2000.zrodla.org

Wsparcie udzielone przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię poprzez dofinansowanie ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego, a także ze środków budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych.

Wydrukowano na papierze z makulatury

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
POLSKA W SIECI CZYLI TROCHĘ O NATURZE 2000	10
NATURA 2000 W CIENIU POLITYKI – CZYLI O TYM JAK STRACH WZIĄŁ GÓRĘ NAD NAUKĄ I ROZSĄDKIEM	17
JAK NATURA 2000 OCALIŁA DOLINĘ ROSPUDY	20
O ŚPIOCHACH, CO STERUJĄ SAMOLOTAMI. KOLONIA SUSŁA PEREŁKOWANEGO W ŚWIDNIKU KONTRA PORT LOTNICZY LUBLIN	23
JAK NATURA 2000 CHRONI PTAKI?	25
PO CO NAM SIANOKOSY I PASTUSZEK Z FUJARKĄ, CZYLI NATURA 2000 A ROLNICTWO	27
MORSKA NATURA 2000- SZANSE DLA PODWODNEGO ŚWIATA ?	29
ROZWÓJ Z POLOTEM	33
JAK PRZEKONYWAĆ DO NATURY 2000	36
PRZYKŁADY OBSZARÓW CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000	39
REGIONY BIOGEOGRAFICZNE	43
GATUNKI BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA WSPÓLNOTY	44
SIEDLISKA PRZYRODNICZE BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA WSPÓLNOTY	48
JAK POLSKIE PRAWO CHRONI PRZYRODĘ	49
MAPKI POLSKI Z OBSZARAMI SIEDLISKOWYMI I PTASIMI	54
BIBLIOGRAFIA I POLECANE STRONY:	63

WSTĘP

▷ Rola terenowej edukacji przyrodniczej w edukacji ekologicznej

Mieszkając w dużym mieście, mając za oknem głošną ulicę pozbawioną drzew i widok na szare budynki kamienic, pierwsze skojarzenia z ochroną środowiska to oszczędzanie energii i wody, zapobieganie powstawaniu odpadów, ograniczenie komunikacji samochodowej, świadome zakupy. Same ograniczenia i zakazy: wyłącz światło, zakręć kran, nie bierz foliówki ze sklepu, segreguj, wyjmij ładowarkę z gniazdka itp. Bardzo to przygnębiające spojrzenie na ochronę środowiska, ale i na edukację ekologiczną. Trudno też zjednać idei sprzymierzeńców, gdy wciąż słyszą tylko negatywny przekaz, a przecież nikt chyba nie wątpi w to, że ochrona środowiska powinna być, jak nigdy wcześniej, elementem codziennego życia każdego z nas.

We współczesnym świecie, gdzie degradacja środowiska jest tak daleko posunięta, ociepla się klimat, z dnia na dzień maleje bioróżnorodność, giną nie tylko gatunki roślin i zwierząt, ale tracimy również unikatowe pod względem przyrodniczym tereny, zaskakująco łatwo przychodzi ludziom niszczenie perełek przyrodniczych, których już nie da się odzyskać. Z drugiej strony zagadnienia związane z ochroną środowiska, w tym także z ochroną przyrody, od dawna są istotnymi elementami debaty publicznej w Europie i na świecie. Tematyka ta obecna jest w najważniejszych międzynarodowych dokumentach, strategiach, konwencjach... Zewsząd słychać nawoływania do ochrony przyrody i prowadzenia ekologicznego trybu życia: do segregacji odpadów, oszczędzania energii i wody, odpowiedzialnej konsumpcji dóbr, rezygnacji z samochodów. Wszystkie te tak bardzo dziś potrzebne działania (albo właśnie powstrzymanie się od negatywnych w skutkach zachowań) wymagają silnej motywacji i przede wszystkim przekonania o słuszności takiego postępowania. Niestety coraz częściej zarówno my, zwykli ludzie, jak i rządzący nami politycy,

którzy mają ogromny wpływ na kształtowanie polityki ekologicznej państw, żyjemy w oderwaniu od przyrody – a przynajmniej tak się wielu z nas wydaje. Straciliśmy poczucie, że jesteśmy częścią świata i że mamy – czy tego chcemy czy nie – ogromny wpływ na stan otaczającego nas środowiska, zarówno tego najbliższego, jak i tego po drugiej stronie kuli ziemskiej.

FOTO: GOSIA ŚWIDEREK

Aby aktywnie i skutecznie działać na rzecz środowiska albo chociaż ograniczyć działania niepożądane, musimy tego chcieć i wiedzieć jak to zrobić. Proces dochodzenia do tej wiedzy i przekonań nie jest taki prosty, szczególnie jeśli od wczesnego dzieciństwa nie mieliśmy kontaktu z przyrodą. Często przecież można spotkać ludzi, w tym także młodzież, którzy nie lubią przebywać na łonie przyrody, jest to dla nich nudne, męczące, a nawet i stresujące (strach przed tzw. „robalami”, żabami itp.). Pierwszym krokiem więc na drodze do ekologicznego życia powinna być chęć i umiejętność życia w środowisku przyrodniczym, w lesie, na łące, w parku czy ogrodzie. Dla małych dzieci jest to rzecz zupełnie naturalna, ale z czasem, jeśli kontakt ze światem przyrody jest ograniczony, może się okazać że przedkładamy ponad niego rozrywki, takie jak telewizja, gry komputerowe, internet czy inne miejskie atrakcje. Zdarza się widzieć ludzi – szczególnie w okresie wakacyjnym – wyrwanych z miasta, gdzieś wśród dzikiej przyrody, ale zachowujących się tak, jakby wciąż byli w domu, zatopionych w przenośnej grze komputerowej, z turystycznym telewizorem zaopatrzonym w antenę satelitarną, z odtwarzaczem mp3 na uszach, nie zwracających uwagi na śpiew ptaków i piękno otaczającej przyrody. Dopiero gdy posiądziemy lub nie zatracimy wrodzonej umiejętności przebywania w przyrodzie uczymy się obserwować

ją i doświadczać, a dopiero to pozwala nam zrozumieć procesy i prawa nią rządzące. Ten etap jest kluczowy i nie do przecenienia w pobudzaniu świadomości ekologicznej i kształtowaniu postaw. Z niego naturalnie wynikną dalsze stopnie na naszej ścieżce do ekologicznego życia. Każdy, kto rozumie świat przyrody, zaczyna zdawać sobie sprawę z tego, jak wielki wpływ ma on sam na środowisko, a także, jaki wpływ na niego ma przyroda i stan w jakiej się ona znajduje. Tutaj samo nasuwa się pytanie – co ja mogę zrobić na rzecz przyrody i jak? A stąd już prosta droga do pozostania ekologiem-aktywistą :-)

Jak ten cały wywód ma się do tematu naszego projektu?

Otóż program edukacyjny „U źródeł Natury” realizowany przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” ma na celu przede wszystkim zainteresowanie uczniów przyrodą. Realizując od wielu lat zajęcia w terenie, pokazując piękno i niezwykłość przyrody, wierzymy, że tędy prowadzi droga do, mówiąc górnolotnie, lepszego świata. Wierzymy, że nikt, kto pokochał przyrodę, nie będzie jej niszczył i świadomie będzie żył tak, by nie szkodzić środowisku. Chcemy pokazać, jak wspaniała może być przyroda, a obszary objęte Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000 są do tego idealne, gdyż powstały właśnie po to, by chronić to, co mamy najlepszego.

Nasz projekt skierowany jest zarówno do mieszkańców dużych miast, którzy kontakt z przyrodą mają niestety znacznie ograniczony (wielu z nas mieszka dosłownie w betonowej pustyni, gdzie tylko gdzieś wśród murów wychyla się jakieś wątle drzewko lub krzaczek, a marne trawniki, o ile dotąd nie zmieniły się w parkingi, upstrzone są dziesiątkami psich kup), jak i do mieszkańców małych wsi położonych w otoczeniu terenów przyrodniczo cennych, którzy często nie zdają sobie sprawy z wyjątkowości miejsca, w którym przyszło im mieszkać. Chcielibyśmy zachęcić zarówno młodzież, jak i nauczycieli do tego, aby jak najczęściej mogli spotkać się z przyrodą oko w oko.

Za tym, by uczyć przyrody bezpośrednio w terenie, by korzystać z własnych obserwacji i doświadczeń przemawia nie tylko wiedza z zakresu psychologii uczenia się, ale także nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego, która wyraźnie wskazuje, by przynajmniej część zajęć przedmiotów przyrodniczych realizować w terenie.

Za każdym razem, kiedy jesteśmy wśród przyrody i mamy oczy i uszy szeroko otwarte, zauważamy rzeczy, których wcześniej nie znaleźliśmy, albo nie zwracaliśmy na nie uwagi. Samoistnie pojawia się wówczas mnóstwo pytań. Jako trenerzy na Bardzo Zielonych Szkołach jesteśmy wręcz zasypywani pytaniami młodzieży. Wielu młodych nauczycieli boi się takiej sytuacji – zupełnie niepotrzebnie. Powinniśmy się cieszyć, że nasi uczniowie są ciekawi i chcą wiedzieć i zrozumieć więcej niż znajdują w podręczniku. Rolą nauczyciela w takiej sytuacji nie jest znajomość odpowiedzi na wszystkie pytania, lecz udzielanie wskazówek, gdzie można na nie znaleźć odpowiedzi. W terenie zaspokajana jest naturalna ciekawość młodych ludzi, obcując z przyrodą rzadko pozostają oni biernymi

BARDZO ZIELONE SZKOŁY

Termin „zielona szkoła” pierwotnie oznaczał sytuację, kiedy uczniowie i wszyscy ich nauczyciele – w okresie wiosennym lub letnim wyjeżdżali na co najmniej kilka dni „w plener”, jednak zajęcia toczyły się według normalnego programu, tyle tylko, iż zamiast w zadytmionym mieście uczniowie przebywali na wsi czy w lesie. Współcześnie „zielone szkoła” to kilkudniowy wyjazd klasy pod opieką kilku nauczycieli w jakieś interesujące pod względem przyrodniczym czy kulturowym miejsce, gdzie młodzież ma okazję brać udział w zajęciach tematycznych związanych z celem wyjazdu. Oczywiście wartość merytoryczna takiej wycieczki może być bardzo różna. Coraz częściej spotyka się „zielone szkoły” w najbardziej już zdewaluowanej wersji znaczeniowej, gdzie terminem tym określa się po prostu zwykłą wycieczkę szkolną – jeśli organizator w ogóle przewiduje jakikolwiek program, to ogranicza się on do zwiedzania zabytków z przewodnikiem, spotkania np. z leśniczym albo pracownikiem parku i ogniska z kiełbaskami. Taki wyjazd nie jest ani „zielony” (często właśnie jest to wycieczka do dużego miasta: Krakowa, Torunia, Gdańska), ani nie ma nic wspólnego z jakąkolwiek zorganizowaną formą nauczania.

Zielone szkoły jako skuteczna forma całościowej edukacji ekologicznej, Łódź 2002

Wychodząc z założenia, iż ważną częścią edukacji ekologicznej, zwłaszcza dla młodzieży z miasta, jest bezpośredni kontakt z przyrodą ODE „Źródła” od 2002 roku zajmuje się organizacją kilkudniowych wycieczek z intensywnym programem ekologicznym. Dla podkreślenia wysokiej jakości merytorycznej takich wyjazdów, nazywamy je „Bardzo Zielonymi Szkołami”. W programie naszych wycieczek zawarliśmy zapoznanie uczestników z wartościami przyrodniczymi i kulturowymi okolicy oraz zagrożeniami dla danego terenu, wycieczki do rezerwatów, zajęcia warsztatowe w terenie, zabawy integracyjne. Uczniowie zdobywają zarówno wiedzę przyrodniczą: zapoznają się z gatunkami roślin i zwierząt, rodzajami siedlisk, poznają gatunki chronione, jak i wiadomości o historii i kulturze regionu, zabytkach i życiu lokalnych społeczności. Chcemy zaciekawić i zainspirować dzieci i młodzież do szukania wiedzy w kontaktach z przyrodą i ludźmi. Preferujemy naukę poprzez zabawę i aktywne uczestnictwo w warsztatach.

obserwatorami, natomiast stają się kreatorami rzeczywistości. Rolą nauczyciela podczas zajęć w terenie jest inspirowanie uczniów do własnych poszukiwań i obserwacji. Należy tylko umożliwić młodzieży nieskrępowane badania. Oczywiście konieczne jest później zanalizowanie zebranych danych, połączenie osobistych obserwacji z teorią znaną z podręczników. Celem takiej edukacji powinna być umiejętność samodzielnego stawiania pytań, szukania odpowiedzi i wykorzystywanie ich w praktyce.

Wydawałoby się – nic prostszego, ale przygotowanie zajęć w terenie wymaga dokładnego zaplanowania. Jeśli chcemy, żeby lekcja była udana, musimy wyraźnie wyznaczyć sobie i uczniom cele do realizacji, określić czas trwania zajęć. Nie ma nic gorszego niż przerwać zabawę (bo nauka w ogrodzie może i powinna być zabawą) w najciekawszym momencie, nie da się za tydzień wrócić w tę samą sytuację z tymi samymi emocjami, zaciekawienie minie i potencjalny efekt zostanie zmarnotrawiony. Czas powinien być tak zorganizowany, by nie tylko zdążyć zrealizować zaplanowane działania, ale także dać młodzieży chwilę na „po prostu bycie w przyrodzie”. Powinniśmy także przygotować zawnazu wszystkie potrzebne pomoce tak, aby w trakcie zajęć nie okazywało się, że nie możemy przeprowadzić doświadczenia czy znaleźć odpowiedzi w przewodniku.

► **Natura 2000 i ochrona bioróżnorodności w podstawie programowej**

„Źródła” od kilkunastu lat zajmują się edukacją ekologiczną dzieci i młodzieży a także szkoleniem w tym zakresie nauczycieli. Mając codzienny kontakt zarówno z uczniami, jak i pedagogami, podczas warsztatów, szkoleń czy zajęć terenowych zauważyliśmy, że wiedza na temat tej szczególnej formy ochrony przyrody, jaką jest Sieć Natura 2000 jest znikoma. W 2008 roku rozpoczęliśmy pierwszy etap realizacji programu „U źródeł Natury” skierowany do gimnazjów w ramach, którego w 2009 roku wszystkie gimnazja w Polsce otrzymały ścienną mapę Polski prezentującą Naturę 2000 i inne formy ochrony przyrody oraz broszurę informacyjną nt. sieci Natura 2000 uzupełnioną o sześć scenariuszy zajęć. Przeprowadziliśmy także 18 szkoleń dla ponad 400 nauczycieli gimnazjalnych, była to doskonała okazja do tego, aby dowiedzieć się, że wiedza o Naturze 2000 jest wśród pedagogów bardzo niewielka bądź wręcz znikoma. Nauczyciele skarżyli się na brak materiałów dydaktycznych a także publikacji skierowanych do nauczycieli i młodzieży na ten temat.

W tej sytuacji postanowiliśmy przybliżyć Naturę 2000 także nauczycielom szkół średnich, tym bardziej, że nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego, która zacznie obowiązywać w liceach już za niecałe trzy lata (od

roku szkolnego 2012/2013) w wymaganiach biologii dla IV poziomu edukacyjnego (zakres podstawowy) zawiera cały rozdział poświęcony różnorodności biologicznej i jej zagrożeniom. Po zakończeniu nauki w liceum uczeń powinien m.in. *„opisać różnorodność biologiczną na poziomie genetycznym, gatunkowym i ekosystemowym; wskazać przyczyny spadku różnorodności genetycznej, wymierania gatunków, zanikania siedlisk i ekosystemów; przedstawić wpływ współczesnego rolnictwa na różnorodność biologiczną; podać przykłady gatunków, zagrożonych lub takich, które wyginęły wskutek nadmiernej eksploatacji ich populacji; przedstawić różnicę między ochroną bierną a czynną; przedstawić prawne formy ochrony przyrody w Polsce; uzasadnić konieczność międzynarodowej współpracy w celu zapobiegania zagrożeniom przyrody, podać przykłady takiej współpracy”* na przykładzie m.in. Natury 2000.

Podstawa wprost zaleca także co najmniej jedną wycieczkę do najbliższej położonego obszaru chronionego w celu zapoznania uczniów z problematyką ochrony ekosystemów.

Zagadnienia związane z ochroną przyrody pojawiają się także w wymaganiach geografii (zakres rozszerzony), uczeń powinien *„uzasadnić konieczność działań na rzecz restytucji i zachowania naturalnych elementów środowiska w Polsce (w tym także działań podejmowanych we współpracy z innymi państwami)”*.

We wciąż jeszcze obowiązującej podstawie programowej (z 2002 roku) zagadnienia związane z ochroną środowiska funkcjonowały nie w ramach wybranych przedmiotów, jak to ma być teraz, lecz w ramach odrębnej ścieżki międzyprzedmiotowej o nazwie „edukacja ekologiczna”. Zarówno problematyka ochrony bioróżnorodności, jak i współpraca międzynarodowa jako warunek osiągnięcia zrównoważonego rozwoju obecne są wśród treści nauczania ścieżki, a wśród zadań szkoły wymienia się *„umożliwienie prowadzenia badań w terenie”*. Niestety ze względu na napięty, wręcz przeładowany program nauczania poszczególnych przedmiotów, a jednocześnie brak dodatkowych godzin poświęconych na realizację treści ścieżek międzyprzedmiotowych, wiele zagadnień ze ścieżek, w tym ścieżki ekologicznej umykała, szczególnie w liceum, gdzie najważniejszym celem w dwuipółletniej edukacji było przygotowanie ucznia do matury. Nowa podstawa rozwiązuje ten problem o tyle, że najistotniejsze zagadnienia ścieżek międzyprzedmiotowych znalazły się w wymaganiach poszczególnych przedmiotów obowiązkowych dla wszystkich uczniów.

W komentarzach ministerialnych do nowej podstawy programowej autorzy zwracają szczególną uwagę na to, że nowa podstawa programowa przywiązuje bardzo dużą wagę do wychowania i kształtowania właściwych postaw uczniów. *„Ważnym celem edukacyjnym jest także kształtowanie odpowiedniej postawy wobec przyrody (wymaganie III). Cel ten powinien być realizowany nie tylko przez samo ‘suche’ omawianie materiału, ale pokazanie jej piękna, chociażby poprzez zorganizowanie co najmniej dwóch wycieczek tematycznych”* [Spalik Krzysztof, Jagiełło Małgorzata, Skirmuntt Grażyna, Kofta Wawrzyniec,

„Komentarz do podstawy programowej przedmiotu biologia” [w:] Podstawa programowa z komentarzami. Tom 5. Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, Warszawa 2009].

Zakres podstawowy biologii w liceum obejmuje tylko dwa działy: biotechnologię z inżynierią genetyczną oraz różnorodność biologiczną i jej zagrożenia. Są to zagadnienia pojawiające się w debacie publicznej, a ich realizacja w szkole ma pozwolić młodzieży zrozumieć pojawiające się przekazy medialne i wyrażać własne zdanie na te tematy. *„Realizacja działu ‘Różnorodność biologiczna i jej zagrożenia’ powinna umożliwić uczniom zapoznanie się z problemami szeroko rozumianej ochrony przyrody i ochrony środowiska oraz założeniami zrównoważonego rozwoju. Uczniowie powinni zdawać sobie sprawę z tego, że problematyka ekologiczna jest wielowymiarowa i obejmuje zagadnienia społeczno-obywatelskie, prawne, przyrodnicze, gospodarcze, antropologiczne, ekonomiczne, religijne, filozoficzne, moralne, polityczne, bezpieczeństwa publicznego. Zajęcia powinny być prowadzone takimi metodami, które opierają się na emocjonalnej strategii nauczania, ponieważ edukacja ekologiczna to nie tylko rozmowa o faktach, ale także, a może przede wszystkim, odwoływanie się do indywidualnej wrażliwości uczniów. Po zakończeniu edukacji biologicznej w zakresie podstawowym uczniowie powinni być przekonani, że współczesne problemy ekologiczne są ich udziałem, a świadoma ochrona różnorodności biologicznej powinna być im bliska w sferze wiedzy, przekonań i prezentowanych postaw. Zaznajamianie uczniów z problematyką rozwoju zrównoważonego i ochrony różnorodności biologicznej powinno opierać się na dużej aktywności własnej uczniów w poszukiwaniu, selekcjonowaniu, opracowywaniu i przedstawianiu informacji na ten temat. Wskazane byłoby także wykonywanie uczniowskich projektów, w tym międzyprzedmiotowych, dotyczących konkretnych lokalnych lub globalnych problemów środowiskowych”* [Spalik Krzysztof, Jagiełło Małgorzata, Skirmuntt Grażyna, Kofta Wawrzyniec, „Komentarz do podstawy programowej przedmiotu biologia” [w:] Podstawa programowa z komentarzami. Tom 5. Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, Warszawa 2009].

Choć zagadnienia związane z bioróżnorodnością i jej ochroną znajdują się w podstawie programowej biologii (co raczej nie powinno nikogo dziwić), to o tym, czym jest Natura 2000 uczniowie niekoniecznie muszą dowiedzieć się na biologii. Dla wielu z pewnością równie właściwym przedmiotem byłaby geografia, a spoglądając na Naturę 2000 i problemy z nią związane z innej strony, równie dobrze wiedza o społeczeństwie mogłaby być tym przedmiotem, gdzie uczniowie na przykładzie sieci będą omawiać inicjatywy i prawo międzynarodowe czy działania organizacji pozarządowych, korzystać z prawa do informacji publicznej, analizować konflikty lokalne czy realizować projekty obywatelskie. Wszystkie te elementy znajdziemy w nowej podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie. Warto zwrócić uwagę, że aż trzy na sześć wymagań ogólnych odnoszą się nie do posiadania

wiedzy, lecz do umiejętności. Podstawa (zakres podstawowy WOS) zakłada, że uczniowie będą potrafili wyszukiwać informacje, korzystać z nich, wyrażać własne zdanie w sprawach publicznych, rozwiązywać problemy, a przede wszystkim współdziałać w sprawach publicznych. Wiedza o społeczeństwie ma rozwijać kompetencje obywatelskie i społeczne uczniów.

Choć prawo w zakresie ochrony środowiska i ochrony przyrody jest coraz lepsze (co wynika m.in. z wymogów Unii Europejskiej), to w wielu sytuacjach ochrona przyrody przegrywa z różnymi interesami, a działania w zakresie ochrony środowiska są wciąż domeną aktywistów. Właśnie dlatego, że organizacje ekologiczne pełnią ważną funkcję kontrolną, a jednocześnie wychodząc z inicjatywą wielu działań, a zagadnienia ochrony środowiska wciąż budzą kontrowersje i żywe reakcje społeczeństwa, jest to doskonały przykład do prowadzenia aktywnej, opartej na prawdziwych problemach edukacji obywatelskiej.

▷ Pakiet edukacyjny

Pomimo tego, że zagadnienia związane z ochroną przyrody są stale (w większym bądź mniejszym stopniu) obecne od dawna w zmieniających się podstawach programowych, że młodzież może uczestniczyć w wielu projektach edukacyjnych, konkursach o tematyce ekologicznej, to wydaje się, że wciąż jeszcze jesteśmy daleko w tyle ze świadomością ekologiczną w porównaniu do naszych zachodnich sąsiadów. Miejmy nadzieję, że się to wkrótce zmieni.

Wtworząc pakiet edukacyjny, który otrzymujecie Państwo do rąk, liczyliśmy, że pozwoli on nauczycielom lepiej wpłynąć na prośrodowiskowe postawy uczniów. Staraliśmy się, by przygotowywane materiały w pełni odzwierciedlały intencje autorów podstawy programowej, przekazywały aktualną wiedzę nt. Natury 2000, odnosiły się do najważniejszych problemów związanych z ochroną przyrody, ale przede wszystkim zachęcały młodzież do samodzielnego poszukiwania wiedzy i zainteresowania się przyrodą.

Pakiet składa się z mapy ściennej Polski w skali 1:550 000 oraz niniejszej książki.

Na awersie mapy znajduje się mapa Natura 2000, zaprezentowane tu zostały różne formy ochrony przyrody: NATURA 2000: obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk, parki narodowe, parki krajobrazowe, Dyplom Europy dla obszarów chronionych (certyfikat przyznawany przez Radę Europy), Ramsar (konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe), rezerваты biosfery UNESCO, obszary światowego dziedzictwa UNESCO.

Na rewersie mapy znajduje się katalog zdjęć gatunków chronionych objętych programem Natura 2000. Zaprezentowane zostały: 152 gatunki ptaków, 11 gatunków ssaków, 4 gatunki ryb, 4 gatunki owadów oraz po jednym gatunku gadów i płazów. Każdy gatunek został opisany, określono kategorię systematyczną oraz jego cechy zewnętrzne: ubarwienie, rozmiar (długość ciała, rozpiętość skrzydeł, masa) a także charakterystyczne zwyczaje i zachowania, gdzie i w jakiej porze roku można go spotkać w Polsce.

Publikacja książkowa skierowana jest do nauczycieli realizujących treści ekologiczne zawarte w programach różnych przedmiotów, takich jak: biologia, geografia, wiedza o społeczeństwie, historia, etyka oraz wszystkich osób zajmujących się nieformalną edukacją ekologiczną.

Książka stanowi kompendium wiedzy o Naturze 2000 i związanych z nią problemach. Ponieważ sieć Natura 2000 jest obecna w Polsce stosunkowo krótko, to wiedza na jej temat jest wśród uczniów, nauczycieli i ogółu społeczeństwa jest niewielka. Dotychczas, zarówno w programach nauczania, jak i w podręcznikach dla wszystkich poziomów edukacyjnych problematyka dotycząca *stricte* Natury 2000 jest bardzo słabo reprezentowana. O ile inne „tradycyjne” formy ochrony przyrody w materiałach edukacyjnych dla uczniów i w pomocach dla nauczycieli są uwzględniane, to tematyka Natury 2000 jest ledwo

sygnalizowana lub zupełnie nieobecna. Z obserwacji wynika, że również wiedza nauczycieli w tym zakresie jest raczej niewystarczająca. Stąd konieczne wydaje nam się przekazanie podstawowej wiedzy na temat tego, czym jest sieć Natura 2000, w jakim celu została utworzona, jakie obszary mogą i powinny wejść w jej skład, czym Natura 2000 różni się od pozostałych form ochrony przyrody w Polsce. Równie ważnym tematem jest sposób wdrażania Natury 2000 w Polsce i jej zasięg. Niezbędne wydaje się także opisanie wpływu, jaki ma włączenie terenu do sieci Natura 2000, warto zastanowić się, czy jest to szansa, czy też zagrożenie dla rozwoju lokalnego? W broszurze znajdują się artykuły odpowiadające na wszystkie powyższe pytania i stanowiące podstawę merytoryczną do realizacji w szkołach zajęć z wykorzystaniem mapy. Dodatkowo poprosiliśmy znanych przyrodników i działaczy organizacji pozarządowych – jednym słowem specjalistów od Natury – o napisanie artykułów ukazujących różne strony Natury 2000. Mamy okazję przeczytać, co obwoźny wypas owiec ma wspólnego z ochroną siedlisk, jak od podszewki wyglądało wprowadzanie Natury 2000 w Polsce i dlaczego dolina Rospudy musiała zostać uratowana.

Książka zawiera także sześć przykładowych scenariuszy zajęć wraz z kartami pracy do przeprowadzenia w ramach różnych przedmiotów, zarówno w szkole, jak i poza nią. Konspekty zostały opracowane w taki sposób, by podczas zajęć nauczyciel wykorzystywał różnorodne metody pracy, oprócz pracy z mapą także gry i zabawy edukacyjne, zadania plastyczne, elementy parateatralne, które uczynią treści zajęć bardziej przystępnymi i ciekawszymi dla uczniów, pozwolą na zaangażowanie i aktywizację wszystkich uczestników, będą sprzyjać kreatywnemu myśleniu. Staraliśmy się zaproponować zajęcia możliwie najbardziej interaktywne, zapewniające pełen udział uczniów.

Dodatkowo w publikacji znajduje się zestaw pomysłów do realizacji projektów uczniowskich. Praca metodą projektu jest obecnie bardzo popularna, lubiana przez młodzież a jednocześnie ma wiele walorów edukacyjnych i wychowawczych. Projekt jest doskonałym sposobem zwiększenia motywacji uczniów. Samodzielność w podejmowaniu decyzji, świadomość szczególnej roli i wagi zadań do wykonania, możliwość decydowania o sposobie realizacji zadań powodują, że właściwie nie trzeba dodatkowo zachęcać ich do pracy. Jeśli zaakceptują projekt i poważnie potraktują zaproponowany im kontrakt realizacyjny, mają poczucie przedmiotowego traktowania i autorstwa. Jeśli dobrze zrozumieją cele i będą, choćby po części, uważać je za własne, jeśli przewidziane rezultaty i kryteria są jasne i realistyczne, czują się odpowiedzialni

za efekt, a po udanej prezentacji mają prawdziwą satysfakcję. Metody aktywizujące i praktyczne, w tym metoda projektu, stanowią niezwykle wartościowe narzędzie w edukacji ekologicznej, gdyż opierają się na wiedzy, pomysłowości i przemyśleniach ucznia, młodzież dzięki uczestnictwu w takich formach edukacji lepiej identyfikuje się z problemem, co w tym przypadku jest kluczowe. Tylko dzięki osobistemu zaangażowaniu każdego z nas stan środowiska może się poprawiać.

► Część edukacyjna projektu

W ramach projektu poza wydaniem pakietu edukacyjnego zaplanowane zostały bezpośrednie działania edukacyjne. W pierwszej połowie 2010 roku zrealizowany zostanie cykl szkoleń dla nauczycieli. Szkolenia skierowane są do nauczycieli szczególnie zainteresowanych tą tematyką i chętnych do aktywniejszego wykorzystania przygotowanych w ramach projektu materiałów oraz planują zaangażowanie uczniów w działania na rzecz przyrody. Celem szkoleń będzie uzupełnienie treści zawartych w broszurze, poruszane będą tematy, zarówno dotyczące samej Natury 2000, jak i możliwości zaktywizowania uczniów i przekonania ich do podjęcia czynnych działań.

Dodatkowo zorganizowane zostaną dwugodzinne warsztaty dla młodzieży w siedemdziesięciu szkołach, które wyrażą chęć przystąpienia do projektu. Celem zajęć jest nie tylko zainteresowanie zagadnieniami ochrony środowiska, ale przede wszystkim zmobilizowanie do samodzielnego poznawania przyrody oraz do podjęcia aktywnych działań na rzecz przyrody oraz promujących postawy prośrodowiskowe. Uczniowie po zajęciach mogą samodzielnie zorganizować debatę, happening, wycieczkę rowerową do obszarów objętych „Naturą 2000” (jeśli są w okolicy), projekcję filmu, dyskusję, napisać artykuł do gazetki szkolnej, a nawet do lokalnej gazety, zorganizować np. wycieczkę, zrobić wystawę fotografii uczniów, odwiedzić lokalne urzędy, aby dowiedzieć się, jak natura wpływa na funkcjonowanie gminy czy powiatu. Krótkie sprawozdania z aktywności uczniów zamieszczane będą na stronie internetowej projektu.

Zachęcamy do częstego korzystania z naszego pakietu oraz do podejmowania aktywnych działań na rzecz przyrody i serdecznie zapraszamy do włączenia się w realizację projektu.

Informacje o wszystkich działaniach w ramach programu „U źródeł natury” znaleźć można na stronie internetowej natura2000.zrodla.org

POLSKA W SIECI

CZYLI TROCHĘ O NATURZE 2000

Marta Majka Wiśniewska

▷ **Ekologiczna natura Unii Europejskiej**

Ochrona przyrody jest w obecnych czasach niekwestionowaną koniecznością. Sprawnie funkcjonujące, zróżnicowane gatunkowo ekosystemy przesądają w dużym stopniu o tym, jak zdrowa i jak droga jest żywność, którą jemy, jak czystą wodę mamy w jeziorach, rzekach i kranach, czy wreszcie – jak bardzo powinniśmy obawiać się powodzi. Ogólnoeuropejskie epidemie pryszczycy i choroby wściekłych krów, katastrofalne powodzie czy powszechnie zauważalne zmiany klimatu uświadamiają nam, jakie mogą być skutki rozwoju gospodarczego prowadzonego bez rzeczywistego poszanowania przyrody. Troska o zachowanie różnorodności biologicznej przestała więc być luksusem krajów bogatych, lecz jest po prostu kluczowym elementem ochrony jakości naszego życia. Skuteczna ochrona przyrody jest współcześnie niezbędnym składnikiem trwałego (zrównoważonego) rozwoju społeczeństw.

Zgodnie z tym podejściem, Unia Europejska (UE) w swej Strategii Zrównoważonego Rozwoju¹ zakłada, że ochrona zasobów naturalnych i różnorodności biologicznej stanowi jeden z nadrzędnych celów strategicznych Wspólnoty, niezbędnych dla skutecznej realizacji podstawowych zadań nakreślonych w Strategii Lizbońskiej. Jednym z celów operacyjnych Strategii Zrównoważonego Rozwoju jest zahamowanie spadku różnorodności biologicznej do roku 2010, a w szczególności skuteczna ochrona najważniejszych typów siedlisk oraz gatunków zwierząt i roślin². Podstawowym narzędziem realizacji tego celu w Unii Europejskiej jest wdrażana od 1992 roku sieć obszarów Natura 2000.

¹ „Renewed EU Sustainable Development Strategy”. Council of The European Union note 10117/06.

² „Halting the loss of biodiversity by 2010 and beyond”. Commission of the European Communities COM(2006) 216 final.

EUROPEJSKA STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Zrównoważony rozwój, definiowany jako „rozwój, który odpowiada na potrzeby dzisiejszego pokolenia, nie ograniczając realizacji potrzeb przyszłych pokoleń”, był głównym tematem tzw. Szczytu Ziemi, zorganizowanego w Rio de Janeiro w 1992 roku. Wtedy światowi przywódcy podpisali konwencje w sprawie zmian klimatycznych i w sprawie bioróżnorodności. Na zakończenie szczytu ogłoszono deklarację zawierającą 27 zasad dotyczących środowiska i zrównoważonego rozwoju.

UE ma własną strategię zrównoważonego rozwoju, która obejmuje większość problemów omawianych w Rio, w tym kwestie ekonomiczne, środowiskowe i społeczne. Ujęto w niej siedem kluczowych wyzwań:

Zmiany klimatyczne i czysta energia

Zrównoważony transport

Zrównoważona konsumpcja i produkcja

Ochrona zasobów naturalnych i zarządzanie nimi

Zdrowie publiczne

Integracja społeczna, demografia i migracja

Globalne ubóstwo

Odnowiona Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE („odnowiona”, ponieważ jest to aktualizacja pierwszej strategii opracowanej w 2001 roku) wyjaśnia, w jaki sposób możemy zaspokoić nasze potrzeby bez pogarszania jakości życia przyszłych pokoleń.

W lutym 2005 roku Komisja Europejska dokonała oceny postępów i doszła do wniosku, że sytuacja uległa pogorszeniu. W celu zatrzymania niekorzystnych tendencji prowadzących do eksploatacji zasobów naturalnych i degradacji środowiska oraz w celu rozwiązania problemu bezrobocia, imigracji i zdrowia publicznego Rada UE przyjęła nową strategię w czerwcu 2006 roku.

*Zrównoważona przyszłość w naszych rękach.
Przewodnik po strategii zrównoważonego rozwoju UE,
Wspólnoty Europejskie 2008*

Ogólnoeuropejska sieć obszarów chronionych, jaką jest Natura 2000, powołana została dla zachowania najcenniejszych przyrodniczo fragmentów naszego kontynentu. Pomysł na ochronę przyrody na poziomie Unii Europejskiej (UE) poprzez utworzenie sieci Natura 2000 zrodził się jako odpowiedź na niepokojące zjawiska zachodzące w środowisku naturalnym. Wiele gatunków zwierząt i roślin jest zagrożonych wymarciem w granicach Europy, a główną przyczyną tego wymierania jest utrata ich siedlisk w wyniku działalności człowieka. W roku 2002 szacowano, iż blisko połowa (43%) spośród wszystkich gatunków ptaków występujących w Europie jest narażona na wyginięcie na naszym kontynencie. Wyrabując stare lasy, osuszając mokradła, prostując rzeki i rozbudowując miasta, zabiera się wielu gatunkom naturalne siedliska ich występowania. Skuteczna ochrona gatunków musi więc obejmować ochronę siedlisk – miejsca występowania i życia gatunków – przed presją człowieka. Oczywiście, nie jesteśmy w stanie ochronić wszystkiego, ale wyłącznie spod najintensywniejszego rozwoju gospodarczego kilkunastu lub nawet 20% powierzchni kraju, co jest wspólnotowym założeniem tworzenia sieci Natura 2000, przy reszcie obszaru pozostawionego dla intensywnego rozwoju gospodarczego wydaje się rozsądnym kompromisem.

Natura 2000 jest podstawową formą obszarowej ochrony przyrody we Wspólnotach Europejskich. Tereny chronione w ramach Natura 2000 to miejsca szczególnie licznych występowania najrzadszych, najbardziej zagrożonych wyginięciem gatunków zwierząt i roślin oraz siedlisk na terenie Unii Europejskiej. Jest to więc system ochrony przyrody obszarów ważnych z perspektywy całej Wspólnoty, a nie tylko poszczególnych państw członkowskich. Na tym właśnie polega jedna z podstawowych różnic pomiędzy Naturą 2000³ a innymi krajowymi formami obszarowej ochrony przyrody.

Tereny Natura 2000 powinny tworzyć spójną sieć obszarów chronionych, pozwalającą na skuteczną ochronę zagrożonych gatunków zwierząt i siedlisk w granicach całej UE. W ramach europejskiej sieci tworzone są dwa rodzaje obszarów Natura 2000: obszary specjalnej ochrony ptaków (OSOP)⁴ oraz specjalne obszary ochrony siedlisk (SOOS)⁵. Pierwszy typ obszarów, tj. OSOP powoływany jest dla ochrony najważniejszych ostoi zagrożonych ptaków. Drugi typ obszarów, tj. SOOS ustanawia się w celu ochrony zagrożonych gatunków roślin, gatunków zwierząt (poza ptakami) oraz siedlisk przyrodniczych. Co ważne, oba typy obszarów mogą się pokrywać i w rzeczywistości obszary wyznaczone dla ochrony ptaków bardzo często są jednocześnie miejscami, gdzie występują i chronione są zagrożone siedliska, ssaki czy ryby. W Polsce obszary Natura 2000 bardzo

³ Natura 2000 jest obok innych krajowych form ochrony definiowana w Ustawie o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku

⁴ Nazywane też Obszarami Specjalnej Ochrony (OSO)

⁵ Nazywane też Specjalnymi Obszarami Ochrony (SOO)

WODNICZKA (ACROCEPHALUS PALUDICOLA)

Niewielki ptaszek jest jednym z zaledwie dwóch gatunków ptaków zagrożonych na poziomie globalnym, a gniazdujących w Polsce (drugim jest orlik grubodzioby). Jest to jednocześnie najrzadszy wędrowny ptak śpiewający w Europie. Na całym świecie żyje zaledwie ok. 14 tys. par, głównie w Polsce (ok. 25 % światowej populacji), na Białorusi (ok. 50%), Ukrainie (ok. 25%). Wodniczka zamieszkuje podmokłe bagienne łąki porośnięte turzycą z pojedynczymi krzewami, głównie żyzne torfowiska. Ze względu na meliorację terenów podmokłych oraz zaniechanie wykaszania łąk bagiennych, które zarastają trzcina i krzewami, ptaki te tracą odpowiednie tereny lęgowe. Natura 2000 jest szczególnie ważna dla skutecznej ochrony wodniczki, bo miejsca jej występowania w Polsce są w 100% objęte siecią Natura 2000. Wodniczka jest także gatunkiem priorytetowym unijnego programu LIFE, który ma na celu wspieranie projektów ochrony obszarów i gatunków sieci Natura 2000. Program LIFE obecnie wspiera realizację dużego programu ochrony wodniczki w Polsce, realizowanego przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP). Obecnie jest to największy projekt ochrony gatunkowej w kraju. Więcej o wodniczce i o projekcie można dowiedzieć na stronie www.wodniczka.pl.

często pokrywają się również z istniejącymi parkami narodowymi czy parkami krajobrazowymi. Obszary Natura 2000 są więc z reguły tworzone na terenach, które od dawna były chronione prawem krajowym.

▷ Prawo dot. sieci Natura 2000

Sposób wyznaczania obszarów Natura 2000, w tym listy gatunków i siedlisk istotnych dla ochrony bioróżnorodności w UE, ustalony jest przez dwie dyrektywy UE: 79/409/EWG (tzw. Dyrektywa Ptasia) i 92/43/EWG (tzw. Dyrektywa Siedliskowa). Ta ostatnia określa konkretne reguły funkcjonowania obszarów Natura 2000.

Sieć obszarów Natura 2000 (wspomniane wcześniej OSOP i SOOS) ma za zadanie ochronę tych gatunków zwierząt i roślin oraz siedlisk przyrodniczych, które narażone są na wyginięcie lub zanik w granicach Unii Europejskiej. Dokładniej, ochronie polegającej na tworzeniu sieci obszarów Natura 2000 podlegają:

- siedliska przyrodnicze wskazane w art. 1(c) Dyrektywy Siedliskowej i wymienione w aneksie I te same dyrektywy;
- gatunki zwierząt (poza ptakami) i roślin wskazane w art. 1(g) i wymienione w aneksie II Dyrektywy Siedliskowej;

- gatunki ptaków wskazane w art. 4(1) i 4(2) Dyrektywy Ptasiej i wymienione w aneksie I te same dyrektywy.

Lista typów siedlisk i gatunków zwierząt (poza ptakami) wymagających ochrony w ramach sieci Natura 2000 została przeniesiona do prawa krajowego w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z 16 maja 2005 (Dz.U. 94, poz. 795). Z kolei łączna lista gatunków ptaków wymagających ochrony w ramach sieci Natura 2000, obejmująca zarówno gatunki wskazane w art. 4(1) jak i 4(2) Dyrektywy Ptasiej stanowi załącznik 2 do Rozporządzenia Ministra Środowiska z 21 lipca 2004 (Dz. U. 229, poz. 2313).

Gatunki zwierząt (z wyłączeniem ptaków) i typy siedlisk uznane za szczególnie ważne dla zachowania europejskiego dziedzictwa przyrodniczego są wskazane jako tzw. gatunki (siedliska) priorytetowe. Ich występowanie na danym obszarze oznacza bardziej restrykcyjne podejście do możliwości ewentualnej realizacji przedsięwzięć negatywnie oddziałujących na przyrodę.

▷ Polska w sieci Natura 2000

W Polsce program Natura 2000 oficjalnie jest obecny od 2004 roku, czyli od momentu wstąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej. Jednak prace przygotowawcze, polegające głównie na przygotowaniu list obszarów spełniających kryteria Sieci, rozpoczęły się znacznie wcześniej.

Turbacz, Gorczański Park Narodowy
Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków – Gorce, obejmuje prawie w całości powierzchnię Gorczańskiego Parku Narodowego. Występuje tu m.in.: głuszec, derkacz, trzmielojad, orlik krzykliwy, bocian czarny, orzeł przedni, jarząbek, puszczyk uralski, puchacz, sóweczka, dzięcioły: zielonosiwy, biało grzbiety, trójpalczasty i czarny. Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Ostoja Gorczańska” obejmuje oprócz GPN także tereny Nadleśnictwa Limanowa i Nowy Targ oraz grunty właścicieli prywatnych. Chronione są tu m.in. żyzne buczyny i górskie bory świerkowe, nadrzeczne olszyny górskie, podmokłe świerczyny górskie, górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie oraz murawy bliźniczkowe. Spotkać można tu wilka i niedźwiedzia brunatnego, rysia, wydrę, kumaka górskiego czy traszkę karpacką.

W 2004 roku uchwalona została, uwzględniająca prawo wspólnotowe w tym zakresie, Ustawa o ochronie przyrody, która wraz ze stosownymi rozporządzeniami oraz prawodawstwem związanym z ocenami oddziaływania na środowisko, stanowi podstawę dla tworzenia i funkcjonowania sieci Natura 2000 w Polsce. Zgodnie z Ustawą minister środowiska wyznacza obszary specjalnej ochrony ptaków a listę tych obszarów przekazuje Komisji Europejskiej, zaś specjalne obszary ochrony siedlisk minister wyznacza po uzgodnieniu z Komisją Europejską.

Proces tworzenia sieci obszarów Natura 2000 w Polsce przebiega od początku z pewnymi trudnościami. Autorzy pierwszej koncepcji sieci w Polsce zakładali, że ostoje zajmą kilkanaście % powierzchni kraju. Niestety ze względów pozamerytorycznych (głównie politycznych) Rząd przekazał Komisji Europejskiej znaczenie okrojonej listę obszarów siedliskowych, również obszarów ptasich zostało wyznaczonych mniej niż planowano. W tej sytuacji, w trosce o przyrodę i prawidłowe wdrażanie prawa Unii Europejskiej, eksperci wraz z organizacjami pozarządowymi przygotowali propozycję uzupełnienia sieci Natura 2000 (tzw. Shadow List).

Lista obszarów Natura 2000 była i jest, pod naciskiem Komisji Europejskiej, poszerzana o nowe obszary. Do chwili obecnej ustanowiono w drodze rozporządzenia 141 obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz 364 specjalne obszary ochrony siedlisk, które zostały już zatwierdzone przez Komisję Europejską jako Obszary Mające Znaczenie dla Wspólnoty. SOOS zajmują ponad 8 % powierzchni lądowej kraju. OSOP zajmują odpowiednio około 14 % (należy w tym miejscu podkreślić, że SOOS i OSOP mogą

SHADOW LIST

Shadow List (lista cieni) jest odpowiedzią organizacji pozarządowych na niewystarczające działania rządu w sprawie obejmowania ochroną w postaci sieci Natura 2000 obszarów o istotnych wartościach przyrodniczych.

Jest to lista obszarów, które wg przyrodników powinny być włączone do sieci Natura 2000. Pierwsza Shadow List obszarów siedliskowych w Polsce została opublikowana w grudniu 2004, jej twórcami byli Klub Przyrodników, WWF oraz PTOP „Salamandra”. Lista była aktualizowana jeszcze wiosną 2006 r., a następnie zgodnie z najnowszym stanem wiedzy w kwietniu 2008 roku. Ta ostatnia lista 365 obszarów o powierzchni 11 296 km² oraz modyfikację ich granic 63 obszarów. Gdyby wszystkie proponowane obszary zostały zaakceptowane, wówczas powierzchnia obszarów siedliskowych sieci Natura 2000 w Polsce wyniosłaby ok. 11,74% terytorium kraju (średnia unijna wynosi 13,2%, stan obecny w Polsce to 8,08 %).

Aktualna Shadow List jest dostępna na stronie Klubu

Przyrodników:

<http://www.kp.org.pl/nzk/shl2008/>

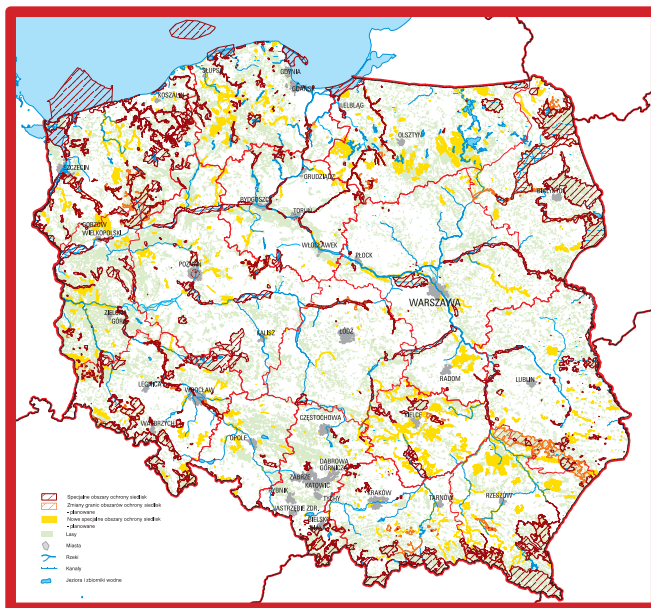
się pokrywać całkowicie lub częściowo). Oficjalna lista obszarów Natura 2000 w Polsce znajduje się na stronach internetowych Ministerstwa Środowiska.

Ministerstwo Środowiska zasadniczo zakończyło wyznaczanie obszarów specjalnej ochrony ptaków. Trwają dalsze prace nad wyznaczaniem kolejnych obszarów ochrony siedlisk. Do końca bieżącego roku przewiduje się ich zakończenie.

▷ W jaki sposób wyznaczone są obszary Natura 2000?

Wyznaczanie obszarów Natura 2000 odbywa się w oparciu o najlepszą istniejącą naukową wiedzę o występowaniu i liczebności zagrożonych gatunków i siedlisk. Inne przesłanki – poza faktem, iż jest to obszar licznego występowania rzadkich gatunków lub siedlisk – nie mają istotnego znaczenia przy wyznaczaniu obszarów Natura 2000. Uwarunkowania ekonomiczne lub społeczne nie mogą więc być argumentem uniemożliwiającym objęcie danego terenu ochroną jako obszar Natura 2000.

Ocena, czy dany teren stanowi miejsce szczególnie liczego występowania zagrożonych gatunków i siedlisk ma charakter ekspercki i w dużej mierze ilościowy. Szczególnie dobrze rozwinięty system kryteriów wyznaczania miejsc o kluczowym znaczeniu dla ochrony ginących gatunków istnieje w przypadku ostoi ptasich (OSOP). OSOP wskazywane są w oparciu o sześć różnych kryteriów, z których wszystkie mają wymierny, ilościowy charakter – np. występowanie na danym terenie przynajmniej 1% populacji biogeograficznej określonego gatunku ptaka, czy fakt, że teren stanowi jedno z 10 najważniejszych krajowych lęgów gatunku za-

grożonego wymarciem⁶. W przypadku specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOOS) wyznaczanie obszarów odwołuje się do całej gamy kryteriów obejmujących m.in. reprezentatywność, względną powierzchnię, stan zachowania struktury i funkcji (jak to ma miejsce w przypadku siedlisk) oraz liczebność, stan zachowania siedliska (w przypadku gatunków). Dodatkowo branych jest pod uwagę szereg aspektów, warunkujących objęcie ochroną najważniejszych miejsc występowania gatunku lub siedliska w granicach kraju. Miejsca te powinny łącznie podtrzymywać przynajmniej 20-30% populacji gatunku lub obszaru występowania siedliska w Polsce⁷. Proces wyznaczania SOOS jest dwustopniowy – pierwotne propozycje kraju członkowskiego weryfikowane są później pod kątem zapewnienia odpowiedniej spójności sieci w skali kontynentalnej. Ostateczne wyznaczanie sieci SOOS jest przedmiotem prac paneli eksperckich powoływanych przez Komisję Europejską w ramach tzw. seminariów biogeograficznych⁸.

▷ Nowa filozofia ochrony przyrody

Zasadniczym celem ochrony na obszarach Natura 2000 jest utrzymanie tzw. korzystnego statusu

⁶ Patrz: Sidło PO, Błaszowska B & Chylarecki P (red.) 2004. „Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce”. OTOP, Warszawa.

⁷ Patrz: Makomaska-Juchiewicz M, Tworek S & Cierlik G 2003. „O kryteriach typowania Specjalnych Obszarów Ochrony”, ss. 41-58 w: Makomaska-Juchiewicz M & Tworek S (red.) „Ekologiczna sieć natura 2000: Problem czy szansa”. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.

⁸ Do września 2006 roku Polska wyznaczyła OSOP na 7% a SOOS – na 4% powierzchni lądowej kraju, co lokowało ją na jednym z ostatnich miejsc w UE

SCHEMAT - chyba zgubilem tego bazgroła - albo ci oddalem

ochronnego gatunków i siedlisk, dla ochrony których powołano dany teren. W odniesieniu do siedlisk, korzystny status ochronny (zwany też „właściwym stanem ochrony”⁹) oznacza sytuację, w której spełnione są jednocześnie trzy warunki:

- naturalny zasięg lub powierzchnia nie zmniejsza się w sposób ciągły,
- zachowane są specyficzne struktury i funkcje,
- typowe dla siedliska gatunki mają korzystny status ochronny.

W przypadku gatunków, korzystny status ochronny określa sytuację, gdy:

- liczebność lokalnej populacji gatunku nie zmniejsza się w sposób ciągły,
- zasięg występowania lokalnej populacji gatunku nie zmniejsza się w sposób ciągły,
- istnieje dostatecznie duża powierzchnia siedlisk niezbędnych dla występowania gatunku.

Skuteczna ochrona korzystnego statusu ochronnego siedlisk i gatunków nie jest możliwa bez zachowania kluczowych struktur i procesów, warunkujących funkcjonowanie lokalnych ekosystemów. Te właśnie, podstawowe struktury, procesy i zależności składają się na pojęcie tzw. integralności obszaru. Powodzenie długofalowej ochrony siedlisk i gatunków, dla ochrony których powołano dany obszar Natura 2000, zależy w pierwszym rzędzie od umiejętności i możliwości utrzymania integralności tego miejsca. Oznacza to, że skuteczna ochrona obszarów Natura 2000 z reguły wymaga czegoś więcej niż tylko, powiedzmy, zaniechania płoszenia rzadkich zwierząt czy powstrzymania się od wyrębu starego drzewostanu. Konieczne jest przede wszystkim całościowa ochrona lokalnych ekosystemów.

Na przykład, dla ochrony obszarów Natura 2000 położonych w dolinach dużych nizinnych rzek, zachowanie integralności miejsca wymaga utrzymania między innymi:

- pierwotnego reżimu przepływów, obejmującego w szczególności wiosenne zalewy nadrzecznych łąk i pastwisk,
- zachowania naturalnej, urozmaiconej rzeźby terenu,

⁹ Takie sformułowanie wykorzystuje Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku

- utrzymania ekstensywnego wypasu bydła lub ekstensywnego gospodarowania łąkarskiego na użytkach zielonych,
- zachowania naturalnych procesów kształtowania koryta rzeczne.

Podstawowym narzędziem integracji skutecznej ochrony walorów przyrodniczych z koniecznością rozwoju gospodarczego lokalnych społeczności jest plan gospodarowania sporządzany dla każdego obszaru Natura 2000. Ten właśnie plan (w polskim prawodawstwie określony – chyba dosyć niefortunnie – planem ochrony) jest pomyślany jako platforma porozumienia wszystkich lokalnych sił odnośnie metod i form realizacji nadrzędnego i priorytetowego zadania, jakim jest ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przy jednoczesnym poszanowaniu potrzeb ekonomicznych. Właściwe organy administracji są zobligowane do podejmowania wszelkich działań – tak prewencyjnych, jak i aktywnych – zmierzających do zachowania, a gdy trzeba również odtwarzania, korzystnego statusu ochronnego gatunków i siedlisk, dla ochrony których powołano dany obszar Natura 2000. Takie aktywne podejście – ukierunkowane na osiągnięcie docelowego stanu ochrony, przy zachowaniu możliwości zrównoważonego gospodarowania – jest odmienne od filozofii ochrony przyrody, praktykowanej dotychczas w rezerwach czy parkach narodowych.

▷ Prawdziwa natura sieci Natura 2000, czyli cała prawda o zakazach

Jednym z najczęstszych nieporozumień dotyczących obszarów Natura 2000 jest obieguwa opinia głosząca, że ten rodzaj ochrony obszarowej blokuje możliwości inwestycji budowlanych czy infrastrukturalnych. Nie jest to zgodne z prawdą. Na obszarach Natura 2000 nie powinno się zezwalać na realizację przedsięwzięć znacząco, negatywnie oddziałujących na chronione gatunki i siedliska. Oznacza to, że przedsięwzięcia, których realizacja jest obojętna dla przedmiotu ochrony mogą być realizowane. Podobnie, mogą być realizowane projekty, które

oddziałują niekorzystnie jedynie na gatunki i siedliska, inne niż te, które stanowią przedmiot ochrony w granicach danego obszaru. Wreszcie, istnieją specyficzne okoliczności (opisane niżej), w których można udzielić zgody na realizację inwestycji ewidentnie szkodliwej dla cennej przyrody obszaru „naturowego”.

Kluczem do rozstrzygnięcia, które przedsięwzięcia mogą być realizowane, a które nie – jest specyficzna procedura oceny oddziaływania na środowisko, opisana w art. 6 Dyrektywy Siedliskowej. Procedura ta zasadniczo przewiduje, że inwestycje szkodliwe dla przedmiotu ochrony obszarów Natura 2000 nie mogą być realizowane. Co ważne, nie ma znaczenia, czy inwestycja jest zlokalizowana w granicach obszaru chronionego, czy poza nim. Jedynym kryterium jest jej wpływ na gatunki i siedliska chronione w obrębie OSOP lub SOOS. I tak, na przykład, budowa zapory wodnej nie może być realizowana, jeśli znacząco oddziałuje na warunki bytowania (charakterystykę przepływów) chronionych ptaków i ryb na terenach „naturowych” zlokalizowanych – powiedzmy – 100 km w dół biegu rzeki.

Przewidziana dla obszarów Natura 2000 ocena oddziaływania przedsięwzięcia na teren chroniony musi uwzględniać również kumulacyjny charakter wielu oddziaływań. Oznacza to, że negatywny efekt projektu może się ujawniać dopiero, gdy uwzględnimy jego – pozornie niewielkie – oddziaływanie w kontekście innych oddziałujących równolegle projektów. I tak na przykład, dobowy pobór 20 litrów wody z cieków wodnych może nie mieć – sam w sobie – istotnego, negatywnego wpływu na ekosystem strumienia. Jednak, jeśli wziąć pod uwagę, że równocześnie zwiększy się obciążenie cieków dostawami związków azotu z nieoczyszczonych ścieków rozbudowywanej równolegle fermy drobiu – to wynikający z tego wzrost stężeń azotu w wodzie może być katastrofalny dla ekosystemu rzeki.

Jeśli istniejące powszechnie dostępne dane nie pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie, iż projekt nie

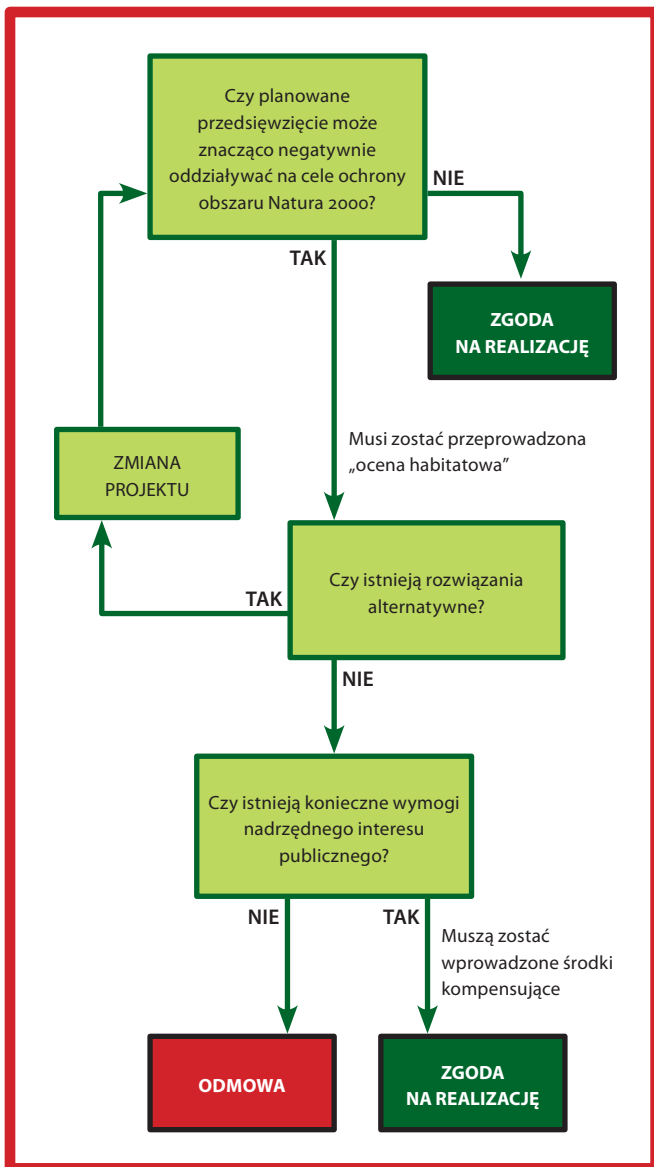
stanowi zagrożenia dla walorów obszaru Natura 2000, należy wykonać pełną ocenę oddziaływania na przedmiot ochrony obszarowej. Ocena ta jednak powinna się koncentrować na możliwych oddziaływaniach inwestycji na korzystny status ochronny gatunków i siedlisk, bez potrzeby analizowania wpływu na elementy środowiska przyrodniczego nie związane z kluczowymi gatunkami i siedliskami. Z drugiej strony, należy jednak zaznaczyć, że prawidłowa ocena wpływu inwestycji na walory ochronny obszarowej musi – poza oceną bezpośredniego wpływu na korzystny status ochronny gatunków lub siedlisk – uwzględniać efekty pośrednie. W szczególności konieczne jest uwzględnienie wpływu na kluczowe procesy, struktury i zależności warunkujące długotrwałe istnienie siedlisk na obszarze Natura 2000. Całokształt tych własności zależności, kształtujących wygląd i funkcjonowanie obszaru określa się mianem „integralności” obszaru.

Jeśli zasadnicza ocena wykaże, że planowane przedsięwzięcie będzie znacząco niekorzystnie oddziaływać na integralność obszaru Natura 2000, kolejnym etapem procedury jest opracowanie i ocena wpływu alternatywnych metod osiągnięcia celu projektu. Powinny one doprowadzić do wskazania takich modyfikacji zakresu, lokalizacji czy harmonogramu realizacyjnego przedsięwzięcia, który będzie nieszkodliwy dla chronionych gatunków i siedlisk. Jeśli jednak znalezienie alternatywnego i bezpiecznego środowiskowo rozwiązania okazuje się niemożliwe, należy rozważyć, czy przedsięwzięcie nie jest uzasadnione nadrzędnym interesem publicznym.

W wyjątkowych okolicznościach, organy administracji mają prawo udzielić zgody na realizację przedsięwzięcia znacząco negatywnie oddziałującego na przedmiot ochrony w ramach obszaru Natura 2000. Ma to miejsce, gdy spełnione są jednocześnie trzy warunki.

Po pierwsze, projekt musi być uzasadniony nadrzędnym interesem publicznym. Interes ten musi mieć charakter trwały i dotyczyć np. ważnych aspektów bezpieczeństwa publicznego, warunków zdrowotnych lokalnych

społeczności itd. Wiele inwestycji kwalifikujących się jako inwestycje celu publicznego w myśl polskiego prawa nie stanowi przedsięwzięcia nadrzędnego interesu publicznego w znaczeniu dyrektywy siedliskowej, gdyż ich beneficjentem są często jedynie niewielkie grupy społeczne, a proponowane rozwiązania nie są trwałe.

Po drugie – i najważniejsze – należy wykazać brak możliwości alternatywnych metod osiągnięcia celu przedsięwzięcia. W przypadku budowy drogi ekspresowej, alternatywną metodą realizacji celu może być na przykład budowa drogi po innej trasie (omijającej obszar chroniony), w szerszej skali może to być nawet przerzucenie transportu towarów na kolej. W przypadku budowy elektrowni wodnej na zaporze, alternatywną metodą produkcji energii odnawialnej może być inwestycja wykorzystująca energię słoneczną, energię wiatru, czy wręcz wdrożenie programu efektywniejszego zarządzania popytem na energię. Podkreślenia wymaga fakt, że – inaczej niż w dotychczasowej krajowej tradycji – argumentem na niekorzyść wyboru bezpiecznych dla przyrody rozwiązań alternatywnych nie mogą być ich koszty.

Trzecim warunkiem udzielenia zgody na szkodliwą przyrodniczo inwestycję jest – w sytuacji, gdy na obszarze występują siedliska lub gatunki priorytetowe – zgoda Komisji Europejskiej na jej realizację. Jeśli na terenie objętym wpływem inwestycji nie występują gatunki lub siedliska priorytetowe, warunek ten złagodzony jest do obowiązku poinformowania Komisji Europejskiej o udzieleniu zgody, wraz z dostarczeniem harmonogramu kompensacji przyrodniczej.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że sam fakt, iż inwestycja ma na celu zaspokojenie ważnych potrzeb lokalnych społeczności nie stanowi wystarczającego argumentu na zgodną z prawem realizację przedsięwzięcia. Konieczne jest również wykazanie, że tego celu nie da się osiągnąć inaczej niż tylko poprzez realizację tego właśnie projektu, w takim wymiarze i w tym akurat miejscu. Zupełny brak alternatywnych rozwiązań jest sytuacją spotykaną wyjątkowo.

► 4 filary sieci Natura 2000

Natura 2000 jest wciąż nową formą ochrony przyrody w prawodawstwie polskim. W porównaniu z innymi krajowymi formami obszarowej ochrony (rezerваты, parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu), jej zasadnicza odmienność daje się podsumować w czterech punktach.

- Po pierwsze: skuteczna ochrona

Natura 2000 zakłada, że celem jest utrzymanie, przy pomocy działań aktywnych i prewencyjnych, korzystnego statusu ochronnego gatunków i siedlisk, dla ochrony których powołano dany obszar. Chodzi zatem nie tyle o prowadzenie działań ochronnych, co o skuteczną ochronę.

- Po drugie: solidne podstawy prawne

Utrzymanie korzystnego statusu ochronnego siedlisk i gatunków jest prawnym obowiązkiem kompetentnych organów administracji. Nakazy i zakazy są jasno sprecyzowane. Ignorowanie ich może być przedmiotem skargi do sądów, także do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

- Po trzecie: to się opłaca

Ochrona przyrody w ramach Natura 2000 stanowi przedmiot wsparcia finansowego UE. Status obszaru chronionego stanowi dodatkowy atut ułatwiający uzyskanie dofinansowania lub jego zwiększenie.

- Po czwarte: integracja

Natura 2000 – dokładnie odwrotnie niż to głoszą obiegowe opinie panujące w Polsce – pozwala chronić przyrodę bez potrzeby znaczących modyfikacji w dotychczasowych sposobach gospodarowania a także pozwala na uzyskanie dodatkowych funduszy, ukierunkowanych na zrównoważony rozwój lokalnych społeczności. Stwarza to szansę na pogodzenie interesów gospodarczych z wymogami ochrony przyrody i rozwój regionu oparty np. na zyskach z turystyki opartej na unikatowym produkcie, jakim jest cenna przyroda.

KOMPENSACJA PRZYRODNICZA

Według przepisów Prawa Ochrony Środowiska, kompensacja przyrodnicza to działania prowadzące do przywrócenia równowagi przyrodniczej na danym terenie, wyrównania szkód dokonanych w środowisku i zachowania walorów krajobrazowych (są to np. roboty budowlane, roboty ziemne, rekultywacja gleby, zalesianie, zadrzewianie, tworzenie skupień roślinności). Można ją przeprowadzić w różny sposób, np. poprzez objęcie ochroną innego terenu, na którym występują te same siedliska lub gatunki, odtworzenie zniszczonych siedlisk, tworzenie nowych siedlisk w nowych miejscach, powiększenie zasięgu siedlisk istniejących, polepszenie stanu innych siedlisk. Kompensacja musi być podjęta w tej samej jednostce geoprzestrzennej, w której ujawnią się negatywne oddziaływania, dzięki czemu geograficzna spójność sieci nie zostanie zagrożona.

Kompensacja przyrodnicza zawsze powinna być poprzedzona dokładną analizą wszystkich możliwych wariantów wykonania przedsięwzięcia i wybraniem spośród nich rozwiązania najbardziej korzystnego dla środowiska, a także określeniem działań minimalizujących negatywny wpływ przedsięwzięcia na środowisko. Nie powinna być natomiast stosowana jako metoda umożliwiająca realizację przedsięwzięcia. Kompensacja powinna być proporcjonalna do zakładanych strat, a ponadto należy bezwzględnie wykazać jej zasadność oraz skuteczność.

oprac. Monika Szyrmer

▷ Natura 2000 – etykieta, która się opłaca

Natura 2000 to nie tylko obowiązki, ale i wymierne korzyści. Włączenie danego obszaru do sieci obszarów chronionych, o priorytetowym znaczeniu dla zachowania różnorodności biologicznej Unii Europejskiej, jest swego rodzaju etykietą informującą, w kraju i za granicą, o unikatowych walorach przyrodniczych, wokół których programować można rozwój na szczeblu lokalnym. Na bazie walorów przyrodniczych budować można, jak pokazują doświadczenia, „zielony” biznes, głównie związany z usługami turystycznymi. Dodatkowo, istnieje szereg mechanizmów finansowych, związanych ze środkami wspólnotowymi, które mogą być uruchomione właśnie dla terenów sieci Natura 2000 – na działania służące czynnej (a nie rezerwatowej) ochronie przyrody – lub w związku z terenami przyrodniczo cennymi np. rozwój agroturystyki, „zielone” miejsca pracy czy tworzenie produktu lokalnego.

Można znaleźć wiele przykładów wykorzystania funduszy wspólnotowych w sposób innowacyjny i przyjazny środowisku. Na obszarach Natura 2000 realizowane są projekty m.in. z zakresu promocji i rozwoju odnawialnych źródeł energii, proekologicznej przebudowy

obiektów przemysłowych, szkoleń na temat ochrony środowiska, a nawet czynnej ochrony przyrody. Środki wspólnotowe, w zależności od programu lub/i działania, dostępne są dla samorządów lokalnych, podmiotów gospodarczych, osób indywidualnych a także organizacji pozarządowych.

Jak już wspomniano wcześniej, obszary Natura 2000 nie mają nic wspólnego z rezerwatami a obiegowe twierdzenie, że w ich granicach „nie można wbić gwoźdźcia w płot” jest fałszem. Wiele z nich od dawna łączy ochronę przyrody z funkcjonowaniem różnorodnych form turystyki. Przede wszystkim zaś, należy podkreślić że większość z nich posiada tak cenne walory przyrodnicze właśnie dzięki zrównoważonemu gospodarowaniu, z reguły ekstensywnemu, któremu podlegały i podlegają

BUDOWA AUTOSTRADY A2, ODCINEK KONIN-STRYKÓW

Autostrada A2 w rejonie ujścia Neru do Warty przecięła ostoję przyrody w sieci NATURA 2000. W związku z tym przygotowano projekt działań kompensacyjnych, które miały na celu odbudowę naruszonych siedlisk i w konsekwencji stworzenie warunków do odbudowy dawnych walorów ornitologicznych tego terenu. Wykonano również szereg innych prac, które mają zminimalizować negatywny wpływ autostrady na otaczające środowisko. Wzdłuż pasa autostrady, a także w tzw. Miejscach Obsługi Podróżnych posadzono ponad 100 tysięcy sztuk drzew i krzewów – w ten sposób dogęszczono również istniejące drzewostany. Dla zwierząt wykonane zostały przepusty – dla drobnych zwierząt pod autostradą, wraz z pasami naprowadzającymi, dla dużych zwierząt specjalne kładki nad drogą. Mosty zaprojektowano w taki sposób, aby umożliwić zwierzętom swobodne przemieszczanie się pod nimi wzdłuż dolin rzecznych. Działania kompensacyjne zostały podjęte w Dolinie Konińskiej. Stwierdzono tu większość z ponad 60 gatunków lęgowych i przelotnych ptaków chronionych w ramach obszaru NATURA 2000. Niektóre z nich – te, które powinny w sposób szczególny odczuć pozytywne skutki kompensacji – to (ptaki) czapla biała, bocian biały, błotniak stawowy, rybitwa rzeczna, rybitwa czarna; (ryby) różanka, piskorz; (płazy) kumak nizinny, traszka grzebieniasta, (ssaki) wydra. Działania kompensacyjne przewidywały renaturyzację (odnowę) obiegu wody. Odnowa obiegu wody miała na celu zlikwidowanie długotrwałych podtopień fragmentów doliny zablokowanych drogą i wałami przeciwpowodziowymi oraz zwiększenie wilgotności fragmentów doliny odciętych tymi wałami od wylewów Warty. W tym celu wykonany został system przepustów pod drogą i wałami, a starorzeczka i rowy zostały udrożnione.

PARK NARODOWY UJŚCIE WARTY

Park Narodowy Ujście Warty o powierzchni 8074 ha obejmuje rozlewiska u ujścia rzeki Warty do Odry (obszar naturalny „Ujście Warty” obejmuje 33297,35 ha). Park został założony dla ochrony unikalnych terenów podmokłych, rozległych łąk i pastwisk, które są jednymi z najważniejszych w Polsce ostoi ptaków wodnych i błotnych. Na terenie Parku stwierdzono obecność 245 gatunków ptaków, w tym 174 lęgowych. Aż 26 z nich należy do gatunków ginących w skali światowej. Są to m.in. wodniczka, derkacz, rycyk, żuraw, bąk, bączek, rybitwa czarna. Tutaj znajduje się największe w Polsce zimowisko arktycznego gatunku łabędzia krzykliwego, a także około 50 bielików, które przyciąga obfitość zimujących kaczek, stanowiących ich pokarm.

od lat. Rozwój turystyki w danym regionie łączy się ściśle z lokalnymi uwarunkowaniami środowiskowymi. Od lat ośrodkami przyciągającymi turystów są w Polsce np. parki narodowe. Szukający odpoczynku, także czynnego, ciągną masowo nad Biebrzę, do Puszczy Białowieskiej czy do Parku Narodowego „Ujście Warty”. Tereny te są sztandarowymi krajowymi obszarami Natura 2000, ale na liście polskich obszarów spełniających kryteria OSOP i SOOS są dziesiątki innych, mniej znanych – ale nie mniej atrakcyjnych – miejsc. Status obszarów Natura 2000 automatycznie dodaje im rangi – należą przecież do ekskluzywnej puli najcenniejszych przyrodniczo terenów w całej Unii Europejskiej! – i daje szansę, poprzez różnorakie działania na poziomie lokalnym, na zbudowanie lokalnego rozwoju w oparciu właśnie o walory przyrodnicze. Na to ostatnie mamy namacalne dowody już w Polsce.

▷ Podsumowanie

Natura 2000 to wyjątkowa forma ochrony przyrody. Wyjątkowa, bo skuteczna ochrona walorów tej pan-europejskiej sieci obszarów chronionych stanowi niezbędny warunek zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego całej Unii Europejskiej, przesądzającego o utrzymaniu wysokiej jakości życia wszystkich obywateli UE. Procedury towarzyszące inwestycjom planowanym na obszarach Natura 2000 i w ich otoczeniu mają gwarantować, że walory przyrodnicze tych obszarów nie zostaną zniszczone. Procedury te jednak nie eliminują rozwoju gospodarczego jako takiego, eliminują jedynie rozwój daleki od zrównoważonego użytkowania zasobów naturalnych. Gospodarowanie przyjazne środowisku – rolne, leśne, rybackie, turystyczne itp. – jest nieodłącznie wpisane w ideę Natura 2000. Dlatego też istnieje cały wachlarz możliwości dofinansowania ze środków wspólnotowych zarówno bezpośredniej ochrony tych terenów, jak i działalności wspierającej zachowanie tych walorów

lub bazujących na ich trwałym (zrównoważonym) użytkowaniu. Natura 2000 staje się swego rodzaju znakiem towarowym, informującym że lokalna społeczność jest w posiadaniu ogromnego kapitału, który odpowiednio wykorzystany przyniesie korzyści tym i następnym pokoleniom. Natura 2000 powinna więc dodawać skrzydeł samorządom i społecznościom lokalnym. Ograniczenia z nią związane są bowiem bardzo przesadzone a korzyści – w większości jeszcze nieoszacowane, a w najlepszym przypadku niedoceniane. A przecież, jak pokazują liczne przykłady – z kraju i zagranicy – lokalny rozwój można budować na walorach przyrodniczych obszaru, z korzyścią dla ludzi i środowiska, w którym żyją.

Marta Majka Wiśniewska (1972) – pracuje dla CEE Bankwatch Network przy Polskiej Zielonej Sieci. Zajmuje się problemami na styku infrastruktura-środowisko, w tym potencjalnymi konfliktami z obszarami sieci Natura 2000.

NATURA 2000 W CIENIU POLITYKI

CZYLI O TYM, JAK STRACH WZIAŁ GÓRĘ NAD NAUKĄ I ROZSĄD- KIEM

Robert Cyglicki

Kiedy w roku 1994 nasz kraj złożył formalny wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej, nikt nie miał wątpliwości co do potrzeby przeprowadzenia społeczno-gospodarczych przemian. Pomóc w tym miały stosowne programy dostosowawcze i rozwiązujący się worek z europejskimi pieniędzmi. Jednym z kryteriów integracji z Unią Europejską było stworzenie jednolitego systemu ochrony tego, co cenne przyrodniczo oraz zagrożone wyginięciem w skali Europy. Innymi słowy, kryterium tym było przygotowanie i wdrożenie sieci obszarów Natura 2000.

▷ **Natura 2000 na starcie**

Pierwsze przymiarki do wdrożenia w Polsce europejskiej sieci Natura 2000 rozpoczęli jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX w. naukowcy z Instytutu Ochrony Przyrody PAN z Krakowa. Politycy, na których spoczywał obowiązek przygotowania w tym zakresie odpowiednich programów, zajęci byli innymi sprawami. Dopiero na początku nowego stulecia podjęto prace koncepcyjne nad stworzeniem sieci Natura 2000 w Polsce. Wyszukiwaniem i opisywaniem ostoi przyrodniczych spełniających kryteria ochrony UE zajęli się eksperci z Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID i Instytutu Ochrony Przyrody w Krakowie. Opierali się oni w dużej mierze na wcześniejszych opracowaniach dot. krajowej sieci korytarzy ekologicznych ECUNET, uzupełnionych badaniami terenowymi i dostępnymi inwentaryzacjami przyrodniczymi. Kierunek ich prac wyznaczała dyrektywa siedliskowa – dokument UE z wytycznymi na temat działań służących powstrzymaniu wymierania gatunków zwierząt i roślin w Europie.

▷ **Kłopotliwe projekty ekspertów**

Propozycja ekspercka koncepcji sieci Natura 2000, obejmowała ostoje, które zajmowały 13,5 proc. powierzchni kraju. Koncepcja ta była stopniowo uzupełniana

o wymaganą przez UE dokumentację (tzw. szczegółowe formularze danych), a następnie została przekazana do Ministerstwa Środowiska. Tam rozpoczęła swoje drugie życie. Za murami ministerialnego budynku przeprowadzono mniej lub bardziej nieformalne konsultacje proponowanej sieci Natura 2000. Wskazały one na istnienie wielu konfliktów na styku ochrony przyrody, planowanej infrastruktury transportowej, prowadzonej gospodarki leśnej, czy też gospodarki wodnej. Sposób, w jaki zabrano się za ich rozwiązanie okazał się najgorszym z możliwych.

▷ Znikające siedliska i gatunki

Jak głosił oficjalny komunikat Ministerstwo Środowiska przeprowadziło weryfikację przedstawionej koncepcji sieci Natura 2000. W rezultacie do Komisji Europejskiej trafiła mocno okrojona propozycja, która ochroną obejmowała łącznie 9,3 proc. powierzchni kraju. Kryteria wyboru obszarów na listę rządową nie zostały nigdy ogłoszone. Trudno jednak pominąć protesty Lasów Państwowych i Departamentu Zasobów Wodnych Ministerstwa Środowiska, a także fakt, iż w tym samym okresie prowadzono pracę nad „Strategią przebudowy głównych dróg krajowych w latach 2003-2013”. Planowane sieci (zarówno drogowa, jak i naturalna) ze względu na swój charakter wzajemnie na siebie się nakładały. To, w jaki sposób należy postępować w takich sytuacjach przewiduje sama dyrektywa siedliskowa i towarzyszące jej procedury. Niestety ich znajomość wśród osób decydujących o kształcie propozycji rządowej sieci Natura 2000 była bardzo niewielka, a wręcz żadna. W efekcie zdecydowano

o wykreśleniu jak największej liczby obszarów konfliktowych, bez jakiegokolwiek odwołania się do ich wartości przyrodniczej.

▷ Lista cieni Natura 2000

Znikające z listy rządowej cenne ostoje przyrody o znaczeniu europejskim, takie jak np. Beskid Żywiecki służący ochronie m.in. niedźwiedzia brunatnego, nie pozostały bez odzewu. W grudniu 2004 roku koalicja organizacji pozarządowych (WWF, PTO4 Salamandra, Klub Przyrodników i Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków) opublikowała tzw. listę cieni obszarów Natura 2000 (z ang. Shadow List). Zaledwie co trzeci występujący w Polsce i chroniony unijnym prawem gatunek zwierząt i roślin jest wystarczająco reprezentowany w rządowym projekcie sieci Natura 2000 – pisały w tamtym okresie organizacje pozarządowe. Jeszcze gorzej sytuacja rysowała się na tle całej Unii Europejskiej.

▷ W konflikcie z Komisją

Propozycja rządowa z początku 2004 roku stała nie tylko w sprzeczności z rzeczywistymi walorami przyrodniczymi naszego kraju, ale także zapowiadała długotrwały konflikt z Komisją Europejską. Niestety, pierwsze ostrzeżenia Brukseli w sprawie programu Natura 2000 nie spotkały się z należytą uwagą rządzących. W konsekwencji Komisja Europejska wszczęła tzw. procedurę

FOTO: JOSHUA LUTZ

NIEDŹWIEDŹ BRUNATNY *URSUS ARCTOS*

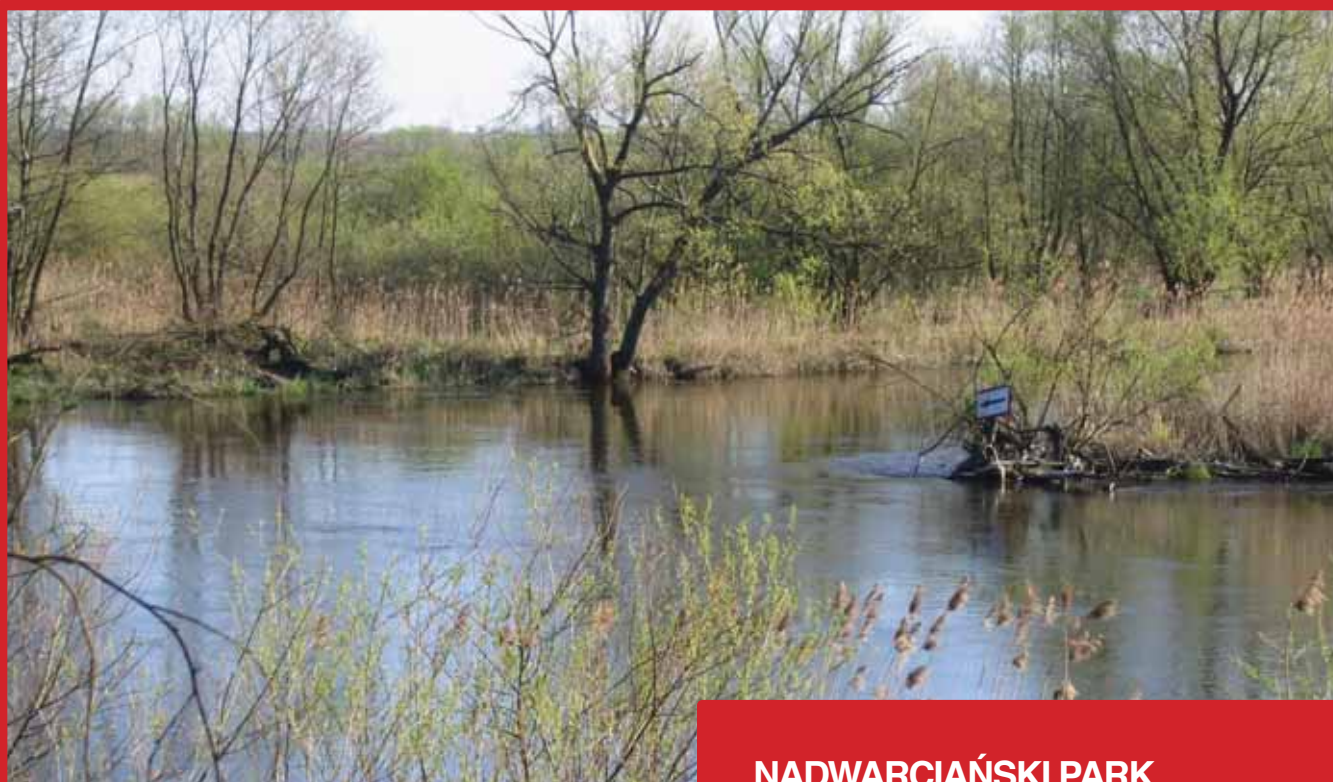

FOTO: MARCIN MAJDECKI ©

naruszeniową przeciwko Polsce, która doprowadziła pod koniec 2007 roku do rozpoczęcia procesu przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości. Za krótkowzroczność polskich polityków i bez troskę urzędników mieli zapłacić wszyscy podatnicy. Kary pieniężne, jakie groziły Polsce sięgały setek tysięcy euro za każdy dzień zwłoki we wdrażaniu programu Natura 2000.

▷ **Zdrowy rozsądek w służbie przyrody**

Naiwnym było przekonanie, że skreślenie z rządowej listy Natura 2000 tych obszarów, które przestrzennie nakładały się z planowanymi inwestycjami lub godziły w interesy Lasów Państwowych, rozwiąże jakikolwiek problem. Gdyby tak miało się stać, racja byłaby po stronie małych dzieci, które, gdy zrobią coś złego, zakrywają oczy, wierząc, że nie zobaczą ich rozgniewani rodzice. Dlatego też niechęć wszystkich przeciwników Natura 2000 powinna mieć swoje granice. Wyznaczają je konkretne gatunki i siedliska chronione europejskim prawem. Ich występowania nie można podważyć tak długo, jak nie zostaną one fizycznie zniszczone. Podpowiada nam to zdrowy rozsądek, który został przyćmiony przez strach wobec nieznanych przepisów i procedur unijnych. Tymczasem Europejski Trybunał Sprawiedliwości w jednym ze swoich wyroków podkreślił, że do czasu zatwierdzenia obszarów Natura 2000 przez Komisję Europejską, nie można zezwalać na działania zagrażające tym obszarom. O konsekwencjach tego wyroku polscy decydenci mieli przekonać się dopiero w kolejnych latach.

NADWARCIAŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

– obszar naturalny Dolina Środkowej Warty (OSOP), Ostoja Nadwarciańska (SOOS). Chroni krajobraz połodowcowy z szeroką pradoliną, której dnem płynie Warta. Warta, zmieniając często swój bieg, pozostawiła w dnach pradolin liczne starorzecza. Obszar Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego uznano za jedną z 7 najwartościowszych ostoi ptaków wodnych i błotnych w Polsce oraz zakwalifikowano go do najcenniejszych ornitologicznych obszarów Europy, a w 1995 r. międzynarodowa organizacja BirdLife International nadała mu rangę ogólnoświatową – „Globaly Important Bird Areas”.

Opis z projektu „Najlepsze projekty”

▷ **Drogowcy za Natura 2000**

Wątpliwości co do zasadności uzupełnienia rządowej propozycji sieci obszarów Natura 2000 zostały rozwiązane w 2007 roku. Stało się tak po tym, gdy Komisja Europejska zagroziła Polsce wstrzymaniem finansowania dla projektów transportowych o łącznej wartości blisko miliarda euro. Powodem był brak wytyczenia obszarów Natura 2000 na cennych terenach, które znalazły się na trasie przebiegu realizowanych inwestycji. Był to moment przełomowy. Po raz pierwszy decydenci odpowiedzialni za infrastrukturę transportową domagali się od ówczesnego Ministra Środowiska uzupełnienia listy obszarów Natura 2000. Działanie to dawało bowiem im możliwość dalszego prowadzenia inwestycji w oparciu o specjalne procedury inwestycyjne, jakie Unia Europejska przygotowała

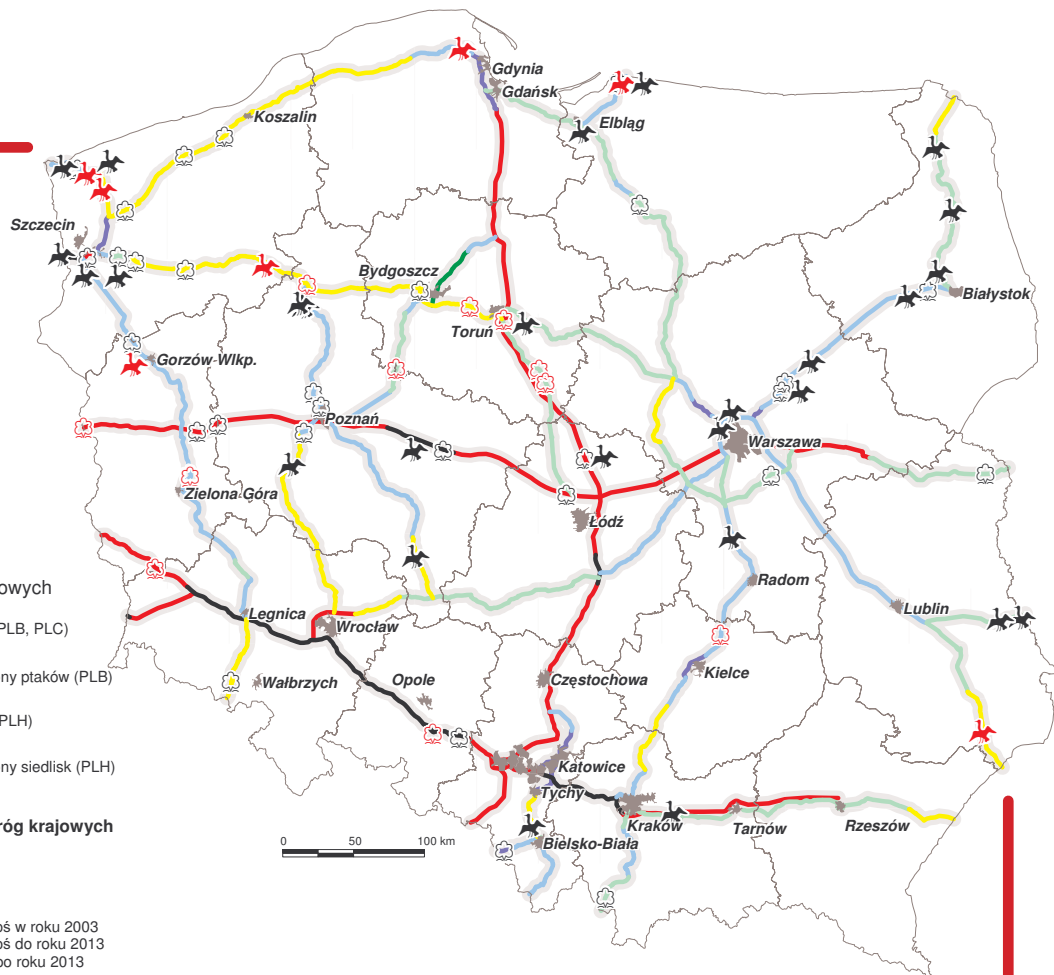
LEGENDA

Miejsca występowania konfliktów drogowych

- obszary specjalnej ochrony ptaków (PLB, PLC)
- potencjalne obszary specjalnej ochrony ptaków (PLB)
- obszary specjalnej ochrony siedlisk (PLH)
- potencjalne obszary specjalnej ochrony siedlisk (PLH)

Planowana przebudowa głównych dróg krajowych

- autostrady w roku 2003
- autostrady do roku 2013
- drogi ekspresowe w roku 2003
- drogi ekspresowe do roku 2013
- drogi krajowe o nośności 11,5 t/oś w roku 2003
- drogi krajowe o nośności 11,5 t/oś do roku 2013
- drogi planowane do rozbudowy po roku 2013

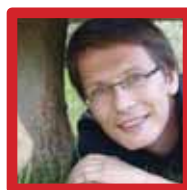
dla obszarów Natura 2000. Tych samych procedur nie można stosować dla obszarów, które nie zostały zgłoszone do Komisji Europejskiej, a mimo to istnieją przesłanki naukowe dla ich ochrony. W myśl tej zasady nie powinniśmy niszczyć czegoś, co wiemy, że jest cenne, lecz nie wiemy jeszcze, w jaki sposób powinniśmy to chronić.

► W zgodzie z człowiekiem i naturą

Do tej pory organizacje pozarządowe dwukrotnie aktualizowały listę cieni obszarów Natura 2000. Za każdym razem było to bardzo ostrożne i wyważone stanowisko, w którym jednocześnie podkreślano konieczność dalszego prowadzenia badań. Odzwierciedlają to konkretne liczby. Powierzchnia cennych siedlisk sieci Natura 2000 wraz z aktualizowaną w roku 2008 listą cieni wyniosła 11,74 proc. terytorium kraju, kiedy w tym samym czasie średnia UE to 13,2 procenta. Wiarygodność dokumentów organizacji pozarządowych została wysoko oceniona przez Komisję Europejską. Z czasem przekonali się do niej również pracownicy Ministerstwa Środowiska, którzy już kilkakrotnie uzupełniali pierwotną listę obszarów zgłoszonych do programu Natura 2000. Ostatnie zapowiedzi w tej sprawie dotyczą początku roku 2010. Ma to być moment, w którym rząd prześle do Brukseli mapę z nowymi obszarami sieci Natura 2000 w Polsce.

► Nie ma innej drogi

Stanowisko Komisji Europejskiej i organizacji pozarządowych spowodowało, że sieć Natura 2000 powoli doczekała się właściwego zainteresowania osób odpowiedzialnych za rozwój naszego kraju. Narosłe przez lata zaległości trudno jest jednak nadrobić w szybkim tempie. Zgodnie z prawem i istniejącym stanem wiedzy wszystkie obszary, które spełniają odpowiednie kryteria muszą zostać włączone do sieci Natura 2000. Szukanie drogi na skróty, w wypełnianiu obowiązku ochrony tego, co zagrożone, jest równie karkołomne, co budowa drogi przez torfowiska Doliny Rospudy.

Robert Cyglicki

(1978) – wieloletni uczestnik ruchu polskich Zielonych. Reprezentując organizacje ekologiczne w komitetach doradczych ds. funduszy europejskich zajmował się tematyką ochrony przyrody i rozwoju infrastruktury drogowej w Polsce. Od kwietnia 2009 dyrektor Greenpeace w Polsce.

JAK NATURA 2000

OCALIŁA DOLINĘ ROSPUDY

Adam Wajrak

Rospuda jest świetnym przykładem na to, że obszary Natura 2000 nie blokują rozwoju. Są za to narzędziem blokującym inwestycje nieprzemyślane i prowadzące do marnotrawienia publicznych funduszy.

Bagna Rospudy to niemal dziewicze torfowisko w zachodniej części Puszczy Augustowskiej. Nie wiemy, jaki przypadek to sprawił, ale patrząc na nią, widzimy krajobraz Europy Środkowej sprzed tysięcy lat. Dlatego porównanie z najbardziej znanymi zabytkami nie jest przesadą. Jest starsza niż Akropol i Koloseum. Stosując porównania zoologiczne to tak, jakbyśmy odnaleźli żywego mamuta. Takich torfowisk nie ma na zachód od Uralu. Mieliśmy ich pełno, jednak zawsze, w całej Europie, ingerował w nie człowiek. Najczęściej zamieniając na pastwiska i łąki. Na torfowiskach tego typu co te nad Rospudą powstawało tysiące lat temu europejskie rolnictwo. Przyjście rolników oznaczało dla nich koniec. By zburzyć delikatny ekosystem, wystarczyło wypasać tam bydło. Zdeptany, straciłby możliwość utrzymywania ciągle takiego samego poziomu wody. To taka wrażliwa gąbka, która, gdy wody jest dużo, podnosi się do góry, a gdy mało – opada. Torfowiska przez to, że są cały czas bardzo mokre, nie zarastają. Pozostają przestrzenią otwartą, bo żadne europejskie drzewo nie jest w stanie wytrzymać takiej wilgoci.

Kiedy zobaczyłem ją pierwszy raz, aż mnie zatkało. Niby maleństwo, bo ma nie więcej niż 10 kilometrów kwadratowych powierzchni, ale jakie maleństwo! Rośnie tam około 20 gatunków storczyków, w tym miodokwiat krzyżowy, dla którego jest to ostatnie w Polsce miejsce naturalnego występowania. Obok doliny ma gniazdo orlik krzykliwy. Na jednej z bagiennych wysp dziuplę wykuwa dzięcioł białogrzbity. Można tam spotkać głuszca. W dolinie widywałem łosie i znajdowałem tropy wilków i rysi. Koncentracja przeróżnych rzadkich i ginących gatunków roślin i zwierząt na tak małym obszarze jest po prostu zdumiewająca.

I właśnie przez ten maleński raj postanowiono przeprowadzić obwodnicę Augustowa. W lesie miało paść około 26 tysięcy drzew, a przez same torfowiska miał przejść most opierający się na palach, które na wylot

MIODOKWIAT KRZYŻOWY

Herminium monorchis niepozorna roślina, najrzadszy w Polsce storczyk, związany jest z torfowiskami niskimi, jest bardzo wrażliwy na wahania poziomów wód. Gatunek w Europie powoli ginie, w Polsce na skutek osuszania i melioracji torfowisk i mokradeł, wymarł we wszystkich znanych stanowiskach, poza doliną Rospudy.

OBUWIK POSPOLITY

Cypripedium calceolus, najpiękniejszy i najokazalszy w Polsce storczyk, niestety jego uroda stała się też jego przekleństwem, gdyż właśnie ze względu na oryginalny wygląd narażony jest na zrywanie kwiatów czy wykopywanie całej rośliny, by posadzić ją w ogródku. Swoją nazwę zawdzięcza żółtemu elementowi kwiatu zwanemu warżką, która przypomina pantofelek. Przypominamy, wszystkie storczyki w Polsce objęte są ochroną gatunkową.

DZIĘCIOŁ BIAŁOGRZBIETY

Dendrocopos leucotos jest jednym z najrzadszych europejskich dzięciołów. Jego występowanie związane jest ze starymi drzewostanami. Ptak ten żeruje i się gnieździ na martwych, próchniejących drzewach, których jest coraz mniej w lasach gospodarowanych przez ludzi.

przebiłyby torfowisko. Samo wbijanie pali miało się odbywać z mostu technicznego, który miał powstać obok tego właściwego i potem miał zostać rozebrany. By wykonać te prace na delikatne torfowisko, na którym nawet po przejściu człowieka zostają na długo wgłębienia, wjechałby ciężki sprzęt. Żaden z poważnych naukowców zajmujących się torfowiskami i bagnami nie miał wątpliwości, że byłby to koniec tego unikalnego terenu.

▷ Jak do tego doszło?

Nikt nigdy nie negował, że Augustów, przez którego część od początku lat 90., czyli od otwarcia przejścia granicznego w Budzisku, przejeżdżają tysiące tirów, potrzebuje obwodnicy. Zapewne nigdy nie dowiemy się, dlaczego wybrano wariant przez bagna, choć nawet pomijając

przyrodnicze walory, wydawał się on najbardziej bezsensowny. Po co projektować blisko półkilometrowy most, skoro parę kilometrów dalej można by Rospudę przekroczyć bez większego trudu, bo dolina tam ma twarde mineralne brzozy i most miałby kilkanaście metrów? Być może była to tylko głupota urzędnicza, a być może ktoś widział znakomity interes w topieniu za budżetowe pieniądze kolejnych ton betonu w bagnach. Pierwsze decyzje administracyjne zapadły już w połowie lat 90. I już wtedy inwestycja budziła kontrowersje. Oceny oddziaływania na środowisko, wykonywane wówczas dla niej, były łagodnie mówiąc niechlujne i robione z za biurka. Wykonawcy opisywali gatunki ptaków, których nigdy nad Rospudą nie było i „zapominali”, że jest to ostatnie miejsce występowania w naszym kraju miodokwiatu krzyżowego. Nic dziwnego, że obronę Rospudy zaczęły organizacje ekologiczne. Kampanię na rzecz Rospudy prowadziła Pracownia na rzecz Wszystkich Istot. Potem dołączyło Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Greenpeace, Polska Zielona Sieć – Bankwatch, WWF, CMOK oraz SISKOM czyli stowarzyszenie skupiające ekspertów od komunikacji drogowej. Niestety wiele wskazywało na to, że Rospuda jest przegrana. Od końca lat 90. ochrona przyrody, za którą nie stoi żadne silne lobby, stała się idealnym chłopcem do bicia.

► Natura 2000 i Rospuda

Zmiana nastąpiła po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Obowiązkiem naszego kraju po wstąpieniu do Wspólnoty stało się wyznaczenie obszarów ważnych dla gatunków i siedlisk wymienionych w załącznikach do dyrektywy ptasiej i siedliskowej. To takie gatunki i siedliska, których ochronę na terenie wspólnoty uznaje się za bardzo ważne zadanie. Takim obszarem została również

Puszcza Augustowska oraz Rospuda, jako jej część. Sprawa Rospudy nabrała innych wymiarów. Wielu ludzi w naszym kraju zrozumiało, że program Natura 2000 jest szansą na ocalenie tego miejsca. Ruszyła wielka społeczna kampania. Noszono zielone wstążeczki, zebrano blisko 200 tysięcy podpisów z prośbą o ochronę tego miejsca do prezydenta Lecha Kaczyńskiego. Gdy buldożery miały ruszyć na Rospudę, wyrósł tam obóz zorganizowany przez Greenpeace. Sprawą zainteresowała się Komisja Europejska. Nasi politycy pozostawali jednak nieugięci. Na monity z Brukseli odpowiadali, że zachód nie będzie nas pouczał, a Natura 2000 to przeszkoda w rozwoju. Nasi politycy byli święcie przekonani, że biurokraci w Brukseli nie będą przedkładać kwiatków i motylków nad drogi i rozwój. Byli przekonani, że prawo można nieco nagiąć i drogę budować. Wydawało im się, że inwestycję można zrekompensować, czyli zasadzić wycięty las w innym miejscu i to wystarczy. Chcieli budować most wiszący nad bagnami albo tunel pod nimi. Rękami i nogami bronili się przed wykonaniem rzetelnej oceny oddziaływania na środowisko. A właśnie gdy chce się inwestować na terenie Natura 2000, trzeba taką wykonać. Przede wszystkim trzeba wykazać, że nie ma innej możliwości rozwiązania tego problemu – w tym wypadku poprowadzenia drogi poza obszarem Natura 2000. Gdy kampania o Rospudę była w swym najgorętszym momencie, budowano, w części za fundusze unijne, obwodnicę miasta Wyszkowa przez obszar Natura 2000 chroniący dolinę Bugu. Nikt jednak tej inwestycji się nie czepiał, gdyż wyraźnie było widać, że nie da się inaczej poprowadzić drogi i zawsze będzie przecinać obszar chroniony. Przy Rospudzie wystarczyło zerknąć na mapę, by stwierdzić, że takie możliwości istnieją. Inaczej rzecz ujmując, prawo mówi: gdy istnieją alternatywne możliwości prowadzenia drogi poza obszarem chronionym w ramach programu Natura 2000, to nie możemy jej prowadzić przez te tereny.

AKCJA „POCIĄG DLA ROSPUDY” W AUGUSTOWIE

FOTO: © JERZY GUMOWSKI

To stało się podstawą do wszczęcia postępowania przeciwko Polsce przez Komisję Europejską i wytoczenia naszemu krajowi sprawy przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości. Jednocześnie w polskich sądach administracyjnych organizacje ekologiczne oraz Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżyły inwestycje. Na dobrą sprawę, zanim jeszcze ruszył proces przed Europejskim Trybunałem, polskie sądy już unieważniły wszystkie decyzje, które umożliwiały prowadzenie tej inwestycji. Sądownie zakazano też prac na obszarze Natura 2000. Stało się tak, ponieważ prawo wspólnotowe stało się też częścią naszego prawodawstwa.

▷ Co ocalała Natura 2000?

Po wyborach w 2007 roku nowy rząd postanowił przyrzeć się jeszcze raz tej sprawie. Wykonano wreszcie solidną ocenę oddziaływania na środowisko i nie wymaganą prawem, ale bardzo pomocną ocenę wielokryterialną. Wyniki, które przedstawił minister środowiska Maciej Nowicki, wskazywały na to, że droga przez bagna była nie tylko szkodliwa dla przyrody. Sama droga we wszystkich wariantach kosztowała mniej więcej tyle samo, ich długość jest podobna: 32-35 km. Budowa mostu przez bagienną dolinę kosztowałaby dodatkowe 300 mln zł, budowa estakady, która była fatalnym rozwiązaniem, to 165 mln ekstra. Nawet jeżeli założymy, że na prowadzony od nowa wykup działek trzeba będzie wydać dodatkowo 40 mln, to i tak oszczędności sięgają ponad 100 mln zł. To nie wszystko. Gdyby droga poszła przez bagna, trzeba by wyburzyć od 11 do 14 budynków, w wariantcie przez Chodoroki 8 do 10, a przez Raczkki, czyli tam, gdzie droga nie przechodzi przez obszar Natura 2000, tylko 6. Każde takie wyburzenie to ludzka tragedia.

▷ Lekcja Rospudy

Z Rospudy można wyciągnąć dwa bardzo ważne wnioski. Pierwszy to ten, że program Natura 2000 i procedury związane z wykonywaniem na tych obszarach inwestycji mogą nie tylko ocalić przyrodę, która jest najcenniejszym dobrem naszego kraju, ale też uratować nas przed marnotrawieniem publicznych funduszy. Konieczność rozpatrywania różnych wariantów to dobra lekcja dla urzędników i polityków przyzwyczajonych do stawiania kreski na mapie jak i gdzie im się podoba. Lekcja druga jest taka, że nawet europejskie dyrektywy nie działają bez obywatelskiego zaangażowania. To nie jest automat, a Komisja Europejska nie ma policji, która takich spraw pilnuje. Bez zaangażowania organizacji pozarządowych, mediów i setek tysięcy zwykłych ludzi, którzy postanowili bronić prawa i wartości, jakimi są przyroda i dobro publiczne, Rospuda by nie ocalała.

Adam Wajrak

(1972) – dziennikarz od lat opisujący przyrodę w „Gazecie Wyborczej” i współpracujący z kanałem Animal Planet i TVP. Do jego ulubionych zajęć należy podpatrywanie zwierząt. Wiele zwierzątek, które

zostały ranne lub osierocone przez rodziców, znajduje opiekę w jego puszczańskim domu. Wychowywał sowy, kruki, bociany, kuny i wydrę. Jest laureatem wielu nagród dziennikarskich w tym międzynarodowych. W 2005 roku został Bohaterem Europy Magazynu „Time” a w 2007 znalazł się wśród 50 najbardziej wpływowych osobistości Europy brukselskiego dziennika European Voice za kampanię na rzecz ochrony Rospudy. Jest zaangażowany w kampanię na rzecz ochrony Puszczy Białowieskiej i objęcie jej polskiej części parkiem narodowym.

O ŚPIOCHACH, CO STERUJĄ SAMOLOTAMI

KOLONIA SUSŁA PEREŁKOWA- NEGO W ŚWID- NIKU KONTRA PORT LOTNI- CZY LUBLIN

Krzysztof Gorczyca

Wiosną 2007 decyzją samorządu województwa lubelskiego zmieniono lokalizację projektowanego międzynarodowego Portu Lotniczego Lublin. Przyczyną przeniesienia tej, szacowanej na 250 mln złotych, inwestycji był niepozorny gryzoń, daleki kuzyn naszej wiewiórki, bliżej spokrewniony ze świstakiem, a także z żyjącymi w Meksyku i USA świszczem oraz nieświszczukiem.

▷ **Pasażer na gapę**

Susel perełkowany (*Spermophilus suslicus* syn. *Citellus suslicus*) to gatunek stepowy występujący m.in. w Polsce, Ukrainie, Mołdawii, Rosji. Z powodu zaniku optymalnych dla niego terenów zagrożony jest całkowitym wyginięciem. W Polsce ostatnie naturalne kolonie, bardzo nieliczne, zachowały się na południu Lubelszczyzny, w okolicach Hrubieszowa i Zamościa. Trzydzieści lat temu, w nie do końca wyjaśnionych okolicznościach, kilka z tych uroczych zwierzątek wsiadło na pokład samolotu lub śmigłowca. Tak zaczęła się burzliwa przygoda susłów z lotnictwem i lotnictwa z susłami. Samolot/helikopter, jak głosi legenda, wystartował z jednego trawiastego lądowiska zamieszkałego przez susły, a wylądował na innym, w podlubelskim Świdniku. Tutaj, dzięki regularnie koszonej trawie i bezpieczeństwu, warunki okazały się tak dobre, że w latach 90. mieliśmy już do czynienia z susłą kolonią liczącą ponad 11 tysięcy osobników. Największą w Europie.

▷ **Kto chciałby mieszkać na lotnisku?**

W tym samym miejscu, od końca lat 90. planowana była budowa lotniska dla aglomeracji lubelskiej. Betonowe pasy startowe miały przeciąć susłe terytorium. Część zwierząt planowano przesiedlić. Perspektywa zagrożenia tak ważnej kolonii ginącego gatunku wzbudziła sprzeciw

wielu przyrodników i obrońców środowiska z całej Polski. Nie podobał im się także pomysł z przesiedleniem kolonii, gdyż podobne próby czynione wcześniej w innym miejscu nie zakończyły się dla susłów dobrze. Budowa lotniska w tym właśnie miejscu została jednak uznana za inwestycję strategiczną dla regionu. Optowali za nią najważniejsi politycy i urzędnicy. Szansę na rozwój regionu dostrzegały lokalne media i eksperci w różnych dziedzinach. Nikt zbyt poważnie nie traktował głosów ekologów, a także mieszkańców okolicznych osiedli, obawiających się uciążliwości lotniska, budowanego przecież w środku półmilionowej aglomeracji. Mimo że jedni i drudzy wyciągali kolejne ekspertyzy, opinie, argumenty, to w publicznej debacie byli tylko głosem oszołomów.

▷ Polskie wiano

W 2004 roku Polska, wstępując do Unii Europejskiej, wniosła susła perłkowanego jako swoje wiano do sieci Natura 2000. Gatunek ten, jako nie występujący wcześniej w żadnym unijnym kraju, został dopisany do załącznika Dyrektywy Siedliskowej. Uznany został za gatunek priorytetowy. Miejsca jego występowania zostały w związku z tym zgłoszone do Komisji Europejskiej jako Obszary o Znaczeniu Wspólnotowym. Obrońcy susłów, analizując przepisy, a nawet wyroki Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości,

podnieśli argument, że na taką inwestycję nie będzie można uzyskać akceptacji Komisji Europejskiej ani przeznaczyć unijnych funduszy. Prawo wspólnotowe pozwala bowiem na inwestycje zagrażające walorom przyrodniczym chronionym przez Obszary o Znaczeniu Wspólnotowym tylko, jeśli nie ma żadnej innej lokalizacji alternatywnej. A taka lokalizacja istniała. Lokalni politycy, a za nimi urzędnicy, eksperci i dziennikarze dalej jednak wiedzieli swoje. Na kontrowersyjną lokalizację kierowano kolejne środki finansowe. Dyskusja się zaostrzała. Do wyborów politycy szli z hasłem „zbudujemy lotnisko właśnie w Świdniku”.

▷ Jak Rospuda pomogła susłom...

Jednak im bliżej rozstrzygnięć administracyjnych tym dokładniej trzeba było przyjrzeć się obowiązującym przepisom. Zadziałał także przykład Doliny Rospudy, gdzie postawa Komisji Europejskiej była zdecydowana i stanowcza. Od wniosku, że „te oszołomy” jednak wiedzą, co mówią, nie dało się dłużej uciec. Zaczęto szukać innych rozwiązań. Przytomnie, zamiast iść w zaparte, pilotujące inwestycję władze województwa zaproponowały w końcu przeniesienie planowanego pasa startowego tak, aby nie wkraczał w teren ostoi susła. Odbyć ma się to kosztem sporej połaci lasu, ale inwestor zobowiązał się do zrekomensowania tej straty nowymi nasadzeniami. Kolonia susła pozostała niezagrożona. Przynajmniej ze strony lotniska...

Do happy endu dla susłów jeszcze bowiem daleka droga. Casus Świdnika pokazuje, jak skuteczną ochronę przed szkodliwymi inwestycjami może stanowić dla miejsca cennego przyrodniczo sieć Natura 2000. Ten sam przykład ilustruje jednak to, że sama ochrona administracyjna to często za mało. Jeszcze w trakcie sporu o lotnisko rozpoczęło się załamanie świdnickiej kolonii. Po prostu susły przestały się rozmnażać. Liczebność szybko spadła o połowę, w następnym roku kilkukrotnie. Wiosną 2009 roku z dawnych 11 tysięcy doliczono się zaledwie 300 osobników. Pomijając pojawiające się tu i ówdzie teorie spiskowe, za przyczynę uznaje się splot niekorzystnych warunków, głównie pogodowych oraz genetycznych. Takie sytuacje zdarzały się już w innych miejscach. W kilku przypadkach, dzięki żmudnym zabiegom czynnej ochrony, kolonie stopniowo udaje się odbudowywać. Być może tak stanie się również w Świdniku.

Krzysztof Gorczyca
(1976) – od kilkunastu lat zaangażowany w działania na rzecz ochrony środowiska, praw zwierząt i ratowania dziedzictwa kulturowego. Obecnie prezes działającego w Lublinie Towarzystwa dla Natury i Człowieka, redaktor kwartalnika „OIKOS. Ekologia i Współdziałanie”.

JAK NATURA 2000 CHRONI PTAKI?

Przemysław Chylarecki

Ptaki są powszechnie obiektem ciepłych uczuć wielu ludzi. Kolorowe, wszędzie obecne, śpiewające, czasem budzące podziw – od zawsze wpisywały się w ludzką kulturę. Nie jest przypadkiem, że orzeł jest pewnie najpowszechniejszym motywem na naszych godłach i herbach – to jak wygląda, jak fantastycznie się porusza, jak niebywale sprawnie poluje, od tysiącleci fascynowało ludzi i budziło powszechny podziw. Z kolei śpiewy ptaków tradycyjnie towarzyszą wizjom raju i innych ziem obiecanych, a w niemal każdym filmie atmosfera sielanki na łonie natury wykorzystuje ptasie trele jako tło dźwiękowe. Współcześnie miliony ludzi w Europie, USA, Kanadzie i innych wysoko uprzemysłowionych regionach globu spędzają wolny czas obserwując ptaki w ich naturalnym środowisku, fotografując je, rejestrując obserwacje rzadszych gatunków na użytek programów naukowych lub prywatnych list gatunków widzianych w terenie. Birdwatching, czyli obserwowanie ptaków, stał się popularnym hobby także i w Polsce, o czym można się przekonać wybierając się w majowe i czerwcowe weekendy nad Biebrzę czy do Białowieży. Można więc śmiało powiedzieć, że ludzie – również nad Wisłą – lubią ptaki nie tylko pod postacią kurczaków w McDonalddie, ale i jako dziko żyjące stworzenia, które ich fascynują – kolorem, estetyką, śpiewem, sprawnością czy siłą.

▷ Ochrona ptaków w Europie

Wolnożyjące ptaki są także dobrymi wskaźnikami stanu całego środowiska przyrodniczego. Z uwagi na to, że z reguły zajmują szczytowe pozycje w łańcuchu pokarmowym, kumulują one trudno dostępną dla nas informację o stanie niższych pięt tego łańcucha, obejmującego choćby populacje owadów czy stan siedlisk przyrodniczych. Dlatego w sprawozdawczości Unii Europejskiej wskaźniki liczebności najbardziej rozpowszechnionych ptaków zostały kilka lat temu uznane za dobre mierniki stanu całkowitej bioróżnorodności.

W świetle tych faktów, nie powinno nas dziwić, że Unia Europejska już 30 lat temu (!) wdrożyła specjalną

BIRDWATCHING

– hobby polegające na obserwowaniu ptaków za pomocą lunet i lornetek albo gołym okiem, często towarzyszy mu fotografowanie ptaków. W wielu miejscach Polski spotkać można Brytyjczyków, Holendrów czy Niemców, którzy przyjeżdżają do nas oglądać ptaki.

Birdwatching najbardziej popularny jest w Wielkiej Brytanii, ptaki obserwuje nawet 4 mln ludzi, a ponad milion należy do największej organizacji przyrodniczej w Europie tj. do Królewskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (RSPB). W Polsce jest już ok. 10 tysięcy zapalonych obserwatorów ptaków. Oprócz osób, które zupełnie amatorsko, w wolnej chwili obserwują ptaki w swojej okolicy, są również wyczynowcy (twitchers), którzy starają się zobaczyć jak najwięcej gatunków, a swoje obserwacje skrzętnie odnotowują na swoich życiowych listach zaobserwowanych ptaków. Polski rekord to ponad 330 na ok. 430 gatunków, z czego regularnie występuje tylko 271.

Z birdwatchingiem związanych jest wiele usług, np. lokalizatory internetowe, serwisy sms-owe (np. „Ptasia Poczta Pantoflowa” – serwis na gorąco informujący o aktualnych obserwacjach rzadkich ptaków w Polsce), internetowe katalogi ptaków, galerie fotografii, organizowane są liczne imprezy, wyprawy i pikniki przyrodnicze.

Więcej informacji na stronie <http://www.birdwatching.pl/>

FOTO: © ????

dyrektywę, w której zobowiązywała kraje członkowskie nie tylko do skutecznej ochrony wszystkich wolnożyjących gatunków ptaków, ale i do bardziej specyficznych działań. W szczególności, uchwalona w 1979 Dyrektywa o Ochronie Dzikich Ptaków (tzw. Dyrektywa Ptasia) nakazywała objęcie specjalną ochroną miejsc szczególnie licznego występowania gatunków ptaków zagrożonych w UE oraz gatunków migrujących, przy szczególnym uwzględnieniu obszarów mokradłowych. Dyrektywa Ptasia wyprzedzała o 13 lat Dyrektywę Siedliskową. Ta druga rozszerzyła konieczność ochrony najcenniejszych miejsc występowania z ptaków na ochronę terenów występowania innych gatunków zwierząt, roślin oraz zbiorowiska roślinne („siedliska”), tworząc sieć obszarów chronionych znanych jako „Natura 2000”. Dyrektywa Siedliskowa włączała miejsca chronione, utworzone wcześniej na mocy Dyrektywy Ptasiej dla ochrony ptaków, do sieci obszarów Natura 2000. Warto jednak pamiętać, że jako taka, sieć Natura 2000 zaczęła się faktycznie od tworzenia obszarów chronionych z uwagi na liczne występowanie rzadkich ptaków.

Dziś ochrona miejsc szczególnie licznego występowania ginących gatunków ptaków wskazanych jako Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (tzw. OSOP) w ramach sieci Natura 2000 stanowi – obok ochrony Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (tzw. SOOS) – podstawowy element europejskiego systemu ochrony miejsc przyrodniczo cennych (więcej na ten temat w rozdziale „Polska w sieci, czyli trochę o Naturze 2000”). Warto przy tym pamiętać, patrząc na trudności z powoływaniem kolejnych obszarów Natura 2000 w Polsce, że w krajach „starej Unii” konieczność ochrony takich miejsc była już jasna 30 lat temu.

FOTO: © ????

▷ W jaki sposób Natura 2000 chroni ptaki

Podstawowym wymogiem w odniesieniu do ochrony ptaków na obszarach Natura 2000 jest zachowanie tzw. właściwego stanu ochrony ich populacji zasiedlających tereny OSOP. Oznacza to konieczność utrzymania – w długiej perspektywie czasowej – liczebności i zasięgu występowania lokalnej populacji chronionych ptaków na stabilnym (nie zmniejszającym się) poziomie. Nie da się tego osiągnąć bez skutecznej ochrony ich siedlisk na tych terenach. Liczy się przy tym nie sam fakt podejmowania działań ochronnych, ale ostateczny efekt – liczebność danego gatunku ptaka na terenie OSOP nie powinna się zmniejszać w dłuższej perspektywie czasu. Jest to znacząca różnica w stosunku do wymogów obowiązujących w odniesieniu do obszarów chronionych przed naszym przystąpieniem do UE. Wtedy wystarczyło samo podjęcie kroków w kierunku ochrony, które nierzadko pozostawały li tylko na papierze. Natomiast w przypadku obszarów Natura liczy się efekt końcowy, czyli utrzymanie na stałym poziomie liczebności i zasięgu lokalnej populacji.

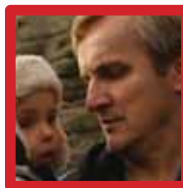

FOTO: © ????

▷ Efekty już widać

Taka strategia ochrony przyrody, premiująca osiągnięcie konkretnego celu („złapać króliczka”, a nie tylko „pogoń za króliczkiem”), przynosi dobre efekty. Jak wykazały analizy ornitologów brytyjskich, opublikowane w 2007 r., w prestiżowym czasopiśmie „Science”, to właśnie te gatunki ptaków, które stanowią zasadniczy przedmiot ochrony na obszarach ptasich wykazywały w ostatniej dekadzie (1990-2000) najbardziej pozytywne zmiany liczebności w Europie. Efekt ten był ograniczony do krajów „starej piętnastki” UE (czyli terenu, gdzie dyrektywa obowiązywała) i zasadniczo nie obejmował (analizowanego również) okresu przed wdrożeniem Dyrektywy Ptasiej (1970-1990). Co więcej, wzrost ptasich populacji był tym silniejszy, im więcej powierzchni swego terytorium dany kraj przeznaczył na ochronę obszarów ptasich. Natura 2000 może więc rzeczywiście skutecznie chronić ptaki, szczególnie jeśli ochroną obejmie się znaczący odsetek powierzchni kraju.

Wiemy również, w oparciu o naukowe badania i ilościowe dane, że na terenach Natura 2000 powołanych do ochrony rzadkich ptaków (czyli OSOP), znacząco lepiej powodzi się również ptakom z gatunków rozpowszechnionych i uważanych za niezagrażone. Takie dane uzyskano dla Francji i Polski. Pokazuje to, że pozytywny wpływ ochrony w ramach sieci Natura 2000 nie ogranicza się wyłącznie do najrzadszych ptaków, ale obejmuje również gatunki stosunkowo często spotykane. Jest to istotne, gdyż to właśnie najpospolitsze gatunki (a nie najrzadsze) kształtują funkcjonowanie ekosystemów, z uwagi na swą dominację ilościową. W rezultacie, ochrona systemów biologicznych, koncentrująca się zazwyczaj na charyzmatycznych rzadkościach (majestatyczne orły, kolorowe kraski) nie może ignorować gatunków wciąż pospolitych i często spotykanych, bo to one przesądzają o tym, jak funkcjonują lokalne ekosystemy. Na szczęście, również i pod tym względem, ochrona ptaków w ramach sieci Natura 2000 okazuje się skuteczna. Niezależnie więc od tego, czy Natura 2000 jest w naszym społeczeństwie lubiana, czy nie (niestety, raczej to drugie), wydaje się, że jest to najskuteczniejsze narzędzie ochrony przyrody, jakie mieliśmy dotąd do dyspozycji w długiej historii ochrony zasobów biologicznych na ziemiach Polski. I dobrze, bo obecne czasy wymagają naprawdę skutecznej ochrony naszego dziedzictwa przyrodniczego.

Przemysław Chylarecki
(1963) – ornitolog, pracownik Muzeum i Instytutu Zoologii PAN w Warszawie, współzałożyciel Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (1991) i twórca programu Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych (2000).

PO CO NAM SIANO- KOSY I PASTUSZEK Z FUJARKĄ

CZYLI NATURA 2000 A ROLNICTWO

Marta Jermaczek-Sitak

Kiedy jeszcze nie było tu ludzi, na naszej szerokości geograficznej królowały lasy. Tereny otwarte pojawiały się tam, gdzie okresowo lub stale drzewa nie mogły rosnąć – było zbyt sucho, zbyt gorąco, gleba była zbyt uboga lub zbyt mokra. Były to na przykład urwiska, nasłonecznione stoki lub szczyty wzgórz, torfowiska, brzegi wód. Czasem w lesie przewróciło się stare drzewo, wpuszczając trochę światła, a roślinożerne zwierzęta zgryzały pojawiającą się tam trawę, tworząc okresową – dłużej lub krócej żyjącą polanę. Kiedy człowiek zajął się rolnictwem i odkrył hodowlę, zaczął kosić takie polany i wypasać na nich zwierzęta. Powstały półnaturalne łąki i pastwiska – złożone z naszych rodzimych gatunków, przypominające spontaniczne kompozycje, ale utrwalane, utrzymywane i rozprzestrzeniane przez człowieka. I tak trwały w wiejskim krajobrazie – przez setki, a nawet tysiące lat. Trudno zliczyć związane z nimi gatunki roślin i zwierząt – m.in. rzadkich ptaków i bezkręgowców.

▷ **Jak rolnictwo zmieniło się ze szkodą dla przyrody**

Współczesne rolnictwo wygląda jednak inaczej niż kiedyś. Małe gospodarstwa zastępowane są przez wielkoobszarowe, nowoczesne. Przemysłowe sposoby uprawy wypierają nieekonomiczne, tradycyjne. Wzrasta intensywność użytkowania, rośnie produkcja. Liczy się ilość i wydajność. Zmiany te nie pozostają bez wpływu na związane z rolnictwem ekosystemy. Coraz trudniej spotkać na wsi rolnika, który trzyma na własny użytek dwie krowy i kilka kur, ma kilka niewielkich łączek, z których jedna służy mu do wypasu, druga do zbioru siana na paszę, a trzecia – na ściótkę. Krowy hoduje się raczej w bezściótkowych fermach, a jeśli potrzebne jest siano, zbiera się je z intensywnie zagospodarowanych, przeoranych i zasianych „upraw traw”, nie mających wiele wspólnego z prawdziwymi łąkami. Mniej wydajne łąki pozostawia się do zarośnięcia, zalesia albo zamienia na pola uprawne. Dlatego właśnie

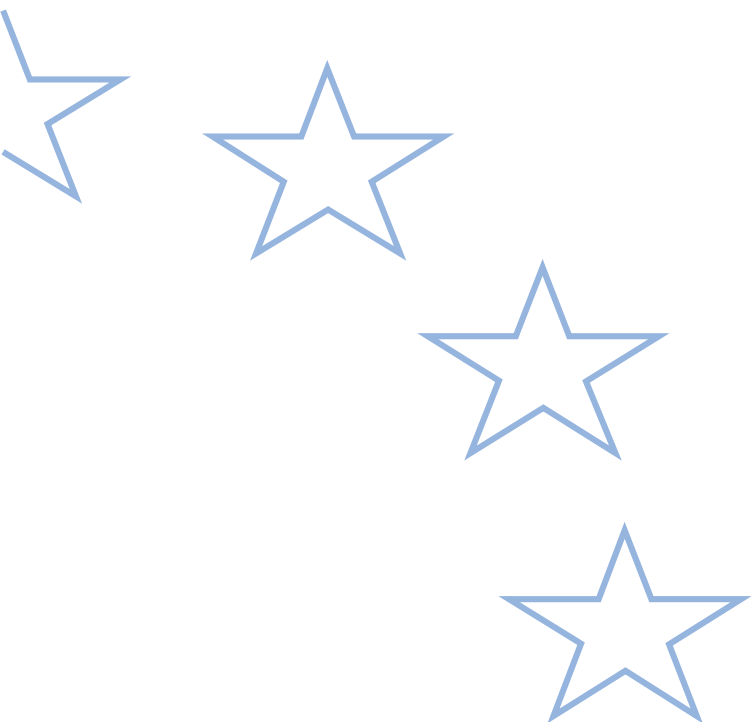

FOTO: © MARTA JERMACEK-SITAK

wśród typów ekosystemów wymienianych przez Dyrektywę Siedliskową znalazły się nie tylko naturalne lasy, zbiorniki wodne czy torfowiska, ale także zbiorowiska łąk, pastwisk i muraw, utrzymywane częściowo przez człowieka, ale obecnie zagrożone wyginięciem.

▷ **Pieniądże za spóźnione sianokosy**

Jednym z unijnych mechanizmów pozwalających chronić siedliska półnaturalne są tzw. pakiety przyrodnicze programów rolnośrodowiskowych. Zasada jest prosta – jeśli na łące zostanie stwierdzone jedno z cennych siedlisk, np. łąki trzęślicowe, selernicowe albo murawy kserotermiczne, właściciel łąki może przystąpić do programu i otrzymywać wysokie dopłaty w zamian za właściwe użytkowanie. Właściwe – czyli takie, którego wymaga dany typ łąki. Może to być koszenie później niż zwykle, koszenie tylko połowy łąki każdego roku, brak nawożenia, rezygnacja z wypasu zwierząt, albo przeciwnie – wprowadzenie wypasu na niewielką skalę. Obecność danego siedliska musi stwierdzić ekspert. Rolnicy mogą też otrzymywać pieniądze za ochronę gnieźdzących się na łąkach rzadkich gatunków ptaków – po prostu koszą łąki później niż zwykle, tak aby ptaki zdążyły wyprowadzić pisklęta, i zostawiają część łąki nieskoszoną, aby miały gdzie się schronić.

▷ **Owce w podróży po obszarach przyrodniczo cennych**

Oczywiście programy rolnośrodowiskowe to nie wszystko. Czasem najcenniejsze stanowiska półnaturalnych siedlisk Natura 2000 wymagają wprowadzenia specjalnej ochrony – ochrony czynnej, w odróżnieniu od biernej, ściślej, wskazanej np. w przypadku lasów. Jedną z ciekawszych akcji czynnej ochrony prowadzonej obecnie w Polsce jest obwoźny wypas owiec na ciepłolubnych murawach w Polsce Zachodniej. Akcją koordynuje Klub Przyrodników. Okazało się, że jest to jedyny sposób na zachowanie muraw – rolnicy nie są zainteresowani wypasem owiec, nawet gdyby dostali je za darmo i dodatkowo wzięli dopłaty za ochronę cennych siedlisk. Stado owiec podróżuje więc przez całe lato specjalnym samochodem między murawami na krawędzi doliny Odry i Warty. Zgryzają zarastającą murawę krzewy i inne ekspansywne, wszędobylskie gatunki, wyczusują kopytkami wojłok – zbitą, zalegającą warstwę uschniętej trawy, która utrudnia kiełkowanie gatunków światło- i ciepłolubnych. Najpierw odwiedzają siedliska cenniejsze, z licznymi rzadkimi gatunkami. Nasiona wplatają się w owczą wełnę i w ten sposób przenoszone są na murawy zdegenerowane, ubogie gatunkowo. Oczywiście nie wszędzie trzeba owce wozić – są miejsca w Polsce i nie tylko, gdzie owce, kozy czy konie chronią murawy na miejscu, wracając na noc do owczarni. Taki wypas prowadzony jest na przykład w Owczarach nad Odrą czy w Świeciu nad Wisłą.

ŁĄKA

Opis łąki i podpis na wcześniejszej stronie - nie ma czegoś takiego w tekstach. Dostane jakiś opis? Sam tego nie napisze.

▷ Dewastacja czy ochrona – nie oceniaj pochopnie

Zabiegi ochrony czynnej wyglądają niekiedy dość drastycznie i niewtajemniczonym mogą kojarzyć się raczej z dewastacją przyrody. Czasem jednak zniszczenia rzadkich ekosystemów są już zbyt daleko posunięte, by dało się je odwrócić przez zwykłe przywrócenie koszenia czy wypasu albo zatamowanie nadmiernego odpływu wody. Bywa, że na cennej łące czy murawie rośnie już las i trzeba rozważyć jego wycięcie, żeby ocalić światolubne gatunki. Szczególnie ważne jest to w przypadku torfowisk – transpirujące drzewa działają jak pompy, wyciągając resztki wody z przesuszonego mokradła i wypuszczając je do atmosfery. Czasem trzeba nawet wjechać na mokradło koparką i zdjąć wierzchnią warstwę murszu, aby umożliwić rozwój gatunkom torfowiskowym. Krajobraz po takiej akcji wygląda dość przygnębiająco, ale często już po kilku tygodniach torf pokrywa się zielonym

kożuchem mchów torfowców. Tam, gdzie rzadkie gatunki już znikły, można je przesadzić lub przenieść z sąsiednich stanowisk. Skutecznym sposobem renaturyzacji łąk jest rozrzucanie siana z łąk cennych, bogatych gatunkowo na łąkach zdegradowanych, ubogich. Oczywiście wszystkie te „drastyczne” zabiegi powinny być ostatecznością, a każda taka sytuacja wymaga szczegółowego rozpoznania i rozważenia możliwych zysków i strat. Niestety, charakter rolnictwa wciąż się zmienia, związane z nim cenne ekosystemy są coraz rzadsze i być może coraz częściej będą potrzebowały specjalnej ingerencji człowieka.

Marta Jermaczek-Sitak (1982) pochodzi z rodziny biologów, przez co od dziecka miała bliski kontakt z przyrodą i jej ochroną. Studiowała biologię na UAM w Poznaniu, obecnie kończy studia doktoranckie. Zajmuje się przede wszystkim ekologią użytków zielonych – łąk, pastwisk i muraw, zarówno pod względem naukowym, jak i praktycznym, ochroniarskim. Za swoje miejsce na świecie uważa Ziemię Lubuską – stamtąd pochodzi i tam prowadzi większość badań. Należy do Klubu Przyrodników, z którym współpracuje przy wielu projektach. W latach 2003-2005 aktywnie działała w partii Zieloni 2004. Lubi psy, fantastykę i poezję. Jest mężatką, mieszka w Poznaniu i w Kosieczynie.

MORSKA NATURA 2000

SZANSE DLA POD- WODNEGO ŚWIATA ?

Radosław Gawlik

▷ **Natura 2000 – skarby na XXI wiek**

Do tej pory w Polsce obszary morskie nie były chronione żadną z obszarowych form ochrony przyrody. Zmieniła to dopiero Natura 2000. W chwili obecnej w Polsce wyznaczono 142 obszary ptasie zajmujące 16% powierzchni kraju oraz 823 obszary siedliskowe o powierzchni 11% kraju. Obecnie trwa uzupełnianie sieci o ok. 470 obszarów siedliskowych. W całej Europie wyznaczono już ok. 25 tys. obszarów Natura 2000, ale niewielki procent spośród nich to obszary morskie (zresztą do tej pory trwają dyskusje o to, które obszary można nazwać morskimi – czy tylko te, które znajdują się na otwartym morzu, czy także te obejmujące wody przybrzeżne i wewnętrzne). Na terenie Unii Europejskiej dotychczas wyznaczonych zostało 1238 morskich obszarów siedliskowych o łącznej powierzchni 128969 km² (tylko około 40 z nich znajduje się na wodach oddalonych od brzegu o więcej niż 12 mil morskich) oraz 537 morskich obszarów ptasich o łącznej powierzchni 83781 km².

Polska wyznaczyła 7 morskich obszarów siedliskowych (4707 km²) i 5 obszarów ptasich (6480 km²). Właściwie cały kilkumilowy pas morski wzdłuż brzegu Bałtyku objęty jest ochroną w ramach Dyrektywy Ptasiej. Wszystkie Zatoki i Zalewy, takie jak: Zatoka Pomorska, Zatoka Gdańska, Zalew Wiślany i Szczeciński, dwa nadmorskie Parki Narodowe: Słowiński oraz Woliński są chronione Dyrektywami Ptasią i Siedliskową.

▷ **Morska shadow list**

Podobnie jak w przypadku obszarów lądowych, tak i w przypadku obszarów morskich, przyrodnicy i organizacje ekologiczne, nieusatisfakcjonowane propozycjami rządu w sprawie wyznaczania obszarów naturalnych, opracowały uzupełnienie koncepcji rządowej. Obszary,

SŁOWIŃSKI PARK NARODOWY, ŁĄCKA GÓRA

FOTO: KRISSTIAN ©

które są zgłaszane przez organizacje pozarządowe do Unii Europejskiej niezależnie od rządu, czasem wbrew niemu, zwykle się określać „shadow list” (listą cieni).

W Sopocie latem 2009 kilka organizacji zainteresowanych siecią morskich obszarów Natura 2000 spotkało się, aby ocenić czy obszary, które zostały zgłoszone przez rząd RP do Komisji Europejskiej wyczerpują wszystkie cenne tereny. W wyniku tego spotkania do Komisji Europejskiej wysłano propozycję dodatkowych dwóch obszarów „podwodnych głazowisk” w rejonie Klifu Orłowskiego oraz Słowińskiego Parku Narodowego. Rozpatrzenie i zatwierdzenie wszystkich obszarów, zarówno tych zgłoszonych przez rząd i przez organizacje pozarządowe, ma nastąpić na Bałtyckim Seminarium Biogeograficznym organizowanym na zlecenie Komisji Europejskiej w Polsce w listopadzie 2009 r.

► Stan przejściowy – zero inwestycji!

Trzeba tu przypomnieć, że obszary nie zatwierdzone przez rząd i KE formalnie mają jeszcze mocniejszą ochronę niż te zatwierdzone! Dlaczego? KE wyznaje zasadę, że jak nie znamy szczegółów, tj. gatunków i siedlisk, które mamy chronić na danym obszarze, zgodnie z tzw. „ostrożnościowym” podejściem, nie wolno nam tam podejmować żadnych inwestycji. Teren ten traktujemy niemal jak „rezerwat ścisły” – do czasu gdy jego status prawny zostanie uporządkowany. Taki stan przejściowy nie jest dobry dla nikogo. Ani dla przyrodników, gdyż nie wiedzą czy obszar będzie chroniony i w odniesieniu do jakich siedlisk i gatunków, ani dla inwestorów, którzy nic na tym terenie nie mogą

OBSZARY PTASIE

PLB990003 Zatoka Pomorska
 PLB990002 Przybrzeżne Wody Bałtyku
 PLB220005 Zatoka Pucka
 PLB220004 Ujście Wisły
 PLB320009 Zalew Szczeciński
 PLB280010 Zalew Wiślany
 PLB320002 Delta Świny

OBSZARY SIEDLISKOWE

PLH320019 Wolin i Uznam
 PLH990002 Ostoja na Zatoce Pomorskiej
 PLH220023 Ostoja Słowińska
 PLH220032 Zatoka Pucka i Półwysep Hel
 PLH320018 Ujście Odry i Zalew Szczeciński
 PLH280007 Zalew Wiślany i Mierzeja Wiślana

OBSZARY ŁĄCZONE

PLC990001 Ławica Słupska

Źródło: Ministerstwo Środowiska

robić, choćby ich plany nie miały wpływu na chronione na tym obszarze rośliny i zwierzęta.

► Problemy przyrody bałtyckiej

Przeglądając standardowe formularze danych (SDF – Standard Data Form), czyli zbiór informacji (tworzony dla każdego obszaru) o podstawowych danych obszaru, wartościach oraz oczywiście cennych gatunkach i siedliskach, dla których stworzono ten obszar, możemy oprócz wartości przyrodniczych zapoznać się także z zagrożeniami. I tak, w przypadku obszaru ptasiego Zatoka Pucka (PLB220005), opisane są następujące zagrożenia:

„Zagrożeniem są zrzuty oczyszczonych ścieków komunalnych z oczyszczalni Dębogóra i Swarzewo, niosące duży ładunek biogenów, prace czerpalne – związane z przerzutami piasku z Zatoki na podmorski stok Półwyspu Helskiego, niszczące florę i faunę dna, masowa rekreacja na wybrzeżach Zatoki, intensywny niekontrolowany rozwój sportów wodnych na jej wodach, pewne formy rybołówstwa – sieci stawne”.

Zagrożenia te w dużym stopniu powtarzają się w SDF innych obszarów morskich, gdyż dotyczą całego wyjątkowo wrażliwego ekosystemu Bałtyku.

Można je dla naszego morza uszeregować następująco według wagi:

- niszczenie siedlisk morskich i nadmorskich oraz ich fragmentaryzacja – wydobywanie kruszywa, budowa falochronów, polderów, pogłębianie dna, niszczenie trzcinowisk (w ramce: przykład Zatoki Puckiej, gdzie w linii kilku kilometrów trzcinowiska zostały zasypane piaskiem i kamieniami, dzięki czemu właściciele kempingów zyskali dodatkową powierzchnię pod namioty, a jednocześnie ptaki i ryby straciły swoje siedliska)
- nadmierne połowy (do ramki – Na Bałtyku wprowadzono bardzo ostre limity połowu dorsza, niedawno jednej z najpopularniejszych ryb, gdyż na skutek nadmiernych połowów, w tym kłusowniczych, po raz pierwszy w historii rybnie tej zagrażało wyginięcie. Warto wymienić też gatunek chroniony przez sieć Natura 2000 – morświna, czyli bałtyckiego delfina. Jest on na skraju zniknięcia. Sto lat temu w naszym morzu żyło ich dziesiątki tysięcy. Obecnie ich liczbę szacuje się od 100 do 600 osobników. Jedną z najczęstszych nienaturalnych śmierci tego ssaka jest uduszenie się w sieciach, w które wpada polując na ryby i z których nie może się wypłatać.)
- eutrofizacja (przeżyźnienie morza) – do morza przedostają się pierwiastki biogenne (czyli budujące organizmy) pochodzenia antropogenicznego. Największe znaczenie odgrywa tu fosfor, pochodzący z detergentów oraz azot z nawozów. Efektem eutrofizacji jest zmiana jakości wód np. mniejsza ilość tlenu, wzrost osadów, spadek przejrzystości wód.

- Zanieczyszczenia, czyli zrzuty substancji toksycznych np. leki, metale ciężkie, farby, substancje ropopochodne, związki typu PCB (polichlorowane bifenyle wykorzystywane m.in. w przemyśle elektrotechnicznym jako smary, surowiec do produkcji opakowań, składniki farb drukarskich, dodatki do klejów itp.)
- wkraczanie gatunków obcych: ryb, skorupiaków i innych w wyniku celowej działalności człowieka (np. zarybianie) czy przypadkowego zawleczenia gatunków np. w ładowniach statków

► Nieprecyzyjne prawo

Urzednicy urzędów morskich (UM), parków narodowych (PN) oraz Regionalnych Dyrekcji Ochrony Środowiska (RDOŚ), czyli ci, którzy sprawują nadzór nad Naturą 2000, sami zwracają uwagę na nieprecyzyjne prawo jeśli chodzi o morskie obszary Natury 2000. Np. dyrektor parku narodowego ma chronić obszary morskie mu podległe, ale ustawa o ochronie przyrody zawęża jego działanie tylko do terenów lądowych parku narodowego.

Chociaż przygotowywane są wykładnie tego prawa umożliwiające zarządzanie obszarami morskimi, precyzujące obowiązki poszczególnych instytucji, to niestety

PRESJA TURYSTYCZNA – NISZCZENIE SIEDLISK

Ostatnie dane mówią, że latem nad Morzem Bałtyckim w 2008 r. przebywało 8 mln turystów! Miejscowości nadmorskie dosłownie wówczas puchną pod naporem wczasowiczów. Nasze wybrzeże nie może spuchnąć czy rozciągnąć się na czas wakacji, a przy takiej ilości turystów niemożliwe jest by przyroda pozostała nienaruszona.

Człowiek coraz gwałtowniej wkracza na dzikie, nadmorskie obszary. Infrastruktura turystyczna dynamicznie rozwija się na całym wybrzeżu. Na wydmach lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie budowane są obiekty hotelowe. Dla potrzeb turystyki wykorzystuje się również dzikie przyrodnicze siedliska, takie jak trzcinowiska w rejonie Zatoki Puckiej. Betonowe lub kamienne obiekty, umacniające brzeg przed falami, zmieniają środowisko piaszczystego wybrzeża. Powoduje to trwałe zniszczenie dotychczasowych siedlisk, zmianę warunków przyrodniczych i dewastację krajobrazu. Nadmierne zagęszczenie infrastruktury i obiektów turystycznych obserwujemy m.in. na Helu. Znajdują się tam sztucznie (i najczęściej nielegalnie) utworzone nad brzegiem morza miejsca dla tysięcy przyczep campingowych.

zmiany prawa trwają długo, więc trudności w zarządzaniu obszarami i ich skutecznej ochronie nie powinny dziwić. Dodatkowo mamy do czynienia z pojawieniem się wielu nowych czynników, które przynajmniej w początkowym okresie wprowadzają dodatkowy chaos: nowe prawo ochrony przyrody zmienione w 2008 r. pod wpływem opinii Komisji Europejskiej, nowe kształtujące się jednostki administracji (Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska) i nowe kompetencje w różnych instytucjach.

Przykładem tego zamieszania jest niszczenie Ryfu Mew pod patronatem tych, którzy powinni go chronić. Urzędy morskie, które dotychczas nie miały żadnych doświadczeń w ochronie przyrody, a nagle spadł na nie obowiązek ochrony setek kilometrów kwadratowych strefy morskiej objętej Naturą 2000, podejmując czasem zadziwiające przyrodników decyzje. Dyrektor Urzędu Morskiego w Gdyni objął w 2009 r. patronatem kontrowersyjny „Marsz Śledzia”, który deptał po wyjątkowym siedlisku Natura 2000 – płyciźnie i okresowych mieliznach na Zatoce Puckiej zwane **Ryfum Mew**. Wszystko na to wskazuje, iż urzędnik, który powinien stać na straży obszaru Natura 2000, bez refleksji wsparł imprezę mogącą tym siedliskom zagrozić...

▷ Szanse dla morza:

Hel – turystyka przyjazna na cały rok

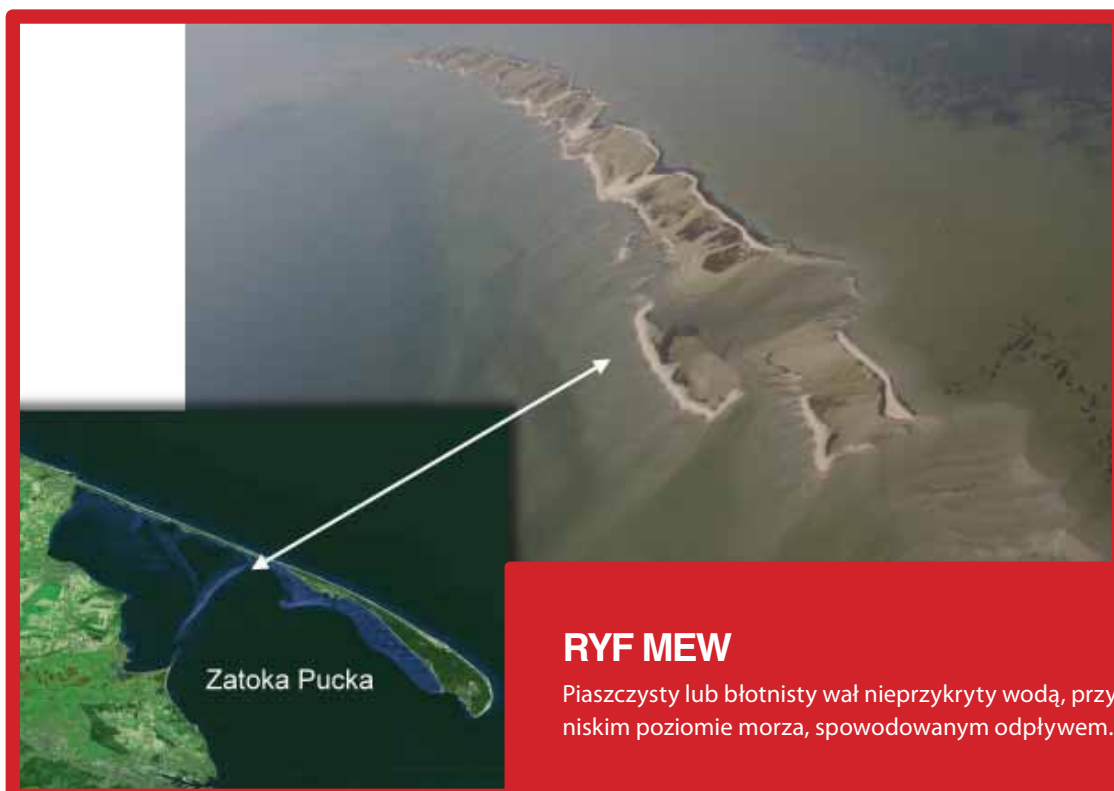
Hel w czasie wakacji jest głośny, bardzo tłoczny, przejeżdżany przez tysiące samochodów. Wakacje nie służą ani wypoczynkowi ani przyrodzie. W tej sytuacji przyjaciele Helu postanowili podjąć działania mające na

celu zmniejszanie rosnącej presji turystycznej i degradacji środowiska. Ich inicjatorem jest Stacja Morska na Helu wspierana ostatnio przez Burmistrza Helu. Od 2 lat pojawiają się na Półwyspie Helskim bilbordy i ulotki (m.in. w tramwajach wodnych kursujących między Hellem a Trójmiastem) zachęcające do odpoczynku poza sezonem. Jesienią, wiosną czy zimą nie tylko turyści mogą bardziej odpocząć, ale także przyroda. Hel poza sezonem ma wiele do zaproponowania – oprócz niższych cen i braku korków na drogach – także możliwość oglądania sztormów, więcej jodu, bursztyny, fok, cisza, brak stresu związanego z brakiem wolnych miejsc w restauracjach. Gmina jest również zainteresowana tym projektem, bo wydłuża on sezon, zwiększając podatki związane z turystyką.

Rezerваты morskie

Mimo stereotypu głoszącego, że ekolodzy i zieloni „chcą nas zapędzić do skansenu”, chroni się zaledwie ok. 1 % powierzchni Polski w formie parków narodowych. Są to miejsca, których główną funkcją jest ochrona przyrody – innych poza ludzkim gatunków – fauny i flory. Zatem 99 % powierzchni Polski to obszar właściwie nieograniczony dla rozwoju gatunku ludzkiego. Prawda jest taka – to my ludzie, zawłaszczając większość Ziemi, zapędziliśmy inne gatunki do skansenu. Zawłaszczyliśmy też morze. Tu nie ma żadnych % na wyłączność przyrody morskiej!!! UE ocenia, że na skutek intensywnych połowów coraz doskonalszymi technikami, w tym elektronicznymi, 80% mórz jest przełowionych. Przyrodzie morskiej trzeba oddać więcej przestrzeni.

Musimy tworzyć morskie rezerваты lub morskie parki narodowe tak, aby ochronić przyrodę Bałtyku.

Zobowiązuje nas do tego Konwencja HELCOM o ochronie Bałtyku.

Działania na rzecz tworzenia rezerwatów morskich aktywnie wspierają czy wręcz inicjują organizacje pozarządowe. Obecnie trwają prace nad utworzeniem pierwszego polskiego rezerwatu na morzu w okolicach Klifu Orłowskiego. Sam Klif Orłowski jest elementem jednego z najstarszych rezerwatów w Polsce (założony w 1938 r.). Jednak nie mniej wartościowe niż przyroda na lądzie są również wody okalające Kępę Redłowską. Jest to miejsce wyjątkowe, gdyż dno tutaj jest kamieniste (bardzo nietypowe dla Bałtyku), rosną tu rzadkie glony i zagrożona wyginieciem trawa morska, jest to doskonałe siedlisko dla wielu ryb. Projekt forsowany przez Greenpeace uzyskał wsparcie prezydenta Gdyni.

Także wymieniany wcześniej Ryf Mew świetnie nadawałby się na rezerwat, tym bardziej, że obszar ten okresowo tylko znajduje się ponad poziomem morza. Większą część roku jest podwodną płyczną zalaną przez morze.

KONWENCJA HELCOM

Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego pierwotnie podpisana w Helsinkach w 1974 r. przez wszystkie kraje Morza Bałtyckiego, a w 1992 r. przez nowo powstałe kraje nadbałtyckie i Unię Europejską. Celem Konwencji Helsińskiej (zwanej również HELCOM) jest ochrona środowiska morskiego Bałtyku przed zanieczyszczeniami. Konwencja dotyczy zarówno morza, jak i obszaru zlewni.

Artykuł 15 Konwencji mówi: „Umawiające się Strony podejmą, indywidualnie i wspólnie, wszelkie właściwe środki w odniesieniu do obszaru Morza Bałtyckiego i jego przybrzeżnych ekosystemów, na które wpływ wywiera Morze Bałtyckie, w celu zachowania środowisk przyrodniczych i różnorodności biologicznej oraz ochrony procesów ekologicznych. Środki takie zostaną również podjęte w celu zapewnienia zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych na obszarze Morza Bałtyckiego”.

Radosław Gawlik (1957) – ukończył studia na Wydziale Eksploatacji i Ekonomii Transportu Wyższej Szkoły Transportu i Łączności w Żylinie, na Słowacji. W latach 80-tych uczył matematyki we wrocławskich szkołach. Okresowo pracował jako robotnik wysokościowy. W latach 1986-89 organizował protesty ekologiczne w Ruchu „Wolność i Pokój”. m.in. w sprawie huty „Siechnice”, elektrowni jądrowej

w Żarnowcu, składowiska odpadów radioaktywnych w Międzyrzeczu. Uczestniczył w obradach „okrągłego stołu” w zespole ds. ekologii. W historycznych wyborach, 4 czerwca 1989 r. został wybrany na posła. Przez 12 lat zasiadał w Sejmie. Od 1997 r. do 2000 r. był sekretarzem stanu w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Pozostaje aktywnym w ruchu organizacji pozarządowych. Obecnie przewodniczy Stowarzyszeniu Ekologicznemu „Eko-Unia” www.eko-unia.org.pl

ROZWÓJ Z POŁÓTEM

Krzysztof Smolnicki

Czy oplaca się chronić przyrodę? Niekiedy Natura 2000 bywa postrzegana jako czynnik ograniczający rozwój gospodarczy. Zarówno w Polsce, jak i w Europie jest jednak coraz więcej przykładów regionów, które na naturze skorzystały. Jednym z doskonałych przykładów jest, mało znana jeszcze większości turystów w naszym kraju, Dolina Baryczy. Ludzie starają się tu żyć w harmonii z przyrodą – równocześnie korzystając z niej. Sztuka w tym, aby połączyć bogactwo natury i krajobrazu z myśleniem o przyszłości oraz inwencją człowieka.

Któż słyszał o Baryczy? O dolinie tego dopływu Odry, którego bagna i podmokłości rozciągają się gdzieś pomiędzy Wrocławiem a Poznaniem? Naturalne warunki dały nazwę rzece – słowiańskie słowo ‘bara’ oznacza bowiem właśnie bagno, teren grząski i podmokły. Trudny dla kolonizacji charakter doliny stanowił o jej historii i możliwościach rozwoju. Przez wieki rzeka wraz z otaczającymi ją bagnami i lasami stanowiła granicę pomiędzy krajami. Na jej mglistych pogranicznych ziemiach bywało różnie. Wśród trudnych do przebycia ostępów Doliny Baryczy w czasach wojny trzydziestoletniej grasował zbój Melchior, który podczas procesu przyznał się do zamordowania 251 ludzi. Zwykle jednak ludzie starali się tu żyć w zgodzie ze sobą i, co ważne, z naturą. Korzystając z bogactwa wody już od XIII wieku budowano stawy rybne, których technologię budowy sprowadził w te strony zakon cystersów. Mozaika stawów, lasów i pastwisk dobrze służyła gospodarzom – na ziemiach tych jeszcze dzisiaj spotkać można wiele pałaców, parków, kościołów będących świadectwem nie tylko historii, ale i umiejętnego korzystania z bogactwa. Dzisiaj najcenniejszym skarbem Doliny Baryczy jest największy w Unii Europejskiej kompleks stawów rybnych i związana z nim przyroda. Dolina jest rajem dla ptaków, stwierdzono tu występowanie aż 277 gatunków ptaków, z czego 169 to gatunki lęgowe. To właśnie dzięki bogactwu ptaków i przyrodniczym siedlisk spora część obszaru Doliny Baryczy objęta jest obecnie siecią Natura 2000, znajduje się tu również największy w Polsce park krajobrazowy.

FOTO ???

▷ Natura człowieka

Dolina Baryczy podobnie jak większość obszarów Europy nie przypomina dzikich ostępów Amazonii. Wątki przyrodnicze tego terenu są w znacznym stopniu związane z działalnością człowieka. Życie w harmonii z naturą jest sztuką, której możemy się uczyć od żyjących tu wcześniej ludzi. W rezultacie dziejowej zawieruchy obszar Doliny Baryczy leży dzisiaj na styku dwóch kultur i stylów życia: osiadłej od stuleci tradycyjnej wielkopolskiej gospodarności oraz, poszukującej wciąż nowych wyzwań i inspiracji, społeczności dolnośląskiej, która pojawiła się tu w połowie minionego wieku w rezultacie wysiedleń niemieckiej ludności.

Warunki naturalne oraz dalekie położenie od dysponujących finansami stolic regionów ograniczały możliwości rozwojowe. Dodatkowym utrudnieniem wydawała się też potrzeba ochrony przyrody. Trudna i z pozoru konfliktowa sytuacja obszaru zdecydowała jednak o nowych szansach dla mieszkańców. Zmobilizowała ona bowiem do działania i poszukiwania rozwiązań. Katalizatorem zmian okazały się organizacje ekologiczne, które skutecznie zainspirowały lokalne społeczności do korzystania z bogactwa natury. Wskazywały na naturalne uwarunkowania i poszerzyły myślenie o rozwoju. Dzisiaj w dolinie myśli się już naturalnie i regionalnie. Granice administracyjne, nawet te pomiędzy odmiennymi województwami, mają coraz mniejsze znaczenie. Równie ważny był zainicjowany przez ekologów eksperyment zaangażowania w planowanie rozwoju obszaru różnorodnych

partnerów. W proces planowania strategicznego włączyli, oprócz samorządów, także lokalnych pozarządowych liderów, biznesmenów i usługodawców turystycznych. Ważne były oczywiście fundusze unijne (takie jak program LEADER +), które były dobrym pretekstem do spotkań i wspólnego planowania. Były i są one przydatne. Kluczem do sukcesu stały się jednak leżące w naturze człowieka potrzeba zmian oraz ciekawość świata.

FOTO ???

▷ Naturalna turystyka

Biorąc pod uwagę sytuację, najbardziej oczywistym kierunkiem rozwoju Doliny Baryczy jest turystyka. Na rynku turystycznym kluczowe jest znalezienie cechy charakterystycznej wyróżniającej ofertę wśród innych podobnych. Kluczową atrakcją dla Doliny Baryczy są ptaki i bogactwo stawów rybnych.

Walory te dają możliwość rozwoju ekoturystyki. Potencjałem umożliwiającym rozwój ekoturystyki i tradycyjnego produktu lokalnego jest paradoksalnie nasze „zapóźnienie” względem tzw. „postępów cywilizacyjnych” krajów zachodnich. W nowej dynamicznie rozwijającej się gospodarce coraz większą wartość zyskują nie materialne produkty, lecz cechy charakterystyczne, wiodące idee i związane z nimi autentyczne emocje. W dobie globalizacji coraz ważniejsze staje się bowiem poszukiwanie autentyczności, unikatowości i źródeł inspiracji. W tej globalnej „niszy rynkowej” istnieje szansa na rozwój i umiejętne wykorzystanie tego, co mamy w polskiej wsi najcenniejsze: bogactwa krajobrazu, różnorodności przyrody, autentycznej tradycji.

Dla społeczności lokalnej oraz usługodawców z Doliny Baryczy istotne było odkrycie i wykorzystanie specyfiki. Na stosunkowo płaskim i bogatym w dobre drogi terenie, oczywistym kierunkiem była turystyka rowerowa. Z kolei bogactwo wód skłaniało do rozwoju turystyki kajakowej. Oferty te są ważne, jednak nie wyróżniają Doliny Baryczy – można je spotkać również w innych regionach. Tym, co wyróżnia Dolinę Baryczy są z pewnością szlaki konne prowadzące duktami leśnymi, alejami między stawami i drogami wśród łąk. Można z nich korzystać zarówno jadąc konno, jak i będąc wiezionym bryczką czy też konnym wozem.

Równie ważnym tematem jest birdwatching – oferta turystyczna skierowana do miłośników przyrody i „podglądaczy” ptaków. Dla nich właśnie stworzono w Dolinie Baryczy system czatowni i wież do obserwacji ptaków. Wyróżnia je od popularnych wież widokowych inna, pełniejsza konstrukcja – zapewniająca ukrycie obserwatora i co za tym idzie ograniczenie płoszenia ptaków. Turystyka ptasia jest wielce obiecującą, choć niszową ofertą. Jednak w krajach o bardziej rozwiniętych tradycjach ornitologicznych (takich jak Anglia, Holandia czy bliższe nam Niemcy) potencjalnych klientów birdwatchingu – choćby członków organizacji zajmujących się ochroną ptaków – są setki tysięcy. To olbrzymi i dysponujący poważnymi środkami finansowymi rynek.

Posiadanie kluczowej atrakcji turystycznej nie zwalnia od poszukiwania dodatkowych pomysłów. Dla obszaru Doliny Baryczy, który zamierza być kojarzony jako „bliski przyrody”, może być nią na przykład oferta dragonflywatchingu (czyli obserwacji ważek) lub też obserwacji stanowisk, rzadkich w Europie, a popularnych w dolinie, żyjących w alejach starych dębów, chrząszczy: pachnicy dębowej i kozioroga dobosza. Możliwością jest zresztą znacznie więcej – wystarczy przyjrzeć się przyrodzie, wykorzystać wyobraźnię i poszukać atrakcyjnych tematów. Pomysłów na ofertę ekoturystyczną jest wiele, część z nich już się rozwija – choćby rowerowa gra terenowa, szlak rudy darniowej, ekomuzeum rybactwa i krainy stawów czy też oferta wiosek z pomysłem.

Korzyści ekologiczne z rozwoju ekoturystyki w Dolinie Baryczy są znaczne. Jedną z kluczowych zasad ekoturystyki jest bowiem umiarkowane i oszczędne wykorzystanie zasobów (np. korzystanie z energii odnawialnych, preferowanie ekologicznych form transportu, recykling odpadów) oraz poszanowanie walorów przyrodniczych stanowiących podstawę rynkowej oferty ekoturystycznej.

▷ Specjały z natury

Równie istotny dla wykorzystania szans, jakie dają obszary Natura 2000, są, bazujące na walorach przyrodniczych, produkty lokalne. Tradycyjne formy produkcji żywności i rękodzieła są najczęściej przyjazne środowisku, transport produktów na rynki lokalne zużywa mniej energii, ekstensywne formy gospodarowania umożliwiają zachowanie krajobrazu przyrodniczo-kulturowego. Nie bez znaczenia jest również zachowanie cennych przyrodniczo, a niejednokrotnie zagrożonych wyginieciem, tradycyjnych ras zwierząt i odmian roślin.

Bogactwem Doliny Baryczy są produkty lokalne, wytworzone w tradycyjny i przyjazny naturze sposób, przy wykorzystaniu lokalnych produktów i surowców. Produktami tymi mogą być przetwory, wypieki i inne specjały, a także przepisy kulinarne, tkaniny, wyroby rzemiosła, takie jak ceramika, meble, kosze. Specyfiką Doliny Baryczy są hodowane w stawach w sposób bliski naturze karpie, tradycyjne staroniemieckie odmiany drzew owocowych czy też żyjące tu na zielonych pastwiskach kury zielononóżki kuropatwiane. Właśnie z doliny zaczął się zapoczątkowany przez organizacje ekologiczne tryumfalny pochód tej, pochodzącej ze wschodu Rzeczypospolitej, a ginącej jeszcze pod koniec XX wieku, rasy na rynki produktów ekologicznych.

Równie istotnymi atrakcjami są, pochodzące z Doliny Baryczy, produkty rękodzieła: tradycyjne meble, kosze czy też ręcznie tworzone bombki choinkowe, nawiązujące do lokalnych motywów ptaków i ryb.

▷ Ekomarketing

Ważny jest efekt wzajemnego wzmocnienia: specyficzne i oryginalne produkty lokalne przyciągną turystów i pozwolą stworzyć kompleksową ofertę ekoturystyczną. Z kolei ruch turystyczny zwiększy popyt na produkty lokalne, zarówno w trakcie wyjazdów, jak i na rynkach miast. Najistotniejsze jest jednak, aby, rozwijając ofertę ekoturystyczną i produkt lokalny, nie zniszczyć podstaw ich funkcjonowania: walorów przyrodniczych i tradycji kulturowych.

Rozwój produktu lokalnego w Dolinie Baryczy, podobnie jak powiązanej z nim ekoturystyki, wiąże się z tworzeniem nowych miejsc pracy w szeroko rozumianym sektorze usług turystycznych oraz nowymi możliwościami dodatkowych dochodów dla rolników. Aby umiejętnie skorzystać z potencjalnych korzyści ekonomicznych potrzebne są: rozwój infrastruktury służącej ofercie ekoturystycznej, wzmocnienie marketingu produktów lokalnych (do czasu uzyskania przez nie wyraźnych i trwałych efektów ekonomicznych) oraz zintegrowany system promocji.

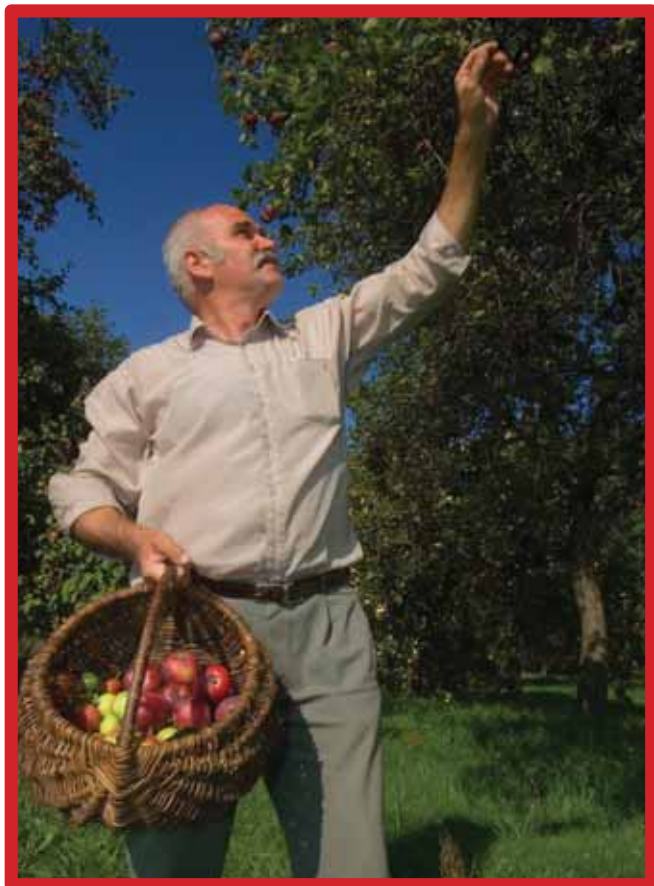
W Dolinie Baryczy zdecydowano się wykorzystać metody marketingowe dla podkreślenia potencjału miejsca i jego promocji. Marka Doliny Baryczy stała się napędem rozwoju w zgodzie z naturą. Logo Doliny Baryczy nawiązuje do najistotniejszych cech doliny: ptaków oraz bogactwa wody, lasów i drzew w krajobrazie. Z kolei, nawiązujący do symbolu Q (jakości), znak „Dolina Baryczy Poleca” przyznawany jest lokalnym, komercyjnym produktom i usługom. Celem Regionalnego Systemu Promocji jest sprzyjanie rozwojowi Doliny Baryczy w oparciu o niepowtarzalną przyrodę regionu, lokalną przedsiębiorczość, tradycję i kulturę. Dzięki funkcjonowaniu niezależnego systemu certyfikacji oraz precyzyjnym kryteriom, oznakowanie produktu lub usługi znakiem „Dolina Baryczy Poleca” gwarantuje równocześnie wysoką, ponadprzeciętną jakość oraz świadczy również o pozytywnym oddziaływaniu produktu lub usługi na środowisko naturalne.

Oprócz zysków finansowych czerpanych z Natury istotne są też korzyści społeczne. Bezcenne jest wzmocnienie wzajemnych więzi oraz świadomość wspólnego dziedzictwa. Szczególnie ważne jest także aktywizowanie społeczności lokalnej dla realizacji wspólnych celów rozwojowych. Opisany przykład Doliny Baryczy brzmi jak piękna historia z „happy endem”. Jest to jednak model rozwoju, który, choć służy przykładem, może i powinien być doskonały. Bo naturalnie warto.

Więcej informacji o Dolinie na www.barycz.pl

Krzysztof Smolnicki
(1968) prezes Fundacji EkoRozwoju FER. Działa dla rozwoju ekoinnowacji społecznych oraz efektywnego i transparentnego wykorzystywania funduszy publicznych. Praktyk ekoturystyki w Dolinie Baryczy.

JAK PRZEKONYWAĆ DO NATURY 2000

Rafał Jasiński

Pomimo że Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 istnieje już w Polsce od ponad 5 lat, świadomość „co to takiego” jest niewielka. W najgorszej sytuacji są społeczności lokalne, żyjące przy Naturze 2000 lub na jej terenie gospodarujące. Zwykle docierają tam jedynie „strachy na lachy”, że po ustanowieniu ostoji Sieci wprowadzone zostaną liczne zakazy i nic tam nie będzie można robić. Wyolbrzymia się negatywne skutki ustanowienia tej formy ochrony, nie wspominając o potencjalnych korzyściach. Aby skutecznie przekonywać do Natury trzeba potrafić wykazać korzyści z tej formy ochrony przyrody, potrafić obalić mity nt. zagrożeń dla rozwoju regionów i umiejętnie przedstawiać argumenty.

▷ Korzyści z Natury

Tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce towarzyszą mity, pokazujące ją jako zagrożenie dla interesów lokalnych społeczności. Negatywne nastroje nierzadko podsycają władze samorządowe, którym „solą w oku” jest utworzenie nowych obszarów ochrony bez ich zgody (choć są gminy będące zwolennikami Natury). Co jakiś czas w regionalnych czy lokalnych mediach pojawiają się alarmujące doniesienia, że powstanie nowa ostoja ptasia lub siedliskowa, że na jej terenie nie będzie można nic robić – nawet uprawiać własnych pól, wycinać z lasu drzew, a nawet zbierać grzybów i jagód. Takie wręcz absurdalne stwierdzenia ciągle funkcjonują w lokalnych społecznościach. Aby z nimi walczyć trzeba wiedzieć, jak wygląda ochrona przyrody na obszarze Natura 2000. Na terenach wchodzących do Sieci ochronie podlegają tylko wybrane gatunki roślin i zwierząt, ich miejsca występowania lub przebywania oraz niektóre siedliska przyrodnicze. W odróżnieniu od innych obszarów chronionych, nie wprowadza się katalogu zakazów – dozwolona jest każda działalność, która nie wpływa znacząco negatywnie na przedmiot ochrony czy wspomniane wyżej gatunki roślin, zwierząt i siedliska przyrodnicze. Na obszarach „naturowych” inwestycja nie może zostać zrealizowana tylko wówczas, gdy byłaby ona znacząco szkodliwa

BABIA GÓRA (BESKID ŹYWIECKI)

W 1954 roku w masywie Babiej Góry (wraz ze szczytem Diablak) utworzono Babiogórski Park Narodowy.

W uznaniu niezwykłych walorów przyrodniczych Babiogórski Park Narodowy został wpisany w 1977 roku przez UNESCO na listę światowych rezerwatów biosfery.

dla chronionych na tym obszarze gatunków czy siedlisk. Zatem, patrząc na to z drugiej strony, Natura 2000 może stanowić szczelną zaporę dla powstania niechcianych, a uciążliwych inwestycji (np. wielkie ферmy), które mogą zniszczyć malownicze miejsca i stanowić utrapienie dla bliższych i dalszych sąsiadów.

Jednak Natura 2000 to także szansa na szybszy rozwój takich form działalności, które nie niszczą przyrody i pozwalają zachować tradycyjną polską wieś. Taką szansą jest chociażby Program Rolnośrodowiskowy. Rolnicy, którzy przystąpią do niego, w zamian za gospodarowanie w sposób bardziej przyjazny środowisku (np. gospodarowanie bez nawozów sztucznych lub zmniejszanie ich użycia, tradycyjny wypas bydła czy późniejsze koszenie łąk) niż „normalnie”, dostają dodatkowe dopłaty, które są powiększane o 20% dla obszarów położonych w sieci Natura 2000. Podobny mechanizm przewidywany jest dla stawów (tzw. „Program stawośrodowiskowy”). Wyznaczenie danego obszaru jako ostoi Natura 2000 jest bardzo istotnym potwierdzeniem, że (zwykle) jest to obszar o dobrze zachowanym środowisku naturalnym, a co za tym idzie, miejscem dobrym do biernego lub czynnego wypoczynku. Turystyka może stanowić impuls do rozwoju lokalnego poprzez obsługę ruchu turystycznego (noclegi, wyżywienie, zbyt dla produktów lokalnych, większy obrót u istniejących usługodawców i wiele, wiele innych sposobów na podratowanie swoich budżetów). Chęć rozwoju turystyki nierzadko stanowi początek działań na rzecz zachowania i ekspozycji dziedzictwa kulturowego danego terenu – np. odnawiania zabytkowych obiektów (choćby zapomnianych cmentarzy) czy utrzymania z wolna ginących zwyczajów i obrzędów. Natura 2000 może sama w sobie tworzyć miejsca pracy, np. w realizacji zabiegów czynnej ochrony dodatkowe źródło zarobków nierzadko będą znajdowali miejscowi.

► Jak skutecznie przekonywać do Natury 2000

Obok wiedzy o możliwościach rozwoju gospodarczego, związanego z istnieniem ostoi Natura 2000, ważny jest sam sposób rozmowy na temat nowych obszarów ochrony. Nie jest to łatwe, zwłaszcza, że (przypomnijmy) obecna Europejska Sieć Ekologiczna w Polsce powstała faktycznie bez udziału społeczności lokalnych i ich przedstawicieli (samorządów lokalnych). Dlatego tak bardzo istotne jest, jak przekonywać do nowych obszarów ochrony.

Warto podkreślić, że Wy – osoby z danej społeczności lokalnej – macie pewną przewagę nad nami, przedstawicielami organizacji pozarządowych. Otóż jesteście „tutejsi”, „jedziecie na tym samym wózku” z tu mieszkającymi, Wasi rodzice czy sąsiedzi mają swoje gospodarstwa rolne czy pracują w lesie. Z tego powodu rozmówcy, oponenci czy sceptycy względem Natury 2000, łatwiej Wam zaufają niż osobom „z zewnątrz”.

Na wstępie warto wiedzieć, jak należy mówić, aby być dobrze zrozumianym. Warto starać się mówić w sposób jednoznaczny i jasny dla rozmówcy. Najlepiej odbierany jest komunikat podany zwięźle, dobrze jest unikać długich, rozwlekłych zdań. Należy podawać informację uporządkowaną oraz dobitnie akcentować ważne treści. Dobrze jest skupiać się na głównym temacie rozmowy – unikać długich dygresji, a gdy z tematu zbacza nasz rozmówca próbować wracać do podstawowych zagadnień.

OSTOJA NATURA 2000

jest szansą na rozwój turystyki – ścieżka przyrodnicza prowadząca przez ostoję ptasią.

Najważniejszym elementem naszej rozmowy powinno być wyraźne zaakcentowanie, że mamy z rozmówcą wspólny cel, jakim niewątpliwie jest poprawa dobrobytu mieszkańców żyjących w rejonie ostoi Europejskiej Sieci Ekologicznej. Mamy jednak inny sposób dojścia do niego niż oponenti Sieci. W dodatku ta droga jest absolutnie abstrakcyjna, zwłaszcza dla starszego pokolenia. Jemu dobrobyt kojarzy się z zakładami, fabrykami, zaś gospodarowanie na roli przy pomocy kosi czy uprawianie zbóż bez chemii lub z minimalnym jej używaniem, kojarzy się z biedą i zacofaniem. Dlatego niełatwo jest przekonać do gospodarowania w sposób „nienowoczesny” i do tego, że może to przynieść duże profity. Podobnie trudno „wmówić” miejscowemu, że okolica jest wyjątkowa z uwagi na przyrodę i że ktoś tu będzie z daleka przyjeżdżał ją oglądać oraz że na tym także można zarobić. Dlatego warto mówić „językiem korzyści”, tzn. w jaki konkretny sposób można zarobić. Należy przy tym używać języka prostego, bez niezrozumiałych pojęć i specjalistycznej terminologii. One zniechęcają nie tylko do tematu, ale również do „wymądrzającego się”. Gdy widać, że rozmówca nie rozumie danej kwestii, warto jeszcze raz ją opisać, używając innych, prostych słów. Bardzo dobrym argumentem są przykłady. Do rozmówcy najlepiej przemawiają korzyści z Natury, osiągnane przez kogoś gospodarującego w pobliżu. Może to i banalne, ale najlepszym świadectwem jest „własne podwórko”, tzn. gdy my sami lub nasi najbliżsi możemy pochwalić się wymiernymi korzyściami z środowiskowego gospodarowania.

Przekonując do Europejskiej Sieci Ekologicznej należy się nastawić na rozprawianie się z kontrargumentami jej przeciwników. Często są aż nieprawdopodobne, jak te wspomniane na początku artykułu. Pomimo że nierzadko śmiech

ciśnie się na usta, zawsze należy tak się zachowywać, aby nie obrażać rozmówcy. Generalnie należy powstrzymać się od osobistych wycieczek (np. „jesteś głupi”), choćby nasz rozmówca względem nas nie był tak „wspaniałomyślny”. Zwykle robi to, aby wyprowadzić nas z równowagi. Mimo wszystko należy być życzliwym. Powinno skupiać się nad poszukianiem innego argumentu do obalenia kontrargumentu rozmówcy, używając tzw. „miękkiej riposty”. Dobrze w takim miejscu użyć obrazowego przykładu, który jednocześnie będzie wyraźnym zaprzeczeniem słów przeciwnika. Należy nie zapominać, że ważny jest również sposób wypowiedzienia się – najlepiej mówić spokojnie, bez nadmiernej emocji w głosie, ale stanowczo. To jest dobry sposób na pokazanie, że wiemy co mówimy, tzn. dobrze znamy temat.

I co warto podkreślić – względem rozmówcy należy być uczciwym – zwykle jest tak, że fałsz prędzej czy później będzie odkryty, a wtedy nasze zaangażowanie w sprawę pójdzie na marne.

► Podsumowując

W przekonywaniu do Natury 2000 niezbędna jest podstawowa wiedza o tej formie ochrony, znajomość możliwych do uzyskania korzyści w związku z istnieniem takiego obszaru w rejonie naszego miejsca zamieszkania, a także umiejętność przekazania wiedzy. I oczywiście chęć do robienia tego. Jednak angażując się w takie działanie warto pamiętać, że jego efektem może być zysk i dla przyrody, i dla ludzi mieszkających i gospodarujących blisko niej. W tym dziele niezwykle istotne jest niezrażanie się początkowymi niepowodzeniami. Zapewne wielokrotnie nasze słowa o korzyściach z Natury zostaną zlekceważone, czy wręcz wyśmiane. Jednak nierzadko w ten sposób zasiejemy ziarno ciekawości u rozmówcy. A gdy jeszcze spostrzeże, że ktoś w okolicy osiąga wymierne korzyści dzięki pobliskiej ostoi Natura 2000, jest duże prawdopodobieństwo, że i on zacznie szukać własnej metody na podreperowanie domowego budżetu w ten sposób. A wtedy i on stanie się gorącym zwolennikiem tutejszego obszaru ochrony.

Rafał Jasiński

(1981) – absolwent prawa i ochrony środowiska. Od 2001 r. współpracuje z Towarzystwem dla Natury i Człowieka, gdzie m.in. realizował projekty dotyczące budowy akceptacji społecznej dla

ostoi Natura 2000. Od 2004 r. jest redaktorem prowadzącym biuletyn Towarzystwa OIKOS. Ekologia i Współdziałanie. Autor licznych publikacji (foldery, broszury) dot. walorów przyrodniczych i turystycznych Lubelszczyzny. Członek Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu. W wolnych chwilach pieszo lub na rowerze przemierza Lubelszczyznę i polskie góry. Na stałe mieszka w Chełmie.

PRZYKŁADY OBSZARÓW CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000

1. Dolina dolnej Narwii - Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków

KOD OBSZARU: PLB140014

POWIERZCHNIA: 25906,54 ha

POŁOŻENIE OBSZARU

Obszar leży na Nizinie Północnomazowieckiej, pomiędzy Łomżą a Pułtuskim, na terenie woj. mazowieckiego i podlaskiego. Długość nurtu rzeki na tym odcinku wynosi ok. 140 km, a szerokość doliny zmienia się w zakresie 1,5 - 7 km.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Występuje co najmniej 40 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi. Obszar stanowi bardzo ważną ostoję ptaków wodno-błotnych, szczególnie w okresie lęgowym. Można tu spotkać dubelty, czapłę białą, kraskę, kulika wielkiego, kulona, rybitwę białoczelną czy też sowę błotną. W okresie wędrówek występuje duża populacja batalionów oraz rybitwy białoskrzydłej.

DOLINA DOLNEJ NARWII

2. Dolina dolnej Odry – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków

KOD OBSZARU: PLB320003

POWIERZCHNIA: 60207,1 ha

POŁOŻENIE OBSZARU

Obszar zlokalizowany jest na terenie woj. zachodniopomorskiego. Obejmuje dolinę Odry pomiędzy Kostrzynem nad Odrą a Zalewem Szczecińskim (dł ok. 150 km) wraz z Jeziorem Dąbie.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Obszar ten stanowi ostoję ptasią o randze europejskiej E o6 i jest bardzo ważnym terenem szczególnie dla ptaków wodno-błotnych w okresie lęgowym, wędrówkowym i zimowiskowym. Występują tutaj co najmniej 34 gatunki ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej i 14 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi, m.in.: podróżniczek, bielik, kania czarna, kania ruda, rybitwa białoczelna, batalion, bąk, puchacz, rybołów, sowa błotna, wodniczka.

DOLINA DOLNEJ ODRY

3. Ostoja Słowińska – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków

KOD OBSZARU: PLB220003

POWIERZCHNIA: 21340,59 ha

POŁOŻENIE OBSZARU

Obszar Ostoja Słowińska znajduje się na terenie woj. pomorskiego i chroni krajobraz oraz różnorodność form morfologicznych obserwowanych na Mierzei Gardneńsko-Łebskiej. W skład obszaru wchodzi: główny kompleks Słowińskiego PN (wraz z wodami morskimi), kompleks Rowokół i koryto rzeki Łupawy łączącej Rowokół z głównym kompleksem.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Obszar chroni krajobraz nadmorski oraz różnorodność form morfologicznych obserwowanych na Mierzei Gardneńsko-Łebskiej, w tym unikatowe barchany nadmorskie (do 40 m n.p.m., wędrujące w tempie 3 – 10 m

OSTOJA SŁOWIŃSKA

rocznie), dwa największe słonawe przymorskie jeziora: Łebsko oraz Gardno, wraz z przylegającymi łąkami, torfowiskami, lasami i borami bagiennymi.

Jest to ważna ostoja ptasia o randze europejskiej E 09. Obszar wpisany na listę obszarów Konwencji Ramsar, znajduje się też w obrębie Słowińskiego Rezerwatu Biosfery. Występuje tu co najmniej 28 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 11 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi, m.in.: bielik, orzeł przedni, rybołów, puchacz, biegus zmienny, sieweczka obrożna. W stosunkowo wysokim zagęszczeniu występuje błotniak łąkowy i kormoran czarny.

BIESZCZADY

4. Bieszczady – Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk

KOD OBSZARU: PLC180001

POWIERZCHNIA: 111519,46 ha

POŁOŻENIE OBSZARU

Obszar Bieszczady zlokalizowany jest na terenie woj. podkarpackiego w południowo-wschodnim krańcu Polski i obejmuje Bieszczady Zachodnie.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Jedna z najwartościowszych w Europie ostoi fauny puszczańskiej ze wszystkimi wielkimi drapieżnikami (niedźwiedź, wilk, ryś). Występują tu bardzo silne populacje wydry, węża Eskulapa, traszki karpackiej oraz jedna z pięciu w Polsce, wolnożyjących populacji żubra. Bogata flora roślin naczyniowych z wieloma rzadkimi i zagrożonymi gatunkami, w tym chronionymi prawnie. Szczególnie cenne zbiorowiska leśne (buczyna karpacka, jaworzyny) oraz unikatowe w Polsce zbiorowiska połoninowe. Ostoja ptasia o randze europejskiej E 77. Wchodzi w skład trójstronnego (polsko-ukraińsko-słowacki) Rezerwatu Biosfery Karpaty Wschodnie. Występuje na tym obszarze co najmniej 38 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG, 13 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi.

5. Lasy Sobiborskie – Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk

KOD OBSZARU: PLHo60043

POWIERZCHNIA: 9709,35 ha

POŁOŻENIE OBSZARU

Obszar Lasy Sobiborskie znajduje się na terenie woj. lubelskiego przy granicy z Ukrainą i obejmuje trzy fragmenty dużego kompleksu leśnego, położonego we wschodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Ostoja o dużej różnorodności biologicznej, z zachowanymi w bardzo dobrym stanie fragmentami torfowisk wysokich i przejściowych oraz borów bagiennych. Torfowiska są miejscem występowania wielu rzadkich, zagrożonych i chronionych prawnie gatunków roślin naczyniowych, natomiast występujące tu bory świeże oraz murawy to siedliska jednej z największych w Polsce populacji bardzo rzadkiej rośliny – lepnicy litewskiej.

LASY SOBIBORSKIE

PUSZCZA BIAŁOWIESKA

Stwierdzono tu 12 rodzajów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Rady 92/43/EWG, które zajmują ponad 17 % obszaru. Lasy Sobiborskie to największa w Polsce i jedna z największych w Europie ostoi żółwia błotnego, także jedna z większych ostoi strzebli błotnej oraz wielu gatunków ptaków, m.in. wodno – błotnych i drapieżnych.

6. Puszcza Białowieża – Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk

KOD OBSZARU: PLC200004
POWIERZCHNIA: 63147,6 ha
POŁOŻENIE OBSZARU

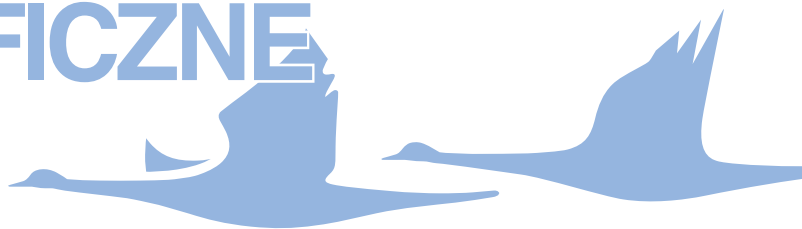
Obszar Puszczy Białowieża znajduje się na terenie woj. podlaskiego przy granicy z Białorusią i obejmuje polską część Puszczy Białowieżskiej w granicach zwartego kompleksu leśnego.

WARTOŚCI PRZYRODNICZE

Kompleks Puszczy Białowieżskiej stanowi relikwyt pierwotnych krajobrazów leśnych. Jest to typ lasu niżowego. Puszczański i relikwytowy charakter podkreśla znaczny udział ponadstuletnich drzewostanów naturalnego pochodzenia. Około 80 % obszaru zajmują rodzaje siedlisk leśnych ujęte w Załączniku I Dyrektywy Rady 92/43/EWG (12 rodzajów siedlisk). Duży udział drzew starych i martwego drewna jest powodem występowania bogatej fauny bezkręgowców, rzadkich w skali całej Europy. Występuje tu 39 gatunków zwierząt umieszczonych w Załączniku II Dyrektywy Rady 92/43/EWG. Fauna ssaków obejmuje 58 gatunków (72 % fauny Polski niżowej), a w tym wilk i ryś. Teren ten jest najważniejszą w Polsce ostoją żubra. Puszcza Białowieża to również ostoja ptasia o randze europejskiej E 31 oraz Białowieżski Rezerwat Biosfery. Gniazduje tu około 240 gatunków ptaków z czego występuje tutaj co najmniej 45 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG oraz 12 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi.

REGIONY BIOGEOGRAFICZNE

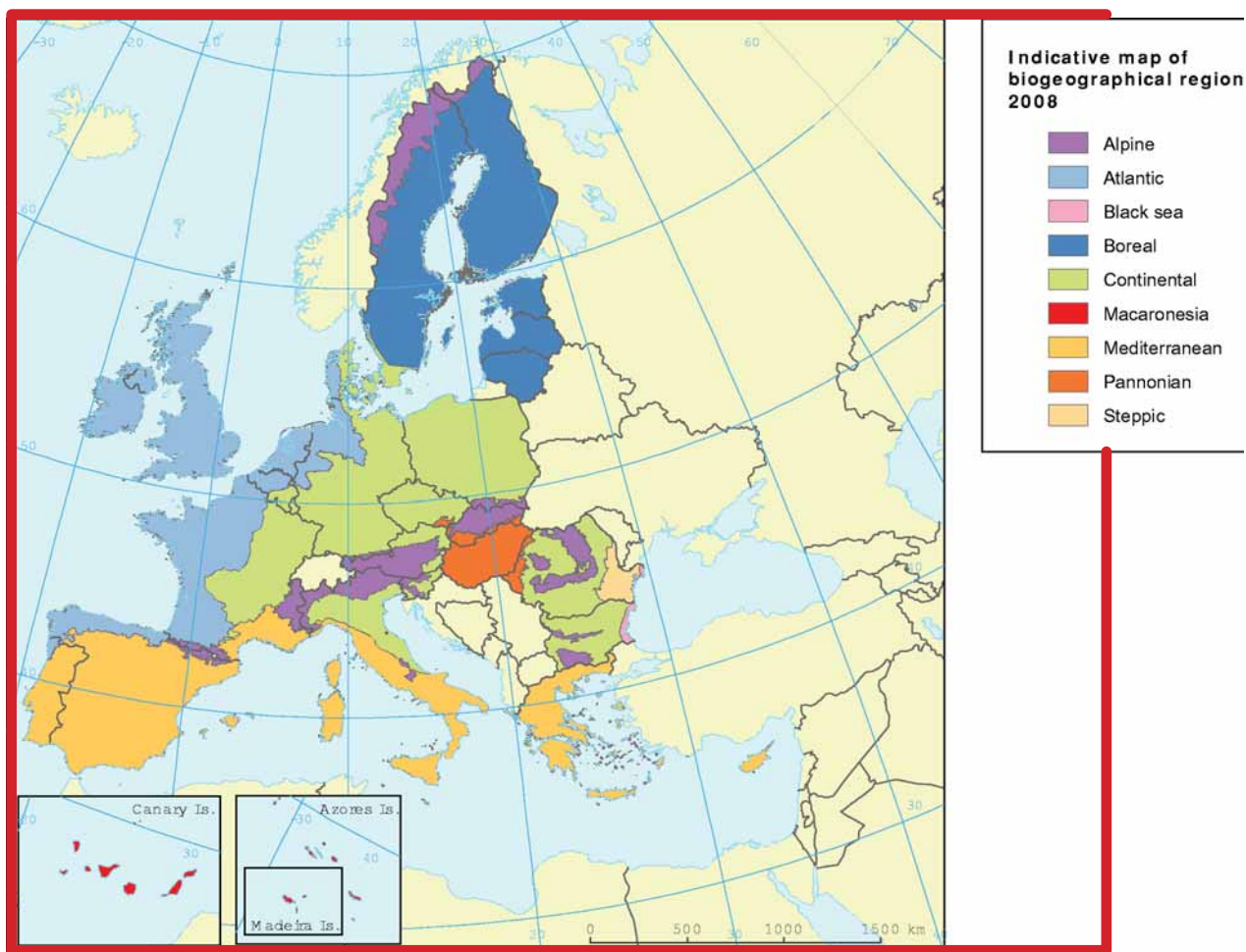
Obszar Unii Europejskiej na potrzeby zarządzania ochroną przyrody, przy uwzględnieniu takich kryteriów jak ukształtowanie i pokrycie terenu (występowanie roślinności), warunki klimatyczne, występowanie określonych gatunków, podzielony został na 9 regionów biogeograficznych. Są to regiony: (alpejski, borealny, atlantycki, kontynentalny, śródziemnomorski, makaronezyjski, stepowy, panoński i czarnomorski).

Polska leży w dwóch regionach biogeograficznych – kontynentalnym (ponad 90% powierzchni kraju) i alpejskim (polska część Karpat).

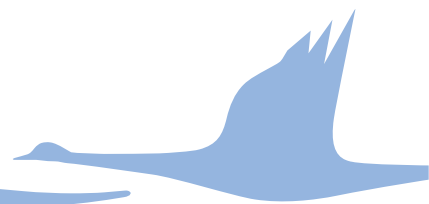
Podział został stworzony, by ułatwić współpracę w zakresie ochrony przyrody między poszczególnymi krajami w ramach danego regionu biogeograficznego.

W ramach sieci Natura 2000 chroni się obszary najistotniejsze (tj. takie na których występują najważniejsze, typowe i charakterystyczne dla danego regionu siedliska i gatunki oraz najbardziej zagrożone siedliska i gatunki) w danym regionie biogeograficznym.

W procesie formalnego wyznaczania (zatwierdzania) obszarów „siedliskowych” przez Komisję Europejską ocena ważności dla Wspólnoty dokonywana jest w obrębie poszczególnych regionów biogeograficznych.

GATUNKI BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA WSPÓLNOTY

- ▷ **Gatunki zwierząt, z wyjątkiem gatunków ptaków, w tym gatunki zwierząt o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000**

SSAKI MAMMALIA

- 1 bóbr europejski *Castor fiber*
- 2 darniówka tatrzańska *Microtus tatricus*
- 3 foka pospolita *Phoca vitulina*
- 4 foka szara *Halichoerus grypus*
- 5 kozica* *Rupicapra rupicapra tatrlica**
- 6 mopek *Barbastella barbastellus*
- 7 morświn *Phocoena phocoena*
- 8 nerpa *Phoca hispida bottnica*
- 9 niedźwiedź brunatny* *Ursus arctos**
- 10 nocek Bechsteina *Myotis bechsteini*
- 11 nocek duży *Myotis myotis*
- 12 nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme*
- 13 nocek orzęsiony *Myotis emarginatus*
- 14 podkowiec duży *Rhinolophus ferrumequinum*
- 15 podkowiec mały *Rhinolophus hipposideros*
- 16 ryś *Lynx lynx*
- 17 smużka stepowa *Sicista subtilis*
- 18 suseł moręgowany *Spermophilus citellus*
- 19 suseł perełkowany* *Spermophilus suslicus**
- 20 świstak* *Marmota marmota latirostris**
- 21 tchórz stepowy *Mustela eversmannii*
- 22 wilk* *Canis lupus**
- 23 wydra *Lutra lutra*
- 24 żubr* *Bison bonasus**

GADY REPTILIA

- 1 żółw błotny *Emys orbicularis*

PŁAZY AMPHIBIA

- 1 kumak górski *Bombina variegata*
- 2 kumak nizinny *Bombina bombina*
- 3 traszka grzebieniasta *Triturus cristatus*
- 4 traszka karpacka *Triturus montandoni*

RYBY I KRĄGŁOUSTE PISCES ET CYCLOSTOMATA

- 1 aloza *Alosa alosa*
- 2 boleń *Aspius aspius*
- 3 brzanka *Barbus peloponnesius*
- 4 ciosa *Pelecus cultratus*
- 5 głowacica *Hucho hucho*
- 6 głowacz białopłetwy *Cottus gobio*
- 7 jesiotr zachodni *Acipenser sturio*
- 8 kielb białopłetwy *Gobio albipinnatus*
- 9 kielb Kesslera *Gobio kessleri*
- 10 koza *Cobitis taenia*
- 11 koza złotawa *Sabanejewia aurata*
- 12 łosoś atlantycki *Salmo salar*
- 13 minóg morski *Petromyzon marinus*
- 14 minóg rzeczny *Lampetra fluviatilis*
- 15 minóg strumieniowy *Lampetra planeri*
- 16 minóg ukraiński *Eudontomyzon mariae*
- 17 parposz *Alosa fallax*
- 18 piskorz *Misgurnus fossilis*
- 19 różanka *Rhodeus sericeus amarus*
- 20 strzebla przekopowa *Phoxinus phoxinus*

BEZKRĘGOWCE INVERTEBRATA

- 1 barczatka kataks *Eriogaster catax*
- 2 biegacz urozmaicony *Carabus variolosus*
- 3 biegacz Zawadzkiego *Carabus zawadzskii*
- 4 bogatek wspaniały *Buprestis splendens*
- 5 czerwonończyk fioletek *Lycaena helle*
- 6 czerwonończyk nieparek *Lycaena dispar*
- 7 jelonek rogacz *Lucanus cervus*
- 8 konarek tajgowy* *Phryganophilus ruficollis**
- 9 kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*
- 10 krasopani hera* *Callimorpha quadripunctaria**
- 11 kreślinek nizinny *Graphoderus bilineatus*
- 12 ksylomka strix* *Xylomoia strix**
- 13 łątka ozdobna *Coenagrion ornatum*
- 14 modraszek eroides *Polyommatus eroides*
- 15 modraszek nausitous *Maculinea nausithous*
- 16 modraszek telejus *Maculinea teleius*
- 17 nadobnica alpejska* *Rosalia alpina**
- 18 pachnica dębowa* *Osmoderma eremita**

19 pilnicznik fiołkowy *Limoniscus violaceus*
 20 pływak szerokobrzegi *Dytiscus latissimus*
 21 poczwarówka jajowata *Vertigo moulinsiana*
 22 poczwarówka zmienna *Vertigo genesii*
 23 poczwarówka zwężona *Vertigo angustior*
 24 pogrzybica *Oxyporus mannerheimii*
 25 ponurek Schneidera *Boros schneideri*
 26 przepłatka aurina *Euphydryas aurinia*
 27 przepłatka maturalna *Hypodryas maturalna*
 28 rozmiarz kolweński *Pytho kolwensis*
 29 sikhrawa karpacka* *Pseudogaurontina excellens**
 30 skójką gruboskorupowa *Unio crassus*
 31 skójką perlorodna *Margaritifera margaritifera*
 32 strzępotek edypus *Coenonympha oedippus*
 33 szlaczkoń szafraniec *Colias myrmidone*
 34 ślimak ostrokrawędzisty *Helicigona lapicida*
 35 średzinka *Mesosa myops*
 36 trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*
 37 zagłębek bruzdkowany *Rhysodes sulcatus*
 38 zalotka większa *Leucorrhinia pectoralis*
 39 zatoczek łamliwy *Anisus vorticulus*
 40 żgniotek cynobrowy *Cucujus cinnaberinus*

26 różanecznik żółty *Rhododendron luteum*
 27 rzepik szczeciniasty *Agrimonia pilosa*
 28 sasanka otwarta *Pulsatilla patens*
 29 sasanka słowacka* *Pulsatilla slavica**
 30 selery błotne *Apium repens*
 31 sierpik różnolistny* *Serratula lycopifolia**
 32 sierpowiec błyszczący *Drepanocladus vernicosus*
 33 skalnica torfowiskowa *Saxifraga hirculus*
 34 starodub łąkowy *Angelica palustris* (*Ostericum palustre*)
 35 szurpek Rogera *Orthotrichum rogeri*
 36 tocja karpacka *Tozzia carpatica*
 37 tojad morawski *Aconitum firmum* ssp. *moravicum*
 38 warzucha polska* *Cochlearia polonica**
 39 warzucha tatrzańska* *Cochlearia tatrae**
 40 widłoząb zielony *Dicranum viride*
 41 włosocień cienisty *Trichomanes speciosum*
 42 zanokcica serpentynowa *Asplenium adulterinum*
 43 moczara włoskowata (żaglik włoskowaty) *Dichelyma capillaceum*
 44 żmijowiec czerwony *Echium russicum*

Objaśnienie:

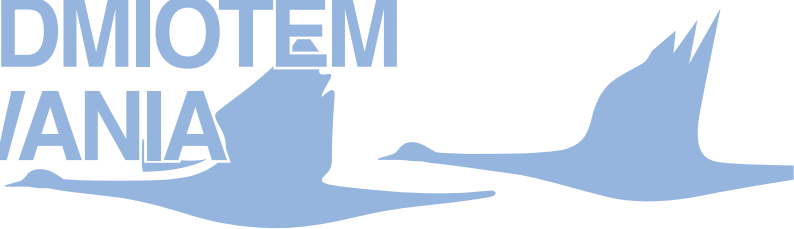
* Gatunek o znaczeniu priorytetowym.

▷ Gatunki roślin, w tym gatunki roślin o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000

1 aldrowanda pęcherzykowata *Aldrovanda vesiculosa*
 2 bezlist okrywkowy *Buxbaumia viridis*
 3 dziewięciśl popłocholistny *Carlina onopordifolia*
 4 dzwonecznik wonny *Adenophora lilifolia*
 5 dzwonek karkonoski* *Campanula bohémica**
 6 dzwonek piłkowany* *Campanula serrata**
 7 elisma wodna *Luronium natans*
 8 gnidosz sudecki* *Pedicularis sudetica**
 9 goryczuszka czeska* *Gentianella bohémica**
 10 goździk lśniący* *Dianthus nitidus**
 11 jeziorza giętka *Najas flexilis*
 12 jęczyczka syberyjska *Ligularia sibirica*
 13 kaldesia dziewięciornikowata *Caldesia parnassifolia*
 14 leniec bezpodkwiatkowy *Thesium ehracteatum*
 15 lipiennik Loesela *Liparis loeselii*
 16 lnicza wonna *Linaria loeselii* (*Linaria odora*)
 17 marsylia czterolistna *Marsilea quadrifolia*
 18 mieczyk błotny *Gladiolus paluster*
 19 obuwik pospolity *Cypripedium calceolus*
 20 parzęchlin długoszczecinowy *Meesia longiseta*
 21 podejrzon pojedynczy *Botrychium simplex*
 22 ponikło krańskie *Eleocharis carniolica*
 23 przytulia krakowska *Galium cracoviense*
 24 przytulia sudecka* *Galium sudeticum**
 25 pszonak pieniński* *Erysimum pieninicum**

SIEDLISKA PRZYRODNICZE BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA WSPÓLNOTY

Siedliska przyrodnicze w rozumieniu Dyrektywy Siedliskowej i Ustawy o ochronie przyrody są to „obszary lądowe lub wodne wyodrębnione w oparciu o cechy geograficzne, abiotyczne i biotyczne, zarówno całkowicie naturalne, jak i półnaturalne”.

Szczególne znaczenie mają siedliska przyrodnicze będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty (tj. siedliska o znaczeniu wspólnotowym), które występują na terenie państw UE i:

- są zagrożone zanikiem w swoim naturalnym zasięgu lub
- mają niewielki obszar występowania w wyniku regresji lub uwarunkowań naturalnych, lub
- są doskonałymi przykładami cech typowych dla regionów biogeograficznych, na obszarze których leżą kraje Wspólnoty Europejskiej.

Wśród siedlisk o znaczeniu wspólnotowym wyróżnia się dodatkowo tzw. siedliska priorytetowe (typy siedlisk o znaczeniu priorytetowym), których ochrona jest mocniejsza. Są to siedliska, których zasięgi w całości lub większej części mieszczą się na terenie UE, co oznacza, że jeśli nie przetrwają na terenie UE, to znikną całkiem z powierzchni ziemi, a więc kraje członkowskie muszą

podejmować właściwe działania ochronne (to samo dotyczy gatunków priorytetowych).

W krajach Unii Europejskiej obecnie występuje 218 typów siedlisk przyrodniczych o znaczeniu wspólnotowym, w tym 71 priorytetowych. Z tej liczby na terenie Polski zidentyfikowano dotąd 76 typów, w tym 15 priorytetowych: 1150 zalewy i jeziora przymorskie (laguny)

1340 śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary

2130 nadmorskie wydmy szare

2140 nadmorskie wrzosowiska bażynowe

6120 ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe

6210 murawy kserotermiczne z istotnymi stanowiskami storczyków

6230 górskie i niżowe murawy bliźniczkowe

7110 torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą

7210 torfowiska nakredowe

7220 źródłiska wapienne

8160 podgórskie i wyżynne rumowiska wapienne

9180 jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach

91Do bory i lasy bagienne

91Eo łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe

9110 ciepłolubne dąbrowy

JAK POLSKIE PRAWO CHRONI PRZYRODĘ?

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody wymienia następujące formy ochrony przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

▷ PARKI NARODOWE

Zgodnie z Ustawą, Parki narodowe tworzone są na obszarach wyróżniających się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha. Cele, dla których tworzone są parki narodowe to:

- zachowanie różnorodności biologicznej;
- zachowanie zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej;
- zachowanie walorów krajobrazowych;
- przywrócenie właściwego stanu zasobów i składników przyrody;
- odtworzenie zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt oraz siedlisk grzybów

Na terenie parku narodowego ograniczeniu podlega wszelka działalność, musi być ona podporządkowana celom ochrony przyrody. Strategia ochrony przyrody zawarta jest w planie ochrony, który dla parku sporządza się na okres 20 lat. Na obszarze parku wyróżnić można zazwyczaj strefę ochrony ścisłej i strefę ochrony, natomiast na terenach graniczących z parkiem tworzona jest otulina parku, w której może być utworzona strefa ochronna

REZERWAT FLORYSTYCZNY BACHOTEK

(woj. kujawsko-pomorskie)

FOTO: GOSIA ŚWIDEREK

zwierząt łownych ze względu na potrzebę ochrony zwierząt w parku narodowym. Parki narodowe tworzone są w drodze rozporządzenia Rady Ministrów.

W chwili obecnej w Polsce mamy 23 parki narodowe o łącznej powierzchni 317,3 tys. ha, tj. 1% powierzchni kraju.

▷ REZERWAT PRZYRODY

Rezerwaty przyrody obejmują obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Strategia ochrony przyrody zawarta jest w planie ochrony, który dla rezerwatu sporządza się na okres 20 lat. Cały obszar rezerwatu lub jego część może podlegać ochronie ścisłej, ochronie czynnej lub ochronie krajobrazowej. Na obszarach graniczących z rezerwatem przyrody może być wyznaczona otulina. Rezerwaty przyrody tworzone są na drodze rozporządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

Obecnie w Polsce mamy ponad 1400 rezerwatów o łącznej powierzchni 168,9 tys. ha, tj. 0,54 % powierzchni kraju (stan z grudnia 2007 roku).

Faunistyczne	139
Krajobrazowe	110
Leśne	714
Torfowiskowe	146
Florystyczne	171
Wodne	32
Przyrody nieożywionej	72
Stepowe	35
Słonoroślowe	4

▷ PARK KRAJOBRAZOWY

Parki krajobrazowe obejmują obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zróżnicowanego rozwoju. Prowadzenie działalności gospodarczej na terenie parku krajobrazowego jest możliwe, aczkolwiek podlega pewnym ograniczeniom. Zadania ochrony przyrody zawarte są w planie ochrony, który dla parku sporządza się na okres 20 lat. Na obszarach graniczących z parkiem krajobrazowym może być wyznaczona otulina. Utworzenie parku krajobrazowego następuje na drodze rozporządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

Obecnie w Polsce mamy 120 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 2515,1 tys. ha, tj. 8 % powierzchni kraju (stan z grudnia 2007 roku).

▷ OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszary chronionego krajobrazu obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych. Obszary takie obejmują pełne jednostki środowiska naturalnego, takie jak doliny rzeczne, kompleksy leśne, ciągi wzgórz, pola wydymowe, torfowiska. Działalność gospodarcza na obszarach chronionego krajobrazu podlega tylko niewielkim ograniczeniom. Obszary chronionego krajobrazu tworzone są w drodze rozporządzenia wojewody lub w drodze uchwały rady gminy.

Obecnie w Polsce mamy 412 obszary chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 2515,1 tys. ha, tj. 8 % powierzchni kraju (stan z grudnia 2007 roku).

SPALSKI PARK KRAJOBRAZOWY

▷ POMNIKI PRZYRODY

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów. Pomnikami przyrody ożywionej mogą być krzewy lub drzewa odznaczające się sędziwym wiekiem, wielkością,

niezwykłymi kształtami, natomiast pomnikami przyrody nieożywionej mogą być np. głązy narzutowe oraz interesujące formy powierzchni ziemi np. źródła, wodospady, jary, skałki, wywierzyska, przełomy rzeczne, jaskinie, odkrywki. Ustanowienie pomnika przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody albo uchwały rady gminy.

Obecnie w Polsce mamy ponad 35 tysięcy pomników przyrody (stan z grudnia 2007 roku).

OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

„Bolimowsko-Radziejowicki z doliną Rawki”

PIĘCIODNIOWY KASZTAN JĄDALNY

- Pojedyncze drzewa 27379
- Grupy drzew 4879
- Aleje 855
- Głazy narzutowe 1207
- Skalki, jaskinie 263
- Pozostałe (krzewy, źródła, wodospady, wywierzyska, grotty) 491

▸ STANOWISKA DOKUMENTACYJNE

Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsca występowania form geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt. Ustanowienie stanowiska dokumentacyjnego następuje w drodze rozporządzenia wojewody albo uchwały rady gminy.

Obecnie w Polsce mamy ponad 153 stanowiska dokumentacyjne (stan z grudnia 2007 roku).

▸ UŻYTKI EKOLOGICZNE

Użytki ekologiczne to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub sezonowego przebywania. Istotnym powodem tworzenia użytków ekologicznych jest potrzeba objęcia ochroną niewielkich

powierzchniowo obiektów, ale cennych pod względem przyrodniczym. Nie mogły one być objęte ochroną rezerwatową ze względu na niewielką powierzchnię i zazwyczaj mniejszą rangę ich walorów przyrodniczych.

Ustanowienie użytku ekologicznego następuje w drodze rozporządzenia wojewody albo uchwały rady gminy.

Obecnie w Polsce mamy ponad 6686 użytków ekologicznych (stan z grudnia 2007 roku).

▷ ZESPÓŁ PRZYRODNICZO – KRAJOBRAZOWY

Zespoły przyrodniczo – krajobrazowe to fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne. Ustanowienie zespołu przyrodniczo – krajobrazowego następuje w drodze rozporządzenia wojewody albo uchwały rady gminy.

Obecnie w Polsce mamy ponad 207 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (stan z grudnia 2007 roku).

▷ OCHRONA GATUNKOWA ROŚLIN, ZWIERZĄT I GRZYBÓW

Ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów oraz siedlisk gatunków rzadko występujących, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie umów międzynarodowych, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. W celu ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być ustalane strefy ochronne. W stosunku do gatunków zwierząt, roślin i grzybów objętych ochroną gatunkową wprowadzane są zakazy m. in. zabijania, okaleczania, chwytania, przetrzymywania, niszczenia, zbierania, zrywania, niszczenia ich siedlisk. Listy gatunków zwierząt, roślin i grzybów objętych ochroną całkowitą lub częściową określa w drodze rozporządzenia minister właściwy do spraw środowiska w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa.

▷ PRYWATNE OSTOJE PRZYRODY

Poza opisanymi powyżej formami ochrony spotykamy w Polsce:

▷ OBSZARY RAMSAR

Obszary tworzone na mocy tzw. Konwencji Ramsarskiej (pełna nazwa to: „Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życia ptactwa wodnego”), mające na celu ochronę i utrzymanie obszarów określanych jako „wodno-błotne”, łącznie z populacjami ptactwa wodnego zamieszkującego te obszary lub okresowo na nich przebywającego. W rozumieniu Konwencji obszarami wodno-błotnymi są środowiska, w których dominującą rolę odgrywa woda: bagna, błota, torfowiska lub zbiorniki wodne – zarówno naturalne jak i sztuczne, stałe i okresowe, o wodach stojących lub płynących, słodkich, słonawych lub słonych, wraz z wodami morskimi, których głębokość podczas odpływu nie przekracza sześciu metrów. Obszary tworzone są na terenie 159 państw, które ratyfikowały Konwencję. Obecnie (listopad 2009) objęte konwencją są 1869 obszary o łącznej powierzchni ponad 183 mln hektarów. Do tej pory konwencję ratyfikowało 159 krajów, Polska podpisała konwencję w 1978 roku.

W Polsce jest 13 obszarów przyrody chronionej (łącznie ponad 125 tys. ha) wpisanych na listę konwencji ramsarskiej:

Nazwa	Data wpisania	Powierzchnia
Rezerwat przyrody Jezioro Łuknajno	1977	710 ha
Park Narodowy Ujście Warty	1984	4,235 ha
Rezerwat przyrody Jezioro Karaś	1984	815 ha
Rezerwat przyrody Jezioro Siedmiu Wysp	1984	999 ha
Rezerwat przyrody Świdwie	1984	891 ha
Biebrzański Park Narodowy	1995	59,233 ha
Słowiński Park Narodowy	1995	18,247 ha
Stawy Milickie w Parku Krajobrazowym Dolina Baryczy	1995	5,325 ha
Narwiański Park Narodowy	2002	7,350 ha
Poleski Park Narodowy	2002	9,762 ha
Wigierski Park Narodowy	2002	15,085 ha

Rezerwat przyrody Je-
zioro Drużno 2002 3,068 ha

Subalpejskie torfowiska
w Karkonoskim Parku
Narodowym 2002 40 ha

Źródło danych: The List of Wetlands of International
Importance

▷ REZERWATY BIOSFERY UNESCO

Obszary chronione tworzone w ramach programu MAB (Man and Biosphere) UNESCO na wniosek poszczególnych państw, podlegające prawodawstwu kraju, na terenie którego się znajdują. Rezerwaty mają pełnić trzy zasadnicze funkcje: ochronną (przyczynianie się do ochrony krajobrazów, ekosystemów, zróżnicowania gatunkowego i genetycznego), rozwojową (sprzyjanie formom rozwoju gospodarczego i ludzkiego, które uznać można za społeczno-kulturowo i ekologicznie zrównoważone), wspierania logistycznego (przez edukację ekologiczną, szkolenia, badania i monitoring w odniesieniu do lokalnych, regionalnych, narodowych i globalnych zagadnień związanych z ochroną i zrównoważonym rozwojem). Rezerwaty Biosfery obejmują charakterystyczne ekosystemy ziemi, wód przybrzeżnych lub morskich i na ogół składają się z trzech stref: centralnej, obejmującej obszary objęte ochroną ścisłą, buforowej, podlegającej ochronie częściowej i strefy przejściowej. Sposób zarządzania środowiskiem w Rezerwacie Biosfery powinien zapewniać zarówno zaspokajanie potrzeb ludzkich, jak i ochronę naturalnych procesów i zasobów biologicznych.

▷ REZERWATY BIOSFERY

Babia Góra 1976

Białowieża 1976

Karpaty Wschodnie 1992 /1998 (od 1992 transgraniczny rezerwat dwustronny Karpaty Wschodnie (Polska-Słowacja), w 1998 zatwierdzono rezerwat trójstronny Międzynarodowy Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie (Polska-Słowacja-Ukraina).

Polesie Zachodnie 2002

Puszcza Kampinowska 2000

Karkonosze (rezerwat dwustronny Czechy-Polska)

1992

Łuknajno 1976

Słowiński 1976

Tatrzański (rezerwat dwustronny Polska-Słowacja)

1992

Źródło: UNESCO – MAB Biosphere Reserves
Directory.

OBSZARY WYRÓŻNIONE DYPLOMEM EUROPY

Dyplom Europy to przyznawany przez Radę Europy certyfikat jakości ochrony cennych obszarów przyrodniczych. Mogą go uzyskać obszary, które m. in. mają rangę europejską (reprezentują elementy dziedzictwa przyrodniczego, geologicznego, lub krajobrazowego o znaczeniu europejskim), mają odpowiedni status prawny i jednoznaczne granice, są zabezpieczone przed przedsięwzięciami sprzecznymi z celami ochrony (są uwzględnione w planach gospodarki przestrzennej), posiadają plan ochrony (zawierający zidentyfikowane zagrożenia zewnętrzne).

▷ OBSZARY ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Obszary objęte szczególną ochroną UNESCO ze względu na ich unikatową wartość kulturową lub przyrodniczą dla ludzkości, spełniające określone kryteria. W przypadku obszarów przyrodniczych mogą to być obszary obejmujące wyjątkowe zjawiska przyrodnicze lub tereny szczególnego naturalnego piękna, środowiska przyrodnicze szczególnie ważne dla ochrony bioróżnorodności, ilustrujące ważne etapy w historii planety (ślady dawnego życia, procesy geologiczne itp.), przedstawiające przykłady istotnych dla ewolucji procesów ekologicznych i biologicznych.

Jedynym obszarem na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości – w kategorii obiektów przyrodniczych w Polsce jest Puszcza Białowieża – transgraniczny obiekt polsko-białoruski (w kategorii dziedzictwa kulturowego mamy w Polsce 12 obiektów).

Wyjaśnienie pokrewnych terminów:

OCHRONA ŚCISŁA

Całkowite i trwałe zaniechanie bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz w przebieg procesów przyrodniczych na obszarach objętych ochroną, a w przypadku gatunków – całoroczną ochroną należących do nich osobników i stadiów ich rozwoju.

OCHRONA CZYNNA

Stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów.

OCHRONA CZĘŚCIOWA

W odniesieniu do powierzchniowych form ochrony przyrody wyraża się w oddziaływaniu na ekosystemy, ich stan oraz składniki poprzez stosowanie różnych zabiegów ochronnych, hodowlanych i pielęgnacyjnych. Ma na celu uzyskanie stanu środowiska przyrodniczego zgodnego z założeniami planu ochrony.

Ochrona gatunków roślin, zwierząt i grzybów dopuszczająca możliwość redukcji liczebności populacji oraz pozyskiwania osobników tych gatunków lub ich części.

ZESPÓŁ PRZYRODNICZO – KRAJOBRAZOWY

Zespół przyrodniczo krajobrazowy Ruda Willowa w Łodzi (na zdjęciu Staw Stefańskiego)

foto: Gosia Świderek

OCHRONA GATUNKOWA ROŚLIN, ZWIERZĄT I GRZYBÓW

Bocian biały

foto: Gosia Świderek

OBSZARY RAMSAR

Poleski Park Narodowy, Torfowisko w pobliżu Jeziora Moszne

foto: Von.grzanka {{GFDL + CC-BY-SA-2.5}}

REZERWATY BIOSFERY UNESCO

Karkonosze .....????????????????????????????????

foto: Gosia Świderek

OBSZARY WYRÓŻNIONE DYPLOMEM EUROPY

Bieszczadzki PN – Szeroki Wierch widziany z Tarnicy

foto: Gese {{Cc-by-sa-3.0}}

OBSZARY ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Żubr w Puszczy Białowieskiej

foto: Herr Stahlhoefer

Białowieski Park Narodowy

foto: Sicherlich {{Cc-by-sa-2.5,3.0}}

Rezerwat ściśły w Białowieskim Parku Narodowym

foto: Jacek Karczmarz {{Cc-by-sa-3.0}}

BIBLIOGRAFIA I POLECANE STRONY:

- Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 – serwis powadzony przez Ministerstwo Środowiska, <http://natura2000.mos.gov.pl/>
- Jonsson Lars, Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego, Wydawnictwo: MUZA, Warszawa 2006
- Kamieniecka Jolanta, Wójcik Bożena, Sienkiewicz Bożena, Haładyj Anna, Natura 2000 w edukacji szkolnej – poradnik dla nauczycieli, wyd. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2007, do pobrania http://natura2000.org.pl/UserFiles/File/poradnik_natura2000/podrecznik_n2000.pdf.
- Karetta Marcin, Atlas Ptaków, wyd. Pascal, Warszawa 2008
- Makomaska-Juchiewicz Małgorzata, Tworek Stanisław (red.), Ekologiczna sieć NATURA 2000 – problem czy szansa, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2003
- Makomaska-Juchiewicz Małgorzata, Tworek Stanisław, „Projektowana sieć Natura 2000 w Polsce a krajowy system obszarów chronionych” [w:] „Parki Narodowe” nr 4/2003 r., do pobrania http://www.wigry.win.pl/natura2000/n2000_ksop.htm
- Guła Andrzej, Smolnicki Krzysztof (red), Natura się opłaca. Innowacyjne projekty dla środowiska i społeczności lokalnych, wyd. Instytut Ekonomii Środowiska, Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, CEE Bankwatch Network, 2006
- Natura 2000 – serwis Dolnośląskiej Fundacji Ekorozwoju, <http://www.natura2000.pl>
- Natura 2000 – serwis Instytutu na Rzecz Ekorozwoju, <http://www.natura2000.org.pl/>
- Natura 2000 – serwis Klubu Przyrodników, <http://www.kp.org.pl/n2k/>
- Natura 2000 w portalu Polska.pl, <http://przyroda.polska.pl/ochrona/natura2000/>
- Natura 2000 – serwis PTOPI Salamandra, <http://www.salamandra.org.pl/nawosci-natura2000>
- Oficjalna strona Natura 2000 network, http://ec.europa.eu/environment/nature/index_en.htm
- Pawlacyk Paweł, Jermaczek Andrzej, Natura 2000 – narzędzie ochrony przyrody. Planowanie ochrony obszarów Natura 2000, wyd. WWF Polska, Warszawa 2004, do pobrania <http://wwf.pl/informacje/publikacje/natura/natura%202000%20narzedzie.pdf>
- Symonides Ewa, „Natura 2000 – koncepcja i podstawy prawne” [w:] Parki Narodowe nr 1/2003 r., po pobraniu http://www.wigry.win.pl/natura2000/n2000_koncepcja.htm
- Wortal ptaki.info – serwis Dolnośląskiej Fundacji Ekorozwoju, <http://www.ptaki.info>
- Wronka Marta, Natura 2000 – poradnik dla samorządów lokalnych, <http://www.wigry.win.pl/poradnik/>
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, http://www.mos.gov.pl/g2/kategoriaPliki/2009_04/67e632d51bb8aa7fd64d8050d36016a9.pdf
- Prezentacja nt. Natury 2000 przygotowana przez Pracownię na rzecz wszystkich Istot, http://pracownia.org.pl/pliki/prezentacja_natura2000.pdf
- Wojciechowski Krzysztof, Natura 2000 jako kluczowy element zrównoważonego rozwoju, wyd. Pracownia na rzecz wszystkich Istot, Bystra, 2007, http://pracownia.org.pl/pliki/natura-2000_jako_kluczowy_element.pdf
- Kuglin Anna, Natura 2000 naszą wspólną szansą, wyd. LOP Szczecin, Szczecin 2009
- Będkowska Hanna, Młody obserwator przyrody. Natura 2000, wyd. Mulico, Warszawa 2009
- Trzaski Leszek, Edukacja ekologiczna. Program ścieżki edukacyjnej dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum, Katowice 2003
- Podstawa programowa z komentarzami, Tom 5. Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, Warszawa 2009
- Brudnik Edyta, Moszyńska Anna, Owczarska Beata, Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie, Przewodnik po metodach aktywizujących, Kielce 2000, Zakład Wydawniczy SFS
- Cichy D., Gry dydaktyczne w nauczaniu biologii w szkole podstawowej, WSiP, Warszawa 1990
- Malberg Claes, Olsson Anders, Cztery pory roku. Interaktywne metody nauczania przyrody, Gdańsk 2000
- Malberg Claes, Olsson Anders, Kręci się, kręci koło za kołem. Nauczanie dla zrównoważonego rozwoju, Gdańsk 2002
- Malberg Claes, Olsson Anders, Zielona alternatywa. Interaktywne metody nauczania przyrody, Gdańsk
- Malmberg Claes, Olsson Anders, EKO LOGIK! Zielona alternatywa, Interaktywne metody nauczania przyrody, Gdańsk 1999, Polski Klub Ekologiczny
- Zielony pakiet, Polskie Biuro Regionalnego Centrum Ekologicznego na Europę Środkową i Wschodnią Warszawa 2003,
- Znaniecki Piotr (red.), Moje środowisko. Bliżej Europy, Warszawa 2003, Stowarzyszenie na rzecz Ekorozwoju „Agro-Group”,
- Skóra Krzysztof E., Dlaczego ochrona przyrody Bałtyku jest nieskuteczna?, Stacja Morska Instytutu Oceanografii Uniwersytetu Gdańskiego, Hel, http://hel.univ.gda.pl/info/SPN_Skora_rozdzial.pdf